

T U R U L

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és a Magyar Történelmi Társulat
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXXII

TARTALOM

1. Értekezések

FODOR LÁSZLÓ: Újabb adatok az ecsedi vár tisztségviselőinek portréjához 145

BORÓKAY ZSÓFIA: Frankföldről a pesti polgárságig: Pecz Samu családi gyökerei 158

3. Kisebb cikkek

GAÁLNÉ BARCS ESZTER: Zászlószentelések a két világháború között 170

REISZ T. CSABA: Csáky Rudi szerelmei 176

4. Beszámolók

BENKE TAMÁS: Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2021. évi tevékenységéről 182

5. Nekrológ

BENKE TAMÁS: Szirmay Gábor 187

TURUL

XCV. évfolyam

2022. 4. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mn.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SZÉPKÖNYVEK

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

ORSZÁGOS
LEVÉLTÁR

Petőfi Kulturális Ügynökség
Nonprofit Zártkörűen Működő
Részvénytársaság mint az Emberi
Erőforrások Minisztériuma nevében
és képviselőjében eljáró lebonyolító
szerv által meghirdetett Tudományos
folyóiratok működésének támogatása
pályázat (FIT-SN-2021-0002)

FODOR LÁSZLÓ

Újabb adatok az ecsedi vár tisztségviselőinek portréjához

New data for the portrait of the officials of the Ecsed Castle

The almost impregnable Ecsed Castle, protected from the Ecsed marsh, was the most important fortress of the Báthory family, which also included a huge estate. The castle became part of the endorsee system during the Ottoman times. The management of the manor and the castle required considerable expertise and training, but also gave the officials considerable authority. Nevertheless, very little literature is available on the officers of Ecsed. The study provides new data on the already known bailiffs and castle commanders, then adds dozens of names to the list, and finally describes six officials in more detail. The analysis confirms that the officials were closely related. In return for their services, they received shares of the castle estates, and several of them also held the office of deputy lieutenant (vicecomes, alispán).

1. Bevezetés – egy új könyv ürügyén

2021 őszén fontos könyv jelent meg az ecsedi vár történetéről. Németh Péter nyugalmazott megyei múzeumigazgató (a könyv első fejezeteinek szerzője) és Zoltán-Borzován Eszter, a nagyecsed-i Berey József Helytörténeti Gyűjtemény intézményvezetője (a vár „utótörténetéről” szóló, utolsó fejezet írója) Ecsed vára cím alatt közölte monográfiáját, a Rétközi Múzeum gondozásában.¹ A vár történetének az eddigi legbővebb, s a korábbi adatokat számtalan ponton korrigáló munka nemcsak (a szerzők szerény megfogalmazásában:) „kazalba renkezi” a korábbi kutatók adatait, hanem rengeteg új adatot, s eddig nem ismert forrást is közöl.

Németh az első fejezetekben nagy gondot fordított arra, hogy minél többet szójon a várhoz rendelt tisztségviselőkről, s minden korábbi szakirodalmi adathoz képest jelentősen bővítette az ebben az összefüggésben (legalább névről) ismert személyek körét. Ha hézagosan is, de amennyire fel lehetett tárni, a hadnagyok neveit is közli,² illetve esetenként más, alacsonyabb rangú személyek (számtartó, kulcsár, prófontmester, dobos stb.) neve is felbukkan. Bár ez a névsor³ erő-

sen hiányos, s a dunántúli várakéhoz hasonló részletességgel valószínűleg soha nem is lesz feltárható, észre vehetjük, hogy a vár parancsnokai közül csak egy-két személyről ismert korábbi (mezei) hadnagyi rangja. Tehát ez nem volt az előmenetel szokásos útja (a hadnagyokkal nem is foglalkozom a következőkben).

A minket érdeklő történelmi alakok nem egy önálló fejezetben, hanem mindig a vártörténet megfelelő számain bukkannak fel előttünk (a vár mindenkori parancsnokainak nevét többnyire ki is emelték az érdeklődő olvasó számára). Szerzőnk a nevezettekhez esetenként személyes történeteket is kapcsolt, amelyeket gondosan válogatott meg abból a szempontból, hogy mi az, ami a vár történetéhez is hozzátartozik. Nem egy esetben a családi kapcsolatokra, máshol betöltött tisztségekre is kitér, ami segíti az egykori személyközi viszonyok megértését.

Mint Németh is rámutat, nemcsak vitéz katonákról, gondos gazdákról van szó. Az ecsedi tisztségviselők (tiszttartók) meghatározó szerepet játszottak uruk akaratának végrehajtásában, vagyonának – gyakran mások és az ország törvényeinek sérelmére, erőszakkal történő – gyarapításában is. Azt sem zárhatjuk ki, hogy esetenként saját magánérdekeik érvényesítésére használták hatalmukat. Feladatuk ellátásáért javadalmazásban részesültek; ez és a tisztségükkel járó tekintély előnyös házasságokhoz is segítette őket.

Németh munkáját tekintve alapnak, kigyűjtöttem a könyvben előforduló neveket, s alább időrendi sorrendben fel is sorolom őket. Előre bocsátom, hogy a tisztségek elnevezésében

1 Németh Péter – Zoltán-Borzován Eszter: Ecsed vára. (A Rétközi Múzeum füzetek 16.) Kisvárdá 2021.

2 A hadnagy (capitaneus, közkeletű elnevezéssel kapitány) eredetileg a belsővárt övező palánkban állomásozó mezei gyalogos, illetve lovashad parancsnoka volt, s nem volt köze a vár (az őrség) irányításához. A két katonai szervezet (egyik a hadnagy, másik a porkoláb parancsnoksága alatt) egymástól elkülönült, az összeolvadás a 16. század második felétől figyelhető meg. Vö. Szatlóczi Gábor: Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén. A várak népe. Szeged 2016, 73.

3 Némethnél – aligha véletlenül – a 17. század elejétől kerülnek elő hadnagyok: pl. Farkas Boldizsár hadnagy (1616), Csorvássy Tamás gyalog hadnagy (1615), Budai Dániel, a koronaőrség hadnagya (1621–1622), Horváth István hadnagy és Nagy János vicehadnagy (1635), Párduc Lukács és Gencsy János

hadnagyok (1636), Fekete Benedek gyalog hadnagy és ugyanakkor Kálmándy István lovas hadnagy (1648). Hadnagy volt Papp János (1683), Bak Mihály és Papp Demeter is (1711). Gyalogos kapitány Csanády János (1661, 1670), akire később még ki kell térnem.

bizonyos mértékig eltértek Németh és a korábbi hazai történeti szakirodalom nagyobb része szóhasználatától is. Figyelembe vettem ugyanis a várnéppel foglalkozó, újabb kutatások eredményeit, amelyek jobban tükrözik a tisztségekkel járó jogkörök különbözőségeit, az egyes tisztségek változásait és egymáshoz való viszonyát.⁴ Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a legtöbb érintett tisztségviselőről csak néhány adat ismert, a beosztásukra és függelmi viszonyaikra vonatkozó utasítások nem álltak rendelkezésre. Ezért például annak megvilágítására, hogy viselt-e valaki egyszerre több tisztséget, akár több várbeli, vagy akár a várhoz kötődő és attól részben független beosztást (például prefektusként a várőrséghez nem tartozó katonák feletti hadnagyságot, kapitányságot is), további kutatások szükségesek. Szorosan ehhez kapcsolódó kérdés, hogy a forrásokban ecsedi jelzővel illetett katonai parancsnok (tudni illik a hadnagy, illetve kapitány) esetleg pusztán Ecseden állomásozott-e, a mezei hadat vezette-e, avagy ténylegesen a vár őrzéséhez kötődött a beosztása. De az alábbi felsorolás szerint a névsor hézagmentessé tétele is bőven tartogat még kutatási feladatokat.

Ecsedi porkoláb (a prefektusi, illetve várkapitányi cím megjelenéséig a vár parancsnoka) volt Zsaryáni Albert (1470), papi Eördögh Miklós és Ártánházy György együtt (1499), ártánházi és kölcei Bornemissza László (1530–1534), Bessenyei Mihály (1554). Szirmai Lajos („kapitányként” említi Németh, 1559–60, 1567). Ugyancsak porkoláb Korpády Mátyás (1590, 1596), majd⁵ főporkoláb Cseres László (1603, egyedül a vár élén). Porkoláb Bagossy Pál (1610 tavasza), majd nem sokkal később Hagymássi György szerepel a posztón (1610 nyara). Csoknyay⁶ Benedek következik (1613), aki egy későbbi adat szerint Possay Zsigmonddal együtt töltötte be a tisztséget (1615), Perneszy Gábor parancsnoksága alatt.

(Egyébként 1615. február 3-án Csoknyay és Possay is főporkolábnak – *supremus castellanus* – hívta magát).⁷ Dátum és keresztnév nélkül szerepel Ráczi János ecsedi tisz (1657) néhai apja, aki egykor ecsedi és kővári főporkoláb, mezei kapitány és udvari főhadnagy is volt. Főporkoláb Török István, s vele második porkoláb Köteles Mihály (1646). Szalánczy János (1648), Túri Balogh Péter (1660), végül Borbély János is porkoláb volt (1708).

Kapitány/főkapitány (parancsnok, aki a vár őrségén kívül a helyben állomásozó mezei hadat is irányítja) Ankreyter Mihály (1607, majd később is 1613 végéig, azután szatmári alkapitány), Csomaközy Péter (1609–1610), Perneszy Gábor (1613–1618), Prépostváry Zsigmond (1619), ivánci Horváth István (1621–1625, 1633),⁸ Ibrányi Mihály (1629–1630, utána váradi kapitány), Solymosi Péter (1657), Szodoray Mihály (1658, német kapitány – a két kapitányon kívül ekkor prefektus is szerepelt, aki az ellátásért felelt).⁹ Németh szerint talán kapitány lehetett (az egyetlen általa felhasznált forrásban nincs a beosztásuk megnevezése) Várallyay és az őt váltó Sellyey (1660). Kapitány volt Torma Mihály (1664), majd Apagyi Sámuel és Torma Mihály együtt (1670), Kende Márton (magyar kapitány: 1681, 1686-ben már a munkácsi vár egyik előjárója), Apagyi György,¹⁰ Melith Pál (1703), Galambos Ferenc (1705–1708, mint Ecseden székelő főkommandáns, aki alá több vár is tartozott),¹¹ Debreczeni Péter (porkoláb, illetve vicekapitány: 1705–1708, főkapitány: 1708).

Kommandáns (katonai parancsnok, a kapitány megfelelője) Georg von Wells (1672), Filippo Sanseverino di Saponara alezredes (1680, 3 évvel később szatmári kapitány), Julius comes de Porc (1682), Maximilian Horeczki (1683), gróf Leffellholz ezredes (1689), Szoboszlai Sámuel (1710. augusztus – október), Turcsányi János (1710 októbertől).

Prefektus (a várbirtok legfőbb vezetője, aki elvben a vár katonai és a várbirtok gazdasági ügyeit is irányítja): Szokoly

4 Lásd különösen Szatlóczi G.: Vár a várban i. m. E munka tükrében a 16. század közepén a vár katonai parancsnokára a várkapitány (*capitaneus castris*, előbb a vár hadnagya, s csak később várkapitány) kifejezés még nem, míg ugyanakkor a középkori várnagy (*maior castris*) szó már nem pontos kifejezés, s helyettük a porkoláb (*castellanus castris*) a jobb (korántsem csak a kulcsokat vagy a börtönt őrző személyt takaró) megnevezés. A vár katonai vezetője néhány évtizeddel később már többféle elnevezéssel jelenik meg, és előfordul, hogy egyszerre több személy visel egy-egy tisztséget, de a források nem nevezik meg mindegyiket. A század végére elkezdődött a tisztségek összeolvadása, s a 17. századra országsszerte elterjedt a várkapitány elnevezés/beosztás, amelyhez képest a porkolábok, hadnagyok is alárendeltek. A várkapitányi tisztség ugyanakkor bizonyos esetekben egy-egy katonai „körzet” illetve kontingens parancsnokságává is vált (pl. a szatmári főkapitánynak más várak kapitányai is alá voltak rendelve). Mindez sok bizonytalanságot, ellentmondást okoz, amelyeknek a feloldására csak egy-két esetben vállalkozom. A provizort (*provisor curiae*, *provisor castris*) tisztartó helyett inkább udvarbíróként említem, tekintettel a jogkörére, amelyhez a vártartomány gazdasági ügyeinek irányítása mellett egyéb igazgatási és bírósági feladatok is társultak. Szatlóczi részletekbe menő, számos példát felvonultató munkája nyomán egyébként, a tisztségekből (pl. két porkoláb egyszerre) arra vonatkozóan is lehet következtetéseket levonni, hogy az ecsedi vár maga, illetve a benne állomásozó őrség létszáma egyaránt jelentős volt.

5 Németh és forrása, vélhetően az oklevelek (a Károlyi Oklevéltár és Balogh István regesztái) eltérő szóhasználatára figyelemmel különbséget tesz a porkoláb és a várnagy tiszte közt, előbbi utóbbinak rendelve alá, s így Korpády második említését rangemelésként értelmezi. Szerintem ez téves megközelítés.

6 Néhol tévesen Csokmány.

7 Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 245.

8 Horváth katonai pályájának egyes részleteit is megismerhetjük, felesége Apagyi Judit volt. Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 84.

9 Szilágyi Jánost is kinevezett kapitányként említi 1658. szeptember 17-én kelt, az ecsedieknek szóló parancsában II. Rákóczi György fejedelem, utólag azonban a nevet és a vonatkozó szöveg egy részét kihúzta. A parancs a magyar és a német kapitány kívánatos egyetértésére is kiterjedt. Arra enged következtetni, hogy a katonai ügyek nem tartoztak közvetlenül a (meg nem nevezett) prefektus alá, az a kapitányok felelőssége volt.

10 Németh kiemeli Apagyi nevét, s hogy ez az egyetlen adat a vár kettős parancsnokságára. Valójában azonban Németh egyéb adataiból is kiderül, hogy a kettős parancsnoki rendszer már korábban, pl. II. Rákóczi György idején is működött. Megjegyzem, egy Németh által is hivatkozott menlevél megemlékezik arról, hogy a várban nemcsak magyar, hanem német katonák is voltak Apagyi Sámuel és Torma Mihály (*capitaneis*) parancsnoksága alatt. Egyébként, a királyi könyvek bejegyzése Németh leírásával szemben 1670-ben kelt (s nem 1672-ben) és a két kapitányon kívül mást (így a Németh által felsorolt öt tiszte sem, lásd Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 137.) nem nevez meg az ecsedi vár- és városbéli „rebellisek” közül. Vö. HU-MNL-OL-A 57-15.-421. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár regisztratúrája, Libri Regii]

11 Pongyeloki Galambos Ferenc altábornagyságára és családjára lásd Mészáros Kálmán: Tábornoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban. Hadtörténelmi Közlemények 114. (2001) 23., 27., 29.

(Szakolyi) György (1572–1574), Vetéssy László (1608),¹² pálóci Horváth János (1644–1646, mellette 1646-ban udvarbíró is volt), Pongrácz Pál (1655), Pápay János (1703 – mellette is volt udvarbíró), alprefektus Bakay Ádám (1708).

Ecsedi udvarbíróként (a vártartományt igazgató, a vár el-látásáért felelős tisztségviselőként, annak „gondviselőjeként”) a következőkről olvashatunk: Tetétleni István (1568 és 1571, korábban füzéri várnagy), Vörös András (1569), Pethő István (1596), Span György (1613), Teremy Lőrinc diák helyettes provizor (1615), Némethy János (1619),¹³ borsodi Kec (Kécsi?) János (1621), Miklósvári János (valamikor 1646 előtt), Tarczali Ferenc (1646), Matolcsy Ferenc (1647), Bodoky János (1648–1650), túri (másnéven püspöki) Balogh Péter (1657, később ugyanő porkoláb), Jósza Miklós (1669), Dombrády Mihály (1690-ig, majd 1692-től ismét), Nagy Gergely (1690-től), Gyulay Ferenc (1692-ig), Szentgyörgyi József (1703).

Az alábbiakban ezt a kört igyekszem tágítani vagy adott esetben szűkíteni.

2. A további kutatások lehetőségei

Számos további lehetőség áll rendelkezésre, amelyet a jövőben érdemes jobban kihasználni ebből a célból. Az ecsedi vár történetével foglalkozó további kutatások egyik fontos feladata lehet a vár és vártartomány tisztségviselőinek minél teljesebb, szisztematikus, kronológiai sorrendben való bemutatása, ami az archontológiai kutatások sorába jól illeszkedne.¹⁴ Németh adatai, például kiegészíthetők olyan adatokkal, amelyek az általa már feltárt személyek esetén megerősíthetik, hogy valóban ellátták az adott tisztséget (ez azért tűnik szükségesnek, mert a korábbi szakirodalmi források egy része közvetett bizonyítékok alapján nevezett meg tisztségviselőket), másrészt évszámokkal, amelyek arról árulnak el fontos részleteket, hogy vajon az adott személy az adott tisztséget pontosan melyik időszakban láthatta el. Németh adatainak túlnyomó többsége ugyanis egyetlen okleveles említéshez kapcsolódik, s ritkán fordul elő,

hogy valaki többször, hosszabb időn át szerepel a könyvben. Ugyanakkor egyes felhasznált források (például urbáriumok) gyakran név nélkül említik valamelyik ecsedi tisztségviselőt.

A szakirodalmakra, viszonylag könnyen elérhető (digitalizált) forrásokra tekintettel a kutatás akár gyors eredményt is hozhat. Csak néhány példát említek: Ártánházi Bornemisz-sza László a porkolábságot az említett időpontnál három évvel később, 1533. április 21-én, a rozsályi kastély adományozása-kor is viselte.¹⁵ Bessenyei Mihály porkoláb már 1547. december 21-én, a könyvbeli említésénél jóval korábban is.¹⁶ Szokoly György a vár prefektusa 1574. április 26-án is. Az ezt megörö-kítő dokumentum azért érdekes, mert abban a király Báthory Miklós országbíró Szokolynak tett adományát erősítette meg, amely több Zemplén megyei, a füzéri várhoz tartozó birtokra vonatkozott.¹⁷ Csere László főporkoláb volt már 1600. május 12-én is.¹⁸ Csomaközy Péter kapitány volt 1612. január 32-én is, mellette legalább két porkoláb szolgált.¹⁹ Horváth István volt a főkapitány 1626-ban, Lócse rossz emlékű meghódol-tatása idején is.²⁰ Matolcsy Ferenc már 1630. május 16-án is volt ecsedi udvarbíró,²¹ s 1650-ben ismételtén Ecsed udvarbí-rája (ekkor a korábban a tisztségben őt váltó Bodokyt követte) – róla tudjuk, hogy egy időben szatmári provizor is volt.²² Bodoky pedig már udvarbíró volt 1645. március 9-én is.²³

15 HU-MNL-OL-A 57-1.-324; HU-MNL-E 227-1.-156. [Magyar Kamara Archivuma, Libri donationum]

16 RO-ANR-CJ-F-00351-1-147. [Arhivele Naționale ale României, Cluj, fond familial Gyulai-Kuun, Documente medievale] A Román Nemzeti Levéltárból származó források a *Archiva Medievală a României* c. adabázisból származnak: http://arhivamedievala.ro/webcenter/portal/oracle/web-center/page/scopedMD/sblac891c_2b6f_47a7_b1ce_e311bc50c24e/PortalHome.jsp?wc.contextURL=%2Fspaces%2FArhivaMedievala&_adf.ctrl-state=n7s6enfoh_41&_afLoop=4136160407460606#!%40%40%3FafLoop%3D4136160407460606%26wc.contextURL%3D%252Fspaces%252FArhivaMedievala%26_adf.ctrl-state%3D9onnfjxhk_25

17 HU-MNL-OL-A 57-3.-1492; HU-MNL-OL-A 57-3.-1085.; HU-MNL-OL-E 227-2.-773.

18 RO-ANR-CJ-F-00340-1-147. [Fond familial Eszterházy, Documente medievale]. A kapukat őrző gyalogosok vezetői, a viceporkolábok (akik nem számítottak a porkoláb helyetteseinek) ekkor Patkó Mihály, Szirmay István és B...zy (Bezy?) Lőrinc, míg az egyik tizedes Szilasy Balázs. Ők tanúsítottak az ecsedi várban, amikor Pethő István kiváltotta pettyéni Jó Kristóftól a neki még a néhai Kóródy János által zálogba adott kóródi job-bágyot és földeket.

19 KO IV. 284.

20 *Szabó András Péter*: A gyűlölt fejedelem – Bethlen Gábor és Lócse város viszonya. In: Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene (A Bethlen Gábor trónra lépé-sének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai). Szerk. Dáné Veronika et al. Kolozsvár 2014. 558., 566–567.

21 KO IV. 286.

22 Matolcsy Ferenc, úgy tűnik, Halábory István (esetleg törvénytelen) fia volt; Franciscus Halabor alias Mathoczy néven nyert armálist 1630. április 20-án. Matolcsi Deák Ferenc néven is emlegetik az oklevelek. Felesége Baloghy Dorottya. Birtokai voltak Matolcsón, Kis-és Magyaron, Fülöpön stb., ahol egykor Halábory-birtokok is voltak egyébként. Lásd A Matolcsy „család” gyökerei (10. bővített, átdolgozott változat), Bp., 2021, Összeállít-totta: *Matolcsy Máttyás*. Kézirat, 27–28. <http://www.csaladitemeto.hu/mcsygy.pdf>, letöltés 2022. jan. 29. Itt az egykori udvarbíró által Lórántffy Zsuzsan-nának írt egyik levél (1650) fotója is szerepel (sajnos a pontos keltezés nem olvasható). A levélíró kifejezetten utalt arra, hogy Bodoky János az elődje volt. Matolcsy Máttyás szerint Matolcsy Ferencet 1650 után ecsedi várkapitányként is említették, de ezt nem támasztja alá.

23 KO IV. 289.

12 Megjegyzem, Vetéssy László az 1590-es évektől szatmári alispánként sze-repelt, s e minőségében őrizte 1610 előtt az ecsedi várban a megye jegyző-könyveit. *Balogh István*: Regeszták Szatmár vármegye jegyzőkönyvéből 1593. május 1. - 1616. augusztus 6. Nyíregyháza 1986. 130. 1614-ben – legalábbis Szirmay Antal szerint – Vetéssy László is az ecsedi nemesi telekkel adomá-nyozottak közt volt, számos ecsedi főtiszt társaságában, Németh azonban, bár elfogadta Szirmayt forrásként, kihagyta őt a felsorolásból (*Németh P. – Zoltán-Borzován E.*: Ecsed vára i. m. 75.). Vö. *Szirmay Antal*: Szatmár vár-megye fekvése, története és polgári esmérte II. Buda 1810. 70. Más honnan is tudjuk, hogy Báthory Gábortól adományokat kapott, s több házasságot kötött, számunkra már ismerős családok tagjaival. Második felesége, pl. Csomaközy Anna volt. *Kovács Dóra*: Az ecsedi udvar. Szervitóri hivatás és kapcsolatrendszer Báthory István familiájában. Századok 150. (2016) 927. Végrendelést lásd: A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára. Sajtó alá ren-dezi Géresi Kálmán (a továbbiakban: KO) IV. Bp. 1887. 67–70.

13 Alighanem azonos Némethy Deák János korábbi szatmári számtartó-val (*rationista*), aki jelen volt az ecsedi vár átadásánál 1613. dec. 24-én. Vö. *Németh P. – Zoltán-Borzován E.*: Ecsed vára i. m. 79., 237.

14 A középkori világi archontológia meghatározó hazai feldolgozásában szerepel a várhelyen épült erődítmény (kastély), de – aligha véletlenül – egyetlen várnagyot sem nevezett meg meg e korszakból a szerző. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I., Bp. 1996. 307.

(Utóbbiak tehát többször váltották egymást a poszton.) Németszőgyéni Jósá Miklós (1639–1687) huzamosabb ideig töltötte be udvarbírói tisztségét, így például 1666. március 17-én,²⁴ aztán 1676-ban és később is, amint azt bemutatja a család történetét feldolgozó monográfia.²⁵ Gyulay Ferenc kapitány volt 1696. július 18-án is.²⁶ Dombrády Mihály udvarbíróságára még 1700. március 15-éről is van adat.²⁷

Számos esetben – különösen az újabb hadtörténeti szakirodalom eredményeiből – az érintettek egyéb tisztségeit is megismerhetjük, amelyeket ecsedi szerepvállalásuk előtt vagy után töltöttek be. Csak néhányat említek a kevésbé közismert nevek közül (jelezve, hogy például Prépostváry és Melith bárók vagy Perneszy esetén még több adat állna rendelkezésre). Torma Mihály, például 1659-ben már lovas főkapitánnyként szolgált a fejedelmet Erdélyben, később (1669–1670) pedig részt vett a Wesselényi-féle mozgalomban.²⁸ Apagyi Sámuellel, telegdi Csanád János gyalogos kapitánnyal²⁹ s más tisztekkel együtt Ecsedről katonákat vezényeltek, például a gombási rajtaütéshez.³⁰ Leffelholz személyében a nürnbergi születésű Georg Wilhelm Löffelholz von Kolberg bárót tisztelhetjük (a

kurucoktól kapott gúnynevéen „Fakanál generális”), aki később Savoyai Jenő alatt igen magas beosztásokhoz jutott a császári hadseregben.³¹ Szoboszlai Sámuel 1703–1709. között még Solyomkő kapitánya, Ecsedről pedig a sarkadi helyőrség élére helyezték át.³² Debreczeni Péternek „civil” megbízatásait ismerjük: 1688-ban szolgabíró, 1712-ben pedig adószedő Szatmárban.³³ Bakay Ádám (valójában már 1707-től alprefektus) korábban Bihar vármegye fiskális tisztartója volt.³⁴ Bodoky János esetén pedig az derült ki, hogy az Ecseden végzett, megbízható szolgálatai révén emelkedett udvarbírói posztjára, ő ugyanis előzőleg (1646) ecsedi számtartó (*rationista*) volt.³⁵

A fenti példáktól némileg eltérő természetű következtetésre juthatunk a később jelentős karriert befutó, királyi táblai ülnöki tiszteletet is betöltő Petőfalvi Pethő István (1565–1626) esetén. Őt 1596-ból említi a szakirodalom ecsedi udvarbíróként. Németh és több másik szerző is azt feltételezte eddig, hogy Pethő az ecsedi provizorságát követően lett Báthory István országbíró titkára, illetve Pethőnek az 1597-ben írt azon leveleit is, amelyekben tisztségének a megnevezése nem szerepel, a provizorsághoz kötötte.³⁶ E megállapításokat felül kell vizsgálni annak tükrében, hogy Pethő a saját feljegyzései³⁷ szerint már 1592. júliusától Báthory István titkára volt. Ő, mint Báthory titkára, valamint két fivére, úgymint Tamás (a korponai várőrség katonája) és Pál a Szatmár megyei Kóródon lévő birtokra, házra és kúriára helytartói adományt nyertek 1594. július 4-én.³⁸ De Pethő az országbíró titkára volt 1596. szeptember 6-án is, e minőségénél fogva utasította őt Fejérvölgy István helytartó bizonyos oklevelek téves keltezésének a kijavítására.³⁹ Pethő a saját feljegyzéseiben egyébként meg sem emlékezett a provizorságról (ahogyan ismert követjárásairól

24 HU-MNL-SzSzBML-IV.1.b.-84.-74.-1666. [Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára]

25 Jósá az ecsedi tisztsége mellett a Rákócziak hegyaljai inspektora is volt, később pedig szabolcsi alispán lett. Jósá Miklós – Ulrich Attila: A német-szőgyéni és bánházi Jósá család története. (Régi magyar családok 3.) Debrecen 2005. 50–51.

26 HU-MNL-OL-E 204-43. [Missiles]. A fond iratainak lelőhelye: Vegyes, a kamara által őrzött levelezés c. adatbázis, <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/kamarai-misszilisek>

27 HU-MNL-OL-E 204-18.

28 Katonai pályafutására lásd Seres István: II. Rákóczi György „Kuruc” Lovaserege (Újabb források az erdélyi hadsereg történetéhez, 2.). Hadtörténelmi Közlemények 129. (2016) 219–237. Németh – Baán Kálmán munkája nyomán, amely Báthory Zsófia *liber regius*ának kivonatait közli – Torma Mihály feleségét is megnevezi, Mágocsy Katalin személyében (Németh P. – Zoltán-Borzován E.: Ecsed vára i. m. 131.). Aligha hihető, hogy a nagy-névű Mágocsyok közt kereshetnénk a rokonságát, ugyanakkor érdemes volna kinyomozni, vajon nem a Matócsy (azaz Matolcsy) név félreolvasásáról van-e szó, tekintettel arra is, hogy ez a név előfordul az ecsedi udvarbírák sorában. Megjegyzem, Németh Bethlen István erdélyi fejedelem végrendeletére hivatkozva (amelyet Radvánszky közölt) már 1646-ból is említi Matolcsyt (mint későbbi udvarbíró), jöllehet, Radvánszky nál a név Magucsiként szerepel. Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században III. Bp. 1879. 297.

29 Itt jegyzem meg, hogy a könyvben (Németh P. – Zoltán-Borzován E.: Ecsed vára i. m. 134.), akárcsak a kapcsolódó szakirodalom többségében Csanád neve elferdítve, Csináldi-ként szerepel. Németh ki is emeli a nevet, mintha netán a vár egyik kapitányáról lenne szó, de ez az értelmezés biztosan téves lenne. Csanádyra és családi kapcsolataira lásd Galgóczy Károly: A Sajó-galgóczi Galgóczy család négy ága, a Pókai Szikszay, Telegdi Csanád és Nagyfalusi Bajza család ismertetése, nemzedékrendekkel. Bp., 1896, 166–167.; Vö. HU-MNL HBML-IV.456.d. [Magyar Nemzeti Levéltár, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Reszeghy-féle hagyatéki iratai] Balajthy (8. d.) és Csanád családok (11. d.).

30 A részletekre lásd Mészáros Kálmán: Gombástól Majtényig. A kuruc kor harcai Szatmár vármegyében (1670–1711). In: A történeti Szatmár vármegye II. Szerk. Reszler Gábor. Nyíregyháza 2018. 135–136.; Ulrich Attila: Szervezkedés és katonai tevékenység a Wesselényi-mozgalom korai szakaszában. In: A nyíregyházi Jósá András Múzeum Évkönyve 51. (2009) 277.; Uő: Katonaelemek a Wesselényi-összeesküvésben és az azt követő birtokelkobzásokban. Történeti Tanulmányok 21. (2013) 53–74. Utóbbi szerint egyébként Apagyi Sámuel csupán mezei kapitány volt, s Apagyi Mihályt marasztalták el ecsedi kapitánnyként, Tokaj elfoglalása miatt.

31 Allgemeine Deutsche Bibliographie 19. 1884. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz53694.html>, letöltés: 2022. febr. 10.

32 Seres István: Szoboszlai Sámuel kuruc kapitány és Solyomkő védelme 1703–1709. In: Jubileumi Rákóczi Évek 3. 2003–2011. Istennel a hazáért és a szabadságért. Szerk. Dukrét Géza. H.n. 2005. 125., 140. https://adatbank.ro/html/cim_pdf2670.pdf letöltés: 2022. márc. 25.

33 Henzsel Ágota: Debreczeni Tamás, I. Rákóczi György prefektusának szatmári kötődései. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XIX. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza 2011. 18.

34 Seres I.: Szoboszlai Sámuel i. m. 126.

35 Bethlen István végrendelete nem nevezi ugyan meg a tisztségét, de az a rá vonatkozó rendelkezésből egyértelműen következik. Vö. Radvánszky B.: Magyar családélet i. m. III. 302–303.

36 Benda Kálmán: „Eödföny Rimay Klára.” Irodalomtörténeti Közlemények 76. (1972) 620–621.; Kovács D.: Az ecsedi udvar i. m. 921.; Németh P. – Zoltán-Borzován E.: Ecsed vára i. m. 45.

37 Pethő személyével kapcsolatban számos további feltételezés is napvilágot látott Benda tollából (lásd az előző lábjegyzetet), amelyeket Pethő saját feljegyzései alapján szintén felül kell vizsgálni. Szülei petőfalvi Pethő Imre és Palóthy Anna, felesége pedig (1597-től) vinnai Eödföny Klára, Kristóf és Ráskay Magdolna lánya. Szabó Károly: Családi följegyzések a XVII. századból. Történelmi Tár 3. (1880) 178–179.

38 RO-ANR-CJ-F-00340-1-128.

39 RO-ANR-CJ-F-00340-1-131. A dolog érdekessége, hogy Pethő ekkor már az említett helytartói adomány révén kóródi birtokos, a hibásan kiadott oklevelek pedig a néhai Kóródy Gergely lánya, fekesházi Bíró Istvánné Kóródy Erzsébet számára készültek, aki a testvére volt annak a néhai Jánosnak, akinek a birtokát Pethő megszerezte. Pethő később megváltotta a néhai Kóródy Jánosnak az általa visszaszerzett további birtokait is a szegény állapotú Kóródy Erzsébettől. RO-ANR-CJ-F-00340-1-143. Megjegyzem, titkárságára számos, míg provizorságára egyetlen adatot sem találtam az oklevelekben.

sem), az eszerint inkább átmeneti lehetett, s Pethő vélhetően egyszerűen látta el a két feladatát 1596-ban.

Természetesen nem becsülhető alá a közvetett bizonyítás lehetősége, jelentősége sem. A Németh által is előszeretettel használt forrásokban, például az erdélyi fejedelmek végrendeleteiben, a vár egy-egy átadásánál készített inventáriumokon, a várbirtok urbáriumokban és összeírásaiban, vagy akár egy-egy fontos megállapodáson a hagyományosok és végrehajtók, adományozottak, illetve tanúk közt ugyanis gyakran ismerős nevekre bukkanhatunk. A dokumentumok sokszor utalnak is arra, hogy ecsedi tisztekről van szó, miközben csak a mindenkor felső vezetők neve mellé került oda a tisztség megnevezése is – a magam részéről csak velük foglalkoztam. Alappal feltételezhető ugyanakkor, hogy a megnevezettek olyan kört alkottak, amelynek tagjai a tisztségekben – uruk akarata szerint – váltogatták egymást. Emiatt az érintettek társadalmi helyzetét, családi viszonyait is érdemes kutatni. A jövőben érdemes lenne a rendelkezésekre álló névsorokat ilyen szempontból megvizsgálni, az így megismerhető személyekre vonatkozó adatok gyűjtésére, összehasonlítására koncentrálni.

A kutatásnak a neveken és évszámokon túl érdemes a fontosabb család- és birtoklástörténeti adatokra is kiterjednie, illetve utalni arra, hogy volt-e egyéb tisztsége az illetőnek. Ezek segíthetnek ugyanis megvilágítani, hogy az adott személy hogyan kerülhetett a posztjára, milyen javadalmazásban részesült, illetve a vár „működtetése” milyen hatással volt a környék (elsősorban a Báthory-birtokokkal teletűzdelt Szatmár és Szabolcs megye) társadalmára, gazdaságára, és természetesen arra is, hogy a várbirtok története hogyan alakult.⁴⁰ A várhoz kötődő tisztség ugyanis a szórványos adatokból is jól láthatóan összefűzte egymással a környék jó katonáit, „gazdálkodóit,” kisebb-nagyobb birtokosait, akiknek a társadalmi helyzete, mobilitása valamennyire írott forrásokból is követhető. E családok gyakran az ecsedi vártartományhoz tartozó birtokokból is részeket szereztek (erre példákat is hozok majd), ily módon is összefonódott a sorsuk egymással.

Egy régebbi és egy újabb példát hozok fel arra, hogy a különböző szakterületek, megközelítések összekapcsolása gyümölcsöző lehet. Az ecsedi tisztségviselésre is kiterjedő, viszonylag részletes szakirodalmi feldolgozás – portré, családtörténet – nagyon kevés született. Ismereteim szerint az egyik ilyen a nagybesenyei Bessenyei család történetének a feldolgozása, amire Németh is hivatkozik. Bessenyei Mihály ecsedi porkoláb volt Báthory András alatt (1554), hasonnevű fia pedig az Ecseden állomásozó mezei lovasság parancsnoka volt (1598–1603, előtte több ízben cserépi prefektus).⁴¹ A családtörténeti

munkákból a családi környezet bemutatásán túl kiderül, hogy a Báthoryaknak tett, hűséges szolgálatok a pénzbeli fizetség (vagy azt kiváltandó, annak fejében „beírt” birtok, például Vencsellőn) mellett birtokadományokat is hoztak (amelyeknek azonban csak egy részét tarthatták meg, például a tímárit). Szintén viszonylag sokat tudhatunk ma már Pápay János ecsedi prefektusról, aki később jelentős szerepet töltött be a fejedelmi kancellária vezetőjeként, illetve II. Rákóczi Ferenc diplomatajaként.⁴² A Pápára való Pápay előbb egy jómódú nagykállói nemes lányát, Horváth Erzsébetet, majd rövid ideig a Bethlen Lászlótól elvált, főrendű Wesselényi Annát bírta feleségül. 1740-ben az utolsó bujdosók egyikeként halt meg, Bukarestben.

Egy ilyen kutatás egészét magam természetesen nem vállalhatom fel, de a rendelkezésemre álló adatokkal igyekszem megerősíteni az említett hipotézisek létjogosultságát.⁴³ Néhány esetben a Németh által is jelzett bizonytalanságoknak nézek utána, megállapítandó, hogy a kutatás mai állása szerint a nevezetteket tekinthetjük-e biztosan ecsedi tisztségviselőknek. Ezt követően megnevezek néhány személyt, akik a listámra kerültek, s akiknek a kilétéről a szakirodalom nem tud, vagy azzal kapcsolatban bizonytalanságok merülnek fel.

3. Három kérdőjel: Pesthy Ferenc, Szirmay Lajos és Mikes Mihály „kapitánysága”

A már többször idézett Ecsed vára című kötetben feltételelesen „kapitányként” szerepel Pesthy Ferenc (1556) és Mikes Mihály (1662?). Szirmay Lajos (1559–1560, 1567) kapcsán pedig az adatok forrásai miatt bennem merült fel kérdés. Ezeket igyekszem itt (időrendben) tisztázni.

3.1. Pesthy Ferenc

Németh Péter Kárfy okleveles adatából (miszerint a vár alkalmas katonákkal való megerősítését kéri) következtetve feltételelesen tekint a vár „kapitányaként” Pesthy Ferencre 1556-ban, jelezve, hogy „ugyanekkor” volt „várnagy” Bessenyei Mihály.⁴⁴ Tehát a forrása nem említi, hogy Pesthy lenne az ecsedi vár parancsnoka, s Bessenyei posztja miatt is el kell gondolkodnunk. Nem szükséges azonban találgatni, mivel Pesthy Ferenc jelentős karriert futott be a katonai és a pénzügyi igazgatás területén, s így tudjuk azt is, hogy az érintett időszakban éppen mustramester volt, s ekként feladatai közé tartozott a királyi várak katonaságának a felmérése.⁴⁵ E minőségében járt tehát Ecseden, de ott ő maga tisztséget biztosan nem viselt.

40 Erre szakirodalmi adatok is bőven rendelkezésre állnak, lásd pl. *Ulrich Attila*: Az ecsedi uradalom állapota 1614-ben, Báthory Gábor halála után. In: Báthory Gábor és kora. Szerk. Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila. Debrecen 2009. 243–251. Itt találunk adatot, pl. Vetéssy László, Ramocsa (=Ramocsaházy) István, Csoknyay Benedek, Ankreiter (Antariter) Mihály, Csorvássy (tévesen: Cserváry) Tamás, Csomaközy Péter, Bessenyei Mihály juttatására is, a tisztség említése nélkül. Az Ulrich által felsorolt további személyek közt is lehettek minket érdeklő tisztségviselők.

41 Lásd különösen *Széll Farkas*: A nagybesenyei Bessenyei-család története. Bp. 1890. 31–34, 51–53. E munkára Németh is gyakran hivatkozik – más forrás hiányában nem osztva Széll azon feltételezését, miszerint az ifjabb Bessenyei az apja egykori ecsedi tisztségét is átvehette.

42 Mivel nagyjából egyszerre jelent meg a két munka, Németh nem használhatta a Pápay egész életútjára és családjának történetére is kiterjedő, legújabb tanulmányt. *Mészáros Kálmán*: „Szegény Pápai sógor.” Újabb adatok Mikes Kelemen rokonsági hálójához. Irodalomtörténeti Közlemények 125. (2021) 824–844.

43 A szervitori kör családi kapcsolatainak, házassági politikájának jelentőségére Kovács is felhívja a figyelmet, utalva az ezirányú kutatások igényére. *Kovács D.*: Az ecsedi udvar i. m. 927.

44 *Németh P. – Zoltán-Borsován E.*: Ecsed vára i. m. 24.

45 *Szabó-Turákné Póka Ágnes*: Magyarország gazdasági kormányzata 1526–1567. Felső-Magyarország pénzügyigazgatása gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból. PhD-értekezés. Bp. 2019. 287.

3.2. Szirmay Lajos

Több adat ismert Szirmay Lajos parancsnokságáról, ezek tekintetében ugyanakkor felmerülnek bizonyos hitelességi kérdések. A Némethnél és egyéb forrásokban is „kapitányként” szerepeltetett Szirmay Lajossal kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az ő családi kapcsolataira és egy a katonai szolgálattal összefüggő birtokadományára (Báthory Miklós Szirmaynak ajándékozta szárazberekai részbirtokát, 1567-ben) is kiterjedő adatok meghatározó forrása Szirmay Antal (1747–1812) királyi tanácsos volt, aki a családja történetéről több helyen is publikált, és ősei rokonaként emlékezett meg Szirmay Lajosról. Németh Péter nagyvonalúan úgy fogalmaz,⁴⁶ hogy Szirmay Antal „mint őseivel megtörtént” eseményről tudósított Szirmay Lajos Ecsed várbeli lakodalmáról. Bár az említett Lajosnak nem maradtak utódai, Némethnek annyiban igaza lehet, hogy Szirmay Antal birtokában lehettek olyan levelek, oklevelek, amelyek állításait igazolhatnák. Azok fennmaradására, más szerző általi hivatkozására azonban sajnos nem találtam adatot, talán egyszer az ugocsai Szirmayak levelesládájának a feldolgozása hozhat ebben újat.

Nehéz azonban eltekinteni attól, hogy Szirmay Antal – apja nyomdokain haladva, a mások rovására való vagyonszerzés, illetve saját renoméja megteremtése érdekében – egy megszépített genealógiát szerkesztett magának,⁴⁷ és a családját nem érintő történeti kérdésekben is gyakran elrugaskodott az okleveles adatoktól. Állításai pedig (az oklevelekkel igazolhatók és a hamisak is) számtalan történeti munkán gyűrűztek tovább. Ezért üdvözlendő, hogy Németh általában kritikával kezeli Szirmay Antalt, s több helyütt is utal a tévedéseire, illetve arra, ha adatait más forrás nem erősíti meg. Szirmay Lajos „kapitányságát” illetően sem elégszik meg Szirmay Antal állításaival, s második, megerősítő forrásként hivatkozik Doby Antalra,⁴⁸ azonban ezt talán rosszul teszi, mivel Doby munkájára (azon belül is a Raák vitézt, mint családalapító őst illető koholmányra) pillantást vetve egy családtörténész számára nyilvánvaló, hogy Szirmay Antal egyik közleménye volt annak a fő forrása is.

A két (tudni illik az ugocsai-szatmári, és a grófi címet is birtokló borsodi) Szirmay család történetét feldolgozó, újabb monográfiák egyaránt megemlékeznek mind Szirmay Lajosról⁴⁹ mind Szirmay Antalról, akik az ugocsai Szirmayak közül

származtak. E munkák alapján is megfogalmazható némi kétség az ecsedi parancsnokságot illetően. Amit igazolni tudtak, hogy Szirmay Lajos 1548-ig kávési porkoláb volt. Szirmay Antal publikációin kívül még egy forrást sikerült azonosítani a szerzőknek, amelyekben Szirmay Lajosnak a későbbi feladataira történik utalás. Egy nyilvánvaló sajtóhibával (1555 helyett 1505-ös keltezéssel) számba vett, kivonatolt formában publikált oklevélről van szó, amelyekben nincs a tisztség megnevezése és Ecsed várához kötve sem.⁵⁰ (Erre az adatra később, Sulyok Ferenc kapcsán térek majd ki).

Az MNL online adatbázisaiban⁵¹ kutakodva két olyan okleveles adatot is találtam, amelyek – legalábbis e tekintetben – helyreállíthatják Szirmay Antal renoméját, mert, ha nem is éppen az általa említett időszakban, de az ecsedi vár porkolábjaként (*castellanus*) szerepel bennük Szirmay Lajos. Így, 1554. augusztus 2-án, illetve 1555. augusztus 24-én a kisvárdai táborban összegyűlt mezei seregek mustrájáról jelentés készült, amelyben Szirmay e beosztásánál fogva szerepel.⁵² 1554. augusztus 27-én pedig Báthory András egyik utasításában találjuk meg, miszerint a máramarosi sófelügyelő az ő megbízottjának, Szirmay Lajos ecsedi porkolábnak tartozik jelentést tenni.⁵³

3.3. Mikes Mihály

Mikes Mihály, a másik kérdőjeles kapitány esetében Németh egyik forrása szintén Szirmay Antal 1809-ben megjelent munkája. Jelez is némi bizonytalanságot, amikor a történet fellevezéséhez hozzáteszi: „Ha hihetünk Szirmaynak...”⁵⁴ A magam részéről ezt nem tenném, már csak azért sem, mert Mikes állítólagos kapitányságának ideje Szirmaynál kerek 100 esztendővel előbbre datálódott (1562), forrása pedig nem volt egyéb, mint „egy hiteles kézi iratt.”⁵⁵ A Szirmay által előadott történet (miszerint a vár feladását követelő basa a kapitányt a testvére felakasztatásával zsarolta, de eredménytelenül) alig néhány évtizeddel később, Szilágyi Sándor könyvében is felbukkan, forrásjelölés nélkül, immár – az akkor talán hihetőbbnek tűnő – 100 évvel későbbi események sodrába illesztve, Németh szerint is „dramatizált” tartalommal. Talán nem meglepő, hogy a történet fonalát a hivatkozott szerző semmilyen okleveles vagy szakirodalmi hivatkozással nem támasztotta alá, ugyanakkor feltehető, hogy ő is jól ismerte Szirmay Antal munkáit. Németh még egy publikációra utal itt, amelyik azonban szintén nehezen vehető figyelembe, hiszen Mikes hősies ecsedi kiállása vonatkozásában kizárólag az ímént

46 Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 28.

47 Igen kemény szavakkal illette ezért őt Komáromy András: A borsodi és ugocsai Szirmayak. Turul 11. (1893) 12–22., 56–67., 112–122., 183–194. Komáromy egyébként megjegyzi azt is, hogy Szirmay Lajos kapitányságáról nem tudni, arra nincs egyéb adat. Németh elnézőbb Szirmay Antallal a modernkori családtörténeti szakirodalom, amelyik bemutatja a Kazinczyval való kapcsolatát, s kései tudományos törekvéseit is, miszerint a hibákat orvosolni szerette volna, de nem volt már ideje hiteles adatokkal alátámasztani az általa leírtakat. Szirmay Gábor: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története (Régi magyar családok 4.) Debrecen 2005, 13–16.

48 Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 28.

49 Az ugocsai Szirmay család családfáját is közli Szirmay G.: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család i. m. 220–225. Itt találjuk Lajost (Bernát és Zoárdffy Klára fiát), akinek a felesége a Szirmay Antal által is szerepeltetett Bódy Borbála, a címzetes csanádi püspök, leleszi prépost, Bódy György közeli rokona. A másik, releváns monográfia adata szerint 1569-ben Szirmay még élt, de két évvel később felesége már özvegy. – Szirmay Gábor: Az ugocsai szirmai Szirmay család története (Régi magyar családok 7.) Debrecen 2007. 56–57., 59–60., 163.

50 Szabó Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata (1232–1540). Bp. 1889. (a továbbiakban: EMO), 93. Ezt hivatkozta Szirmay G.: Az ugocsai szirmai Szirmay család i. m. 56–57.

51 Adatbázisok online. <https://adatbazisokonline.hu/>

52 HU-MNL-OL-E 136-4.-109–110. [Diversae instructiones]. Vö. Kamara utasítások c. adatbázis: <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/diversae-instructiones>

53 HU-MNL-OL-E 21-1554.08.05. [Magyar Kamara regisztraturája, Benigna resolutiones]. Reformáció kora c. adatbázis: <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570>. Az MNL OL egyébként számos további oklevelet őriz Szirmayról, Bereg és Ugocsa megyei birtokaival összefüggésben, de azokon nincsen utalás az ecsedi tisztségére.

54 Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 121.

55 Szirmay A.: Szathmár vármegye II. i. m. 69.

említett Szilágyira támaszkodik.⁵⁶ Összefoglalva: sem Mikes ecse di parancsnokságát, sem bármilyen egyéb, a térséghez köthető katonai funkcióját nem támasztják alá adatok, azt tehát a kutatások jelen állása szerint el lehet vetni.

4. A névsor kiegészítése

A kutatás során több, a könyvben nem szereplő, illetve eddig egyáltalán nem ismert szereplővel sikerült a tablót gazdagítanom. Vannak, akikről többet tudtam kideríteni, s olyanok is, akiknek a bemutatásához nem áll rendelkezésemre elegendő adat. Előbb felsorolom a nevüket, majd pedig akikről a kutatásaim során releváns adatokat találtam, azokról egy-egy rövid portrévázlattal is megemlékezem.

Porkolábok: Komoróci (Kis) Péter (1509. december 14.–1513. november 13.),⁵⁷ Jármay Bernát (1546. május 2. és 1547. december 21. – az utóbbi alkalommal Bessenyei Mihállyal együtt szerepelt a tisztségben),⁵⁸ Zolthay János (1582. április 12.). Porkoláb volt Ramocsaházy István (1624. január 06., később kállói porkoláb) és Cseley András is (valamikor 1645 után, de 1663-ben és 1665-ben már kállói főporkolábként említik).⁵⁹

Prefektus: úgy tűnik, e tisztséget viselhette az egyik Csaholyi János valamikor 1517 és 1527 között.⁶⁰

56 Szilágyi Sándor: Erdélyország története tekintettel mivelődésére. Pest. 1866. II. 287.; Dankó Imre: Nagyecsed. Debrecen. 1994. 98. Megjegyzem, Németh utal a Mikes család történetét feldolgozó szakirodalomra (Németh P. – Zoltán-Borzován E.: Ecsed vára i. m. 121.), s jelzi, hogy két Mikes Mihály is élt egyszerre. Bemutatja, hogy „oroszlánfái” (sic!) Mikes Mihály biztosan járt Ecseden, a fejedelem temetésén, de az is kiderül, hogy ő erdélyi kancellár volt, fejedelmi tanácsos és kővári kapitány (tegyük hozzá: a kővári kapitány nem egyszerűen katonai parancsnok, hanem kvázi főispán). Ezek az adatok inkább a viszonylag jelentéktelen ecse di beosztása ellen szólnának. Németh a másik hasonló nevű személyről nem tesz említést, noha az általa hivatkozott szakirodalomban ő is felbukkan Ecseden, igaz, mint fogoly. Nagyobb kár, hogy Némethnél összekeveredett a Mikes és a Mikó név. A hivatkozott szakirodalom sem a Mikes, hanem az azzal egyébként rokon Mikó családról, illetve oroszfái (!) Mikó Mihály és bodoki Mikó Mihály személyének elhatárolásáról szól. Lásd Kelemen Lajos: Bodoki Mikó Miklós családi krónikája. Genealógiai füzetek IV. (1906) 35. Sajnos e ponton a családtörténeti szakirodalom nem segít tovább. A romantikus történetet még Pálmay is átvette, a Mikeseknél, mindennemű forrás említése nélkül. Pálmay József: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy 1901. II. 310–311.

57 A Komoróczyra, Zolthayra, Ramocsaházyra, Tardyra és Sulyokra vonatkozó adatok forrásait lásd alább.

58 RO-ANR-MM-F-00017-1-773 [Maramureş, Fond familial Irinyi]; RO-ANR-CJ-F-00351-1-147.

59 Koroknay említi Rákóczi ecse di „várnagyaként” a linzi békét (1645) követő időszakból. Koroknay Gyula: Kállói kapitányok. Nyíregyháza 2006. 72. Én mindössze annyit találtam Cseley Andrásról, hogy 1636-ban Szakolyi Ilona – György és Bojthy Zsófia lánya, alighanem az ecse di prefektus György unokája – férjeként szerepelt. – Radvánszky Béla: A Zokoli és kis-várdai Zokoly család. Századok 2. (1868) 510. Unokái közül ketten, Kálnássy Katalin (Cseley Zsuzsanna és Kálnássy Mihály lánya, Gulácsy Gábor özvegye), illetve Cseley Zsuzsanna (Cseley Gábor lánya, Kemecsey Mihály özvegye) 1686. ápr. 23-án Kállóban, Debrecen városának zálogba adták birtokuk egy részét. HU-MNL-OL P 513 [Magánlevéltárak, Nyárády-levéltár]. Az ott készült, Nyárády cs. levéltára című jegyzeteit W. Vityi Zoltán (1926–1995) bocsátotta rendelkezésemre, kézirat 15.

60 HU-MNL-OL P 635 [ákosfalvi Szilágyi László családtörténeti gyűjteménye]. Csaholy de genere Káta cs., családja. Szilágyi adatai sajnos a tisztségviselés pontos idejére nem terjednek ki. Az ifjabbik János neve mellett szerepelteti a tisztséget, de a családi kapcsolatok felvázolása nem minden-

Udvarbíró-prefektus: Tardy Máté diák (1545. december 29.–1550. június 6.).

Udvarbírák: Lekcsei Sulyok Ferenc (1551. január 29.–1554. október 4.), teremi Vetéssy Antal (1552. február 15.–1554. január 20., Sulyokkal együtt), Farkas Boldizsár (1608. április 18.),⁶¹ Kaposy György diák (1612. január 21.),⁶² Czegléd János (1661. december 28.)⁶³ és Balogh Ferenc (1693. február 1.).⁶⁴

Az ecse di tiszttartók (tiszttartók) többsége esetében elmondható, hogy a szakirodalom (legyen szó akár családtörténeti, had-, illetve helytörténeti munkákról) meglehetősen keveset vagy épp semmit nem tud róluk. Az ismert adatok közt pedig sok a tévedés. A következő pontokban ezeket hat ecse di tiszttartó esetén igyekszem orvosolni.

4.1. Komoróci Kis Péter, azaz császári Komoróczy Péter, bátori udvarbíró, ecse di porkoláb

Komoróci (Kis) Péter a család- illetve birtoklástörténeti adatok tükrében nyilvánvalóan azonos császári Komoróczy Péterrel. Hosszú időn keresztül szolgált a Báthoryakat, előbb Báthory András udvarbírája (*provisor curiae*) volt. Mint udvarbíró 1493 októberében familiárisaival elhajtotta Kállay János biri-i jobbágynak az állatait Léta birtokra, s csak bizonyos pénzösszeg kicsikarása után adta azokat vissza.⁶⁵ 1495-ben Báthory András Bátorban fekvő birtokai népességét erőszakos úton növelte, lefoglalta és ura birtokára vitette a Báthory Miklós birtokrészén élő egyik jobbágynak, amelyeket mindaddig nem adtak vissza, amíg a jobbágynak kényszerből át nem költözött.⁶⁶ Ebben a tisztségben volt még 1496. december 3-án is.⁶⁷ 1500. április 20-án azonban Báthory András udvarbírája már peleszervadi Szarvady Benedek, akiről azt is tudjuk, hogy Bátorban tartotta székhelyét.⁶⁸

Komoróczy Péter Báthory György főispán (1499–1504) mellett szatmári alispán volt (1501. január 13., 1502. május 25.). Valamikor ezután kapta meg az ecse di porkolábi tisztséget, amelyet 1513. november 3-ig viselt.⁶⁹ Mivel 1507. június 15-én egy ecse di Báthory István javára szóló beiktatási parancsban királyi emberként szerepel, kevésbé valószínű, hogy akkor

ben egyezik az ismert adatokkal, egyéb forrás híján nem mondhatom meg biztosan, melyik Jánosról is lehet szó.

61 HU-MNL-SzSzBML-XV.-22.-4. [Szabolcs vármegye levéltára Mohács utáni okleveleinek gyűjteménye]. Neve szerepelt az ecse di hadnagyok között is (lásd fentebb).

62 KO IV. 284. Nyilvánvalóan ugyanezt az adatot idézte, bár elmulasztotta megjelölni a forrását Dankó I.: Nagyecsed i. m. 71.

63 HU-MNL-OL-E 204-45.

64 HU-MNL-OL-E 204-23.

65 C. Tóth Norbert: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526). Bp.-Nyíregyháza 2003. 691. sorsz.

66 Gulyás László Szabolcs: A jobbágyság szabad költözése a középkorvégi Felső-Tisza vidéken. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 50. (2015) 53. Vö. HU-MNL-OL-DL 30061. [Diplomatikai Levéltár]

67 HU-MNL-OL-DL 95127.

68 KO III. 46.

69 HU-MNL-OL-DL 95137, HU-MNL-OL-DL 95131, HU-MNL-OL-DL 82173. Piti Ferenc – Neumann Tibor – C. Tóth Norbert: Szatmár megye hatóságának oklevelei 1284–1524. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 65.) Nyíregyháza 2010. 34. 180.

már hivatalban lett volna.⁷⁰ 1509. december 14-éről viszont már van adat a porkolábságára.⁷¹

Ung megyei család sarja, apja Miklós volt.⁷² Minden bizonnyal a Báthoryak szolgálata, illetve a házassága révén kötözött át a Szatmárba, közelebbről Császáriba. Jelentős birtokszerző tevékenységet folytatott. Feltűnő, hogy több olyan településen (például Kislétán és Beszterecen) is birtokolt, ahol az ecsedi várhoz tartozó Báthory-birtokok is feküdtek. Megtartotta Ung megyei birtokát Szobráncon, s szerzett hozzá még Császáriban, Órben és zálog címén számos további Szabolcs, Ung és Bereg megyei településen. Tetemes birtokokhoz jutott felesége, az előkelő származású petri Dersy Anna (István lánya) kezével is, Szabolcsban és Szatmárban (például Nádudvar, Kisléta, Beszterec részei).⁷³ 1515-ben kelt végrendeletében (amely az MNL online adatbázisában tévedés folytán Császári Péter végrendeleteként szerepel) megemlékezett patrónusairól, Báthory Györgyről, Istvánról és Andrásról is.⁷⁴ 1519. május 11-én már nem élt, ekkor hodászi Kánthor Mihály és társai az özvegye, Anna asszony, valamint Öry András és Benedek ellen tettek panaszt egy darab föld elfoglalása miatt.⁷⁵ György nevű fiáról tudunk, s egy lányáról, Erzsébetről, aki Filpessy Máté felesége lett.

Nehéz volna szó nélkül hagyni a körülményt, hogy az imént említettek közül egyaránt szatmári alispán volt Báthory András főispán idején Kánthor Mihály (1515 – neki egyébként már az apja, Imre is alispán volt, velük találkozunk még később), Öry András (1515, 1519) és Filpessy Máté (1519).⁷⁶

4.2. Hodászi Zolthay János, ecsedi porkoláb

Zolthay János a feleségével, Garay Annával együtt meghatalmazottakat állított Ecsed városában, Báthory Miklós országbíró, Szatmár és Szabolcs megyék főispánja előtt, 1582. április 12-én. Az oklevelet,⁷⁷ több, Zolthayra vonatkozó oklevéllel együtt a Romániai Nemzeti Levéltárban találtam meg, az Irinyi család egykori iratai közt, ami azért lehetséges, mert a Zolthayak kihalása után birtokaikat – például Hodászon és Pócson – részben a Hagymássyak örökölték, akik két nemzedékkel később szintén kihaltak, s az ő birtokaik egy részét a leányági örökösöktől (például hodászi és paposi Eördöghök,

Komoróczyak) a Ramocsaházyak révén rokon Irinyiek szerezték meg.⁷⁸

Az oklevél kibocsátója az előtte személyesen megjelent Zolthayt ecsedi vára porkolábjának (*castellanus castris nostri Eched*) nevezi. Más oklevelek hodászi előnévvel említik őt. Ő az, aki a Komoróczy család levéltárának részeként, az MNL-ben fennmaradt egyik, 1500. április 25-re keltezett oklevélben⁷⁹ keresztnév nélkül, Garay Anna úrnő férjeként, illetve Zolthay Dorottya és Katalin apjaként szerepel. Nemcsak az oklevelekben előforduló nevek azonossága, de más oklevelek adatai is kétségtelenné teszik, hogy ugyanazon személyekről van szó, amiből ugyanakkor (a túlságosan nagy időbeli eltérés miatt) az következik, hogy az MNL említett oklevelének – amely valójában egy későbbi másolat – a keltezése hibás.⁸⁰ A pontos keltezésre nem vállalkozhatom, ugyanakkor azt 1582 és 1588 közé kell tennem, mivel az úrnő által – lányai és Kálnássy Ferenc⁸¹ provizor jelenlétében – felszabadított Tucsz (Túsz) család tagja 1582. május 9-én még Zolthay János hodászi sáfárjaként szerepelt⁸² (utódja 1592. szeptember 5-én, Prágában kelt címeres nemeslevelet kapott, hodászi előnévvel),⁸³ 1588. november 24-én pedig Zolthay már nem volt az élők sorában. Ekkor került sor ugyanis az özvegye kérésére kiskorú árváik (Dorottya és János) életkorának a megállapítására.⁸⁴ Zolthay János saját gazdasági ügyeire vonatkozóan számos adat áll rendelkezésre. Azok közül csupán néhányat említek, amelyekből egy nem túl nyugodt kép rajzolódik ki. 1582-től (erre vonatkozik a már idézett május 9-i adat) pereskedett felesége anyai féltestvérével, karászi Soós Andrással (akit szabolcsi alispánként ismerünk).⁸⁵ 1588.

78 Az oklevelek hevenyészett, a tudományosság igényeinek alig megfelelő lajstromát lásd: Az irinyi Irinyi család levéltára. Kivonatolta s összeállította Irinyi István. Szatmár 1902. E munka 48. oldalán említ egy oklevelet, amelyet az ANR adatbázisában nem találtam meg. Eszerint Zolthay 1582-ben beírt – nyilván ki nem fizetett járandósága fejében – Tucsz Pál nevű szolgájának egy telket Hodászon. Elképzelhető, hogy Irinyi elnézte a dátumot, mert 1586. dec. 23-áról fennmaradt viszont egy oklevél, amelyikkel a porkoláb és Anna asszony egy hodászi telek használatát Báthory István előtt átengedték Thucz Pál nevű szervitoruknak. ANR MM-F-00017-1-801.

79 HU-MNL-OL-DL 95129. Megjegyzem, a Zolthayak, Hagymássyak utódai Komoróczy Ferenc és Hagymássy Erzsébet házassága révén a Komoróczyak. Tudomásunk van arról is, hogy ők 1792-ben még a birtokukban tartották a fejedelmi adománylevelél hiteles másolatát, amely a pócsi birtokot (a Nagyszerben) a Zolthayak kihalásával a Hagymássyaknak juttatta. *Fodor László*: A hodászi Lakatos család iratainak bemutatása. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári évkönyv XVI. Szerk. Henszel Ágota. Nyíregyháza 2003. 314.

80 A másoló nemcsak Zolthay nevét, de a keltezését is megcsönkította – ami bár nagy hiba volt, az oklevél egyedül ennek köszönhetette fennmaradását, tudniillik a Komoróczyak Mohács utáni oklevelei az MNL-ben tűzvész áldozatai lettek 1956-ban.

81 A név „Francisco Kanasi” változatban szerepel az oklevélmásolaton. További vizsgálat tárgya lehet, hogy az ecsedi porkoláb felesége vajon melyik birtok udvarbírájával ment Hodász faluba, vajon nem az ecsedi várval-e. A Kálnássy családnak egyébként e korszakból egyetlen Ferenc nevű tagjáról tud a családtörténeti szakirodalom, aki 1574-től szatmári kapitány volt. Vö. *Kolosy István*: A kálnási Kálnássy család. Turul 23. (1905) 159–160.

82 RO-ANR- CJ-F-01602-19-1.

83 HU-MNL-SzSzBML-IV.501.e.-237.-376. (No. 305.) [Szatmár Vármegye Nemesei Közgyűlésének iratai, Nemességi iratok]

84 RO-ANR- MM-F-00017-1-816.

85 Alispán: 1590–1594. RO-ANR- CJ-F-01602-26-1, CJ-F-01602-23; *Nagy Iván*: Magyarország családai XI. Pest 1865. 53.

70 Horváth Richárd – Neumann Tibor – C. Tóth Norbert: Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 67.) Nyíregyháza 2011. 238.

71 HU-MNL-OL-DL 97845.

72 1549. jún. 8-án Komoróczy Györgynek be kellett mutatnia a Császárra vonatkozó okleveleit. Az erről szóló parancslevél apját (Pétert) és nagyapját is megnevezi. HU-MNL-OL-P 21-82. [Barkóczy család, A család által rendezett iratok]

73 HU-MNL-OL-DL 95125; HU-MNL-OL-DL 95136; HU-MNL-OL-DL 95134; HU-MNL-OL-DL 95126; *Balázs Sándor*: Nádudvar története. Bp. 2001. 204–205., 228.

74 HU-MNL-OL-DL 95139.

75 HU-MNL-OL-DL 62423.

76 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. Bp. 2017. 256.

77 RO-ANR-CJ-F-01602-17. [Fond familial Irinyi]

április 30-án még élt, de már nem jelent meg az egyik tárgyaláson, ami miatt el is marasztalták Soóssal szemben.⁸⁶ Adósságai fejében zálogba adta bizonyos hodászi, derzsi, kántorjánosi birtokait – emiatt utódai kerültek aztán perbe: egy 1591. február 13-án Báthory István országbíró előtt zajló eljárásban adóssága miatt alperesként hodászi Székely Miklóssal szemben az özvegye és a két lánya, illetve veje, Hagymássy György (akivel még találkozni fogunk) szerepel.⁸⁷

Fontos adat továbbá, hogy Pócson – korábban az ecsedi várhoz tartozó birtok tulajdonosaként – találjuk a 17. század elején Hagymássy György feleségét majd özvegyét, Zolthay Katalint, az egykori porkoláb egyik lányát. Ezt a birtokot eredetileg Zolthay János kapta – minden bizonnyal éppen porkolábi szolgálatai ellentételezéseként –, majd a birtokot később Hagymássynak adományozták, alighanem figyelemmel az ő szolgálataira is.⁸⁸

Végül, az oklevelekből megismerhető, legszűkebb családi kapcsolatokra szorítkozva említem, hogy Zolthay Jánosnak az említett két lányán felül két fia is volt. Az egyik a még gyermekként elhalt Miklós,⁸⁹ a másik pedig János,⁹⁰ aki fiatal felnőttként halhatott meg, és akivel fiágon kihaltak a Zolthayak. Szülei Zolthay Simon és hodászi Kánthor Dorottya (Mihály lánya, Imre unokája) voltak, ami magyarázat hodászi, derzsi és kántorjánosi birtokainak legalábbis egy részére. A Zolthay család eredetéről egyelőre nem sikerült többet megtudni (az oklevéltárakban szereplő más Zolthayakkal nem tudtam őket összekapcsolni), mindenestre nem szatmári eredetű családról van szó, s így könnyen elképzelhető, hogy a Báthoryak szolgálata és a házasság hozta őket is erre a vidékre. Zolthay felesége is szót érdemel: Garay Anna úrnő jánosi Garay Márton⁹¹ és Zabary Julianna lánya volt, anyja jogán a Perényi család richnói–karászi ágának egyik örököse. A további kutatásoknak Garayval is érdemes foglalkozniuk, vajon milyen tisztsége lehetett Ecseden (lásd még Sulyok Ferencnél).

E látszólag talán indifferens adatok felidézését két okból is szükségesnek tartottam. Az egyik, hogy felhívjam a figyelmet a romániai levéltárak középkori (1601 előtti) okleveleinek

az interneten, digitalizált formában való elérhetőségére,⁹² ami részben orvosolhatja az eredeti forrásokhoz való, nehezebb hozzáférést. Hozzáteszem, az adatbázis keresőjében több tucatnyi találatot kapunk, ha „Eched”-re keresünk. Ezek feldolgozását nem tekintem feladatommak, de alább lesz még fontos adat, amelyik onnan való. A másik ok, hogy Zolthay esetén több olyan összefüggésre is példát láthatunk, amelyik a további kutatások során fontos lehet, akár az ecsedi tisztek egymással való családi kapcsolatai, akár a várbirtok alakulása tekintetében.

4.3. Kántorjánosi Hagymássy György, ecsedi főporkoláb

Németh is említi őt „várnagyként,” 1610 nyarán, tehát az ő neve nem új a sorban. Amivel kiegészíthetők az ismert adatok, hogy Hagymássy már korábban, így 1608. április 18-án (mint *castellanus primarius*, azaz első vagy főporkoláb, mezőteremi Vetéssy László prefektus mellett)⁹³ és 1609. október 20-án,⁹⁴ illetve később még 1612. október 31-én is betöltötte ezt a posztot.⁹⁵ 1610. április 17-én Bagossy Pál porkolábbal együtt jelen volt Ecseden a megyei jegyzőkönyvek átadásánál.⁹⁶

Bizonyos, hogy a szakirodalmi forrásokban említett Hagymássy István (Báthory István végrendeletének egyik végrehajtója, az Ecseden 1614-ben nemesi telekkel adományozottak egyike) alatt is őt kell értenünk (egyszerűen elírták a nevét).⁹⁷ Németh helyesen mutat rá, hogy Benda Kálmán tévesen nevezte meg beregszói Hagymássy Kristófot ecsedi porkolábként Hagymássy György helyett, s Németh azon feltételezése is helytállónak tűnik, hogy György fia András volt az, akit 1618-ban Perneszy Gábor kapitány „igaz, jó erkölcsű ifjú”-ként beajánlott a szatmári parancsnoknak, Dóczy Andrásnak.⁹⁸ Hagymássy Györgynek és Zolthay Katalinnak három gyermekéről tudunk egyébként: András, György valamint Erzsébet, nábrádi Komoróczy Ferenc szatmári esküdt (az egykori ecsedi porkoláb dédunokája) felesége.⁹⁹

86 RO-ANR- CJ-F-01602-19; MM-F-00017-1-803; CJ-F-01602-22.

87 RO-ANR- CJ-F-01602-24; CJ-F-01602-25.; MM-F-00017-1-822 stb.

88 Lásd Fodor L.: A hodászi Lakatos család i. m. 314.; Hagymássyné Báthory Gábor adományaként bírta a pócsi részirtokot – Ulrich A.: Az ecsedi uradalom i. m. 250. Az özvegy Hagymássy Györgyné pócsi birtokán egy 1623. évi szabolcsi összeírás szerint hat jobbágy élt (közülük csak egynek jegyezték fel a neve mellé, hogy 4 ökre volt). HU-MNL-SzSzB-ML-IV.1.e.-41.-25/1623. (fol. 45.)

89 1579. márc. 19-én Zolthay Jánosnak Miklós és Kata nevű gyermeke élt – ekkor ő a saját és nevezett gyermekei nevében mondott ellent Ibrányi Ferenc birtokba iktatásának. RO-ANR-CJ-F-01602-16. Miklósról később nincs említés.

90 A néhai Zolthay Jánosnak és Garay Annának 1592. jún. 2-án három gyermekét említik: János, Dorottya és Katalin. RO-ANR-MM-F-00017-1-831.

91 A romániai levéltári iratok Garayt jánosi előnévvel (de Jánošsy) említik, ami a kántorjánosi birtokra utal. Garay Márton felesége 1542 körül még jánosi Kántor Margit volt. 1555 körül köthetett házasságot Zabary Juliannával, aki akkor már Soós Gergely özvegye volt. Később Borsod megyei birtokügyeivel összefüggésben Zabary Julianna a néhai Garay Márton özvegyeként szerepel. Vö.: Tóth Péter: Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei I. 1569–1578. Miskolc 2008. 29.; RO-ANR-MM-F-00017-1-771.

92 Lásd 16. lábjegyzet.

93 Ekkor telekszomszédként említi Báthory Gábor egyik adománylevele, Pócson. HU-MNL-SzSzBML-XV.23.-4.

94 Tatay István hagyatéki leltárának felvételénél volt jelen, Ecseden. Radvánszky B.: Magyar családélet i. m. II. 134.

95 Balogh I.: Regeszták i. m. 163. Balogh annyiban biztosan tévedett, hogy Hagymássyt Garay Anna és meg nem nevezett fia mellett harmadik személyként említi meg, jöllehet itt csak a korban szokásos formuláról van szó: a vejeiket is fiaiknak nevezték az emberek.

96 Balogh I.: Regeszták i. m. 130. Balogh szerint Hagymássy ecsedi főbíróként szerepelt, de ez valószínűleg elírás.

97 Megjegyzem, Szirmay Antaltól veszik át az érintettek neveit a későbbi szerzők – így Nagy Iván és Németh is Vö. Szirmay A.: Szathmár i. m. 70., Nagy Iván: Magyarország családai V. Pest 1859. 17.

98 Németh P. – Zoltán-Borzován E.: Ecsed vára i. m. 57–58.

99 Novák László Ferenc: „Hej, Nagykőrös híres város...” Nagykőrös 2008. 111. Nagykőrös Perényi-örökség, így került mind a Zolthayakhoz, mind a Hagymássyakhoz, majd a Komoróczyakhoz egy része. Megjegyzem: Novák egy adatot tévesen értelmezett, vagy maga az általa hivatkozott jegyzőkönyv tévedett: Hagymássy Erzsébetnek nem a férje, hanem a fia volt Komoróczy György. HU-MNL-PML-IV.31.e.-103.-8. (1792) [Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Pest-Pilis-Solt vármegye Központi Törvényszékének iratai, bevégzett polgári perek]. Lásd még Küstler E.: Szathmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1635–1640. Nyíregyháza 1997. 15.

Ősei közt kell számon tartanunk Hagymássy György diákokot, aki 1544–1549. között Szabolcs vármegye jegyzője volt,¹⁰⁰ illetve Hagymássy Gergelyt (1568–1579.), aki kántorjánosi birtokosként a jánosi előnevet használta.¹⁰¹ Hagymássy György személyével, kilétével kapcsolatban érdekes, de egyelőre nem tisztázott kérdés, hogy milyen kapcsolatban állhatott Hagymássy Jánossal, aki 1611-ben megbízott kállói főkapitány volt (előtte pedig vicekapitány ugyanott, Lónyay András alatt). Bizonyosnak tűnik a közeli rokonság, emiatt is fordulhatott elő, hogy a szakirodalmi adatok részben összekeverik a két személyt. A kállói kapitányokról szóló remek monográfiában – tévedésből – az utójjára 1615-ben említett Hagymássy János feleségeként szerepel ugyanis Zolthay Katalin.¹⁰² Egyébként Hagymássy Györgyről is szó esik ott: 1619. február 15-én a Szabolcs megyei Pilisen jelen volt Lónyay András kállói főkapitány birtokba iktatásánál, kállói és ecsedi főtisztok közt.¹⁰³ Az iménti feltételezést erősíti György két fiának, Andrásnak és Györgynek az 1634. április 26-i nyilatkozata is, mely szerint ők a néhai Hagymássy János atyafiai és örökösei (alighanem az unokaöccsei), s az özvegyet illető hitbért letéve az örökség birtokába kívánnak lépni.¹⁰⁴

Hagymássy György bizonyosan rendelkezett az ősei és felesége birtokainak egy része felett. Valamikor a 17. század első éveiben („az elmúlt zavaros években”) eshetett, hogy társaival együtt erővel elfoglalta Péczely Anna (Szentlőrinci Borbély Andrásné) bizonyos derzsi és hodászi földjeit.¹⁰⁵ Ami az ecsedi vártartományt illeti, abból Hagymássy Györgynek 1614-ben nyolc telkes jobbágya volt Hodászon. Özvegye 1621-ben két ilyen birtokot is kezében tartott, az egyik a hodászi, a másik a már korábban említett pócsi birtokrész, hat telkes jobbággal.¹⁰⁶ Ahogy már többször szóba került,

valójában Hagymássy György felesége volt Zolthay Katalin, János, egykori ecsedi porkoláb lánya. Az ő testvére volt Zolthay Dorottya, aki Ramocsaházy Istvánné¹⁰⁷ lett (lásd a következő pontban).

4.4. Ramocsaházi Ramocsaházy István, az ecsedi vár porkolábjá

Ramocsaházy (másként Ramocsa vagy Ramocsay) István régi, előkelő családból származott, 1607-ben Szabolcs megye követe volt,¹⁰⁸ 1608 tavaszán Báthory Gábor őt küldte tárgyalni Mátyás főherceghez.¹⁰⁹ 1615-ben már tiszántúli királyi jogügyigazgató.¹¹⁰

Ha nem is azonnal, apósát és sógorát követte a porkolábi tisztségben, s utóbbihoz hasonlóan ő is kapott birtokrészt Hodászon (8 telkes jobbággy), valamint megkapta Tedej felét. Bethlen Gábor fejedelemtől 1624. január 6-án kapott engedélyt a még Báthory Gábor által 1608-ban neki adományozott, majd II. Mátyás által 1615-ben újolag adományozott Tedej felének – amely eredetileg szintén az ecsedi vár tartozéka volt – az eladására. A fejedelem az erről szóló oklevélben nevezte őt ecsedi vár porkolábjának.¹¹¹ A tedeji birtok messze esett lakhelyétől, jobbágyságának többsége hajdúnak állt, így csak baj volt vele, hasznát nem hozott.¹¹² Végül Nánás hajdúközsége vette meg tőle 1629-ben.¹¹³ Az ecsedi posztját időközben kállóira cserélte: 1628-ban már Barkóczy László főporkolábjá volt.¹¹⁴

Apja Ramocsaházy István (aki alighanem azonos az 1588-ból ismert lovas hadnaggal, 1596-ban Szabolcs vármegye alispánjával),¹¹⁵ anyja pedig Simon alias Ramocsaházy Erzsébet, Péter és Görbely Katalin lánya.¹¹⁶ Feleségét, a már többször említett Zolthay Dorkát 1629-ben veszíthette el, mivel gyermekeik, István (később kállói tiszt, Koroknay szerint de facto vicekapitány),¹¹⁷ György (aki Erdélybe szakadt) és Anna, Nyárády Miklósné 1629. szeptember 3-án osztottak meg az édesanyjuktól örökölt (karászi, gyulaházi, hodászi, kántorjánosi és derzsi) birtokon. Ő maga 1635 elején halhatott meg, mert gyermekei a testvérével, Ramocsaházy Mihály

100 HU-MNL-OL-P 608-1.-1545-2. [sóvári Soós család]; HU-MNL-OL-P 21-82. Egyebek közt választottbíróként és tanúként szerepelt egy Komoróczy György császári birtokával kapcsolatos ügyben. Az MNL OL 1549-ig több olyan oklevelet is őriz, amelyben tisztségénél fogva szerepel; egy korábbi adat Hagymássy jegyzőségére: RO-ANR- CJ-F-00415-3-4-7a-5-1 (1544).

101 1568. aug. 7.: szomszéd birtokos Komoróczy János Császárról folyó birtokperében; HU-MNL-OL-P 21-126. 1579. márc. 19.: egyebek közt Zolthay Jánossal együtt ellentmond Ibrányi Ferenc Derzs, Hodász, Kántorjánosi birtokokba és több pusztába való beiktatásának. RO-ANR- CJ-F-01602-16.

102 *Koroknay Gy.*: Kállói kapitányok i. m. 53., 48. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy Zolthay Katalin férjeként Hagymássy János szerepel más helyen is. Így: HU-MNL-P 513, Nyárády Mihály által a leleszi levéltár adatai alapján összeállított genealógiák. Vityi-féle kézirat, 42. A Hagymássy család saját okleveleinek azonban, amelyeket Zolthay Jánosnál hivatkoztam, e tekintetben nagyobb hitelt kell adnom.

103 *Koroknay Gy.*: Kállói kapitányok i. m. 48.

104 *Henzsel Ágota*: Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1629–1634. Nyíregyháza 1996. 152.

105 Csenger, 1609. júl. 15. *Balogh I.*: Regeszták i. m. 120.

106 HU-MNL-OL-E 156-a-13-7. és 8. [Urbaria et Conscriptiones, Registrata]. Ugyane forrásokban megtaláljuk a fent említett Csoknyay, Possay, Ramocsay, Csomaközy, Ankreiter, Némethy, Dóczy, Bessenyei és számos más szervitor (vagy utódja) birtokainak a felsorolását is, amelyek szintén az ecsedi várhoz tartoztak korábban. A Báthory Gábor által kántorjánosi Hagymássy Györgynek tett adományok egyike (talán épp a hodászi) 1610-re datálható, lásd HU-MNL-OL-A 131-1h-0043. Szirmay Antal tud még 1588-ból Felsőveresmartra és Aranyosmeggyesre vonatkozó, királyi adományokról is, amelyek Hagymássy György nevére szóltak, ezeket azonban egyéb for-

rás híján nem tudom biztosan a minket érdeklő (1588-ban saját érdemekkel még aligha rendelkező) személyhez kötni. *Szirmay A.*: Szatmár vármegye II. i. m. 180., 313.

107 *Nagy Iván*: Magyarország családai IX. Pest 1863. 631.

108 *Benda Kálmán*: A királyi Magyarország tiszti címtára, 1607–1608. Levéltári Közlemények 43. (1972) 283.

109 *Komáromy András*: Levelek és akták az 1607–8-iki hajdú lázadás történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 6. (1893) 79.

110 1615. máj. 9-én szerepel e tisztségben. HU-MNL-OL-A 57 6.-545–546.

111 Porkolábságáról Koroknay is tud egy szabolcsi forrásból. *Koroknay Gy.*: Kállói kapitányok i. m. 72.

112 *Molnár József*: Tedej. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1942. Szerk. Sőregi János. Debrecen 1943. 97–99.

113 *Wenzel Gusztáv*: Visszapillantás az előbbi magyar királyi curiának 1724-1769-iki működésére. Értekezések a társadalmi tudományok köréből 3/8., Bp. 1875. 22–23.

114 *Koroknay Gy.*: Kállói kapitányok i. m. 72.

115 *Koroknay Gy.*: Kállói kapitányok i. m. 20.; RO-ANR- CJ-F-00340-1-121.

116 HU-MNL-P 513, Vityi-féle kézirat, 37–41.

117 *Koroknay Gyula*: I. Rákóczi György megszerzi Szabolcsot. Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle 34. (1999) 434.

(1575–1645 k.) tihanyi apáttal 1635. augusztus 3-án kötöttek megállapodást a két szabolcsi alispán előtt.¹¹⁸

4.5. Tardy Máté diák (Máté Deák), ecsedi udvarbíró, a vár prefektusa és bátori udvarbíró

Tardy Máté diák ecsedi udvarbírói tisztségéről első ízben egy általa kiállított nyugta árulkodik 1545-ből.¹¹⁹ A következő évben többször is szerepelt. Csili Pekry Miklóssal elosztották egymás közt Csaholyi Farkas örökségét, s az ehhez készült leltár említi őt az ecsedi vár prefektusaként, illetve ugyanezen dokumentum egy másik része az ecsedi vár udvarbírájaként.¹²⁰ 1546. március 2-án, június 3-án és 17-én, majd november 3-án a felesége és apósa birtokügyeit érintő oklevelek említik prefektusságát vagy provizorságát.¹²¹ Az iratok egy része egyébként az ártánházi Bornemissza Boldizsárral (aki a fentebb porkolábként már említett László fia) és annak feleségével, Széchy Annával (korábban Csaholyi Ferenc felesége) fennálló birtokvitához kapcsolódik.¹²² Ugyanezen év május 2-án szintén provizorként említik, ekkor mellette porkoláb is szerepel (Jármy Bernát). Az oklevelekben néhány év szünet után bukkan fel ismét Máté Deák provizori tisztsége, egy közte és sályi Nagy Máté közti jogvitára vonatkozó parancslevélben (1550. január 16.).¹²³ 1550. június 6-án prefektus (*castri Eched prefectus*) és egyben bátori udvarbíró (*curiae Bathoriae provisor*).¹²⁴

Származásáról semmit nem sikerült kiderítenem. Németh szerint talán Csaholyi Ferenc munkácsi porkoláb felesége, gordovai Fánchy Erzsébet (1489–1511) révén került a környékre, mivel annak családja birtokos volt a Somogy megyei Tardon.¹²⁵ Máté diák születése ideje táján azonban Tard földesura lekcsei Sulyok Balázs volt.¹²⁶ Mindemellett elképzelhető, hogy Máté Deák a török előre nyomulása miatt a Dunántúlról került a Tiszántúltra, illetve hogy a Somogyban is birtokos Báthory Andrást már korábban is szolgálta. Van azonban egy másik lehetséges névmagyarázat is, tudniillik a borsodi Tard földesura a Báthory család (1549-ben maga Báthory András) volt.¹²⁷ Máté diáknak esetleg e településhez lehetett köze, de további bizonyítást igényel, hogy miféle. Tardi birtoklására (ahogyan a Csaholyiakhoz köthető birtokain kívül semmi egyébre) ugyanis nincs forrás.

Csaholyi Péter – szatmári és középszolnoki birtokos – és Károlyi Katalin lányát, Annát vette feleségül. Egyetlen

lánygyermek, Dorottya, lokácsi Prépostváry Bálint báró felesége lett,¹²⁸ az ő unokájuk (Zsigmond) szerepelt fentebb, az ecsedi kapitányok sorában. Csaholyi Anna korán (valamikor még 1550-ben) özvegységre jutott, s másodízben lekcsei Sulyok Ferenchez ment nőül, akiről a következő pontban szöveg.

4.6. Lekcsei Sulyok Ferenc, ecsedi udvarbíró

Arról, hogy Sulyok Ferenc betöltötte az ecsedi vár udvarbírájának tisztségét, előbb egy Bátor mezővárosban kelt választottbírói ítéletből szerezhetünk tudomást (1551. január 29.),¹²⁹ majd a felesége, Csaholyi Anna¹³⁰ fiúsításáról szóló, a Királyi Könyvekben szereplő bejegyzés is így említi őt (1551. augusztus 20.).¹³¹ A rákövetkező évből számos, részben magyar nyelvű levél is fennmaradt, amelyekben őt Báthory András vagy felesége (a Semptei várban tartózkodó Thurzó Anna), illetve egy ízben Báthory Miklós gazdasági ügyekben utasította (1552. február 2., február 15., február 20., március 24., április 1., április 7., április 11., április 20., szeptember 16.).¹³² A többnyire sérült iratokból bizonyos várbeli építkezésekről és az ott dolgozó jobbágyok fizetségéről, egy fürdőház építéséről, bizonyos vásárlásokról és egyéb gazdasági ügyekről szerezhetünk tudomást. 1552. február 20-án többféle ügyben érkeztek instrukciók Báthorytól Sulyok számára. A központosítás hiánya miatt nehezen érthető, magyar nyelvű levél szerint a Kolozsváron tartózkodó főúr bizonyos pénz felől rendelkezett. Szó esik Világos váráról is, ahová a pénz felét szánta. Előírta, hogy a pénzesládát Lukács diák kezelje, a kulcsa is nála legyen, de a ládát a tárházban kell elhelyezni és annak a kulcsa az udvarbírónál vagy a porkolábnál legyen, Palaticz János döntése szerint. Sajnos a levélíró nem árulta el és egyéb forrásból sem sikerült kiderítenem, milyen minőségben kerülhetett szervitóri körébe Palaticz (aki egy időben lugosi és karánsebesi bán volt).¹³³ A levélben a nyomára akadtam ugyanakkor – noha

118 Magyar katolikus lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/R/Ramocsa-házy.html>, letöltés: 2022. febr. 9.; HU-MNL P 513, Vityi-féle kézirat, 1, 3.

119 HU-MNL-OL-P 80-1.-1545-1. [Csicsery család]

120 RO-ANR- CJ-F-00351-1-139.

121 RO-ANR- CJ-F-00351-5-809; CJ-F-00351-1-136; CJ-F-00351-1-135; CJ-F-00351-1-138.

122 A jogviták egy részére lásd *Petri Mór*: Szilágy vármegye monographiája. 1904. V. 198–199., 262–264.; VI., 606–607.

123 RO-ANR- CJ-F-00351-1-175.

124 RO-ANR- CJ-F-00351-5-807. Az utóbbi tisztségben elődje egyébként egy másik Máté diák, mégpedig Ráday Máté, a későbbi aloroszágbiro volt. MNL OL P 21-61.

125 Vö. *Németh Péter*: Csenger városa a középkorban. In: Csenger 800 éves. Szerk. Istvánovits Eszter. Csenger 2019. 137.

126 Enyingi Török Bálint. Közli Bessenyei József, Bp. 1994. 88.

127 Vö. *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I. Bp. 1990. 267.

128 Tardy Dorottya gyermekeit 1569-ben fiúsították a Csaholyi-vagyon egy részében. *Petrichevich-Horváth Emil*: Az utolsó Csaholyiak. Turul 53. (1939) 75.; *Illéssy János*: A Mikófalvi Bekény család leszármazása és története. Bp. 1902. 76–77. *Petri M.*: Szilágy vármegye i. m. 308–311.

129 HU-MNL-OL-P 644-1.-87. [Sztáray család]. A választott bírák névsora is érdekes. Itt találjuk a bárói udvartartás tisztségviselőit: Tetétleny Péter udvarmestert és Fekete András lovászmestert. Tisztsége említése nélkül szerepel iványi Nagy István, a porkolábként már ismert Jármy Bernát, Ember Mihály, valamint a névsor élén álló Sulyok után a második helyen éppen az a Batthyány Mihály, akinek a feleségét (Lengyel Magdolnát) az apja eredetileg Sulyoknak szánta.

130 1551. február 22-én még Tardy Máté özvegye. RO-ANR- CJ-F-00351-1-179.

131 Csaholyi Annát ekkor Csaholyi Farkas birtokaiban fiúsították, így az egyébként kizárólag a Csaholyiak fiágát illető birtokokat részben az ő és Sulyok Ferenc utódai örökölhették. HU-MNL-OL-2.-647.; HU-MNL-OL-E 227-1.-594.

132 RO-ANR- CJ-F-00351-1-191; CJ-F-00351-1-195; CJ-F-00351-1-185; CJ-F-00351-1-183; CJ-F-00351-1-188; CJ-F-00351-1-189; CJ-F-00351-1-190; CJ-F-00351-1-192; CJ-F-00351-1-183.

133 Palaticz felesége, két fiának anyja Telegdy Katalin volt, e házasság révén jelentős – többnyire török hódoltság alá kerülő – birtokokat szerzett (pl. Makó). Nagy Ivánnál felbukkan Sulyok Ferenc sógoraként, Sulyok Anna második férjeként is. *Makay Dezső*: A Thegdy-család. Turul 13. (1895) 174.; *Nagy I.*: Magyarország családai X. i. m. 407.

szintén a tisztsége említése nélkül – Zolthay János apósának, aki – kardjával – szintén Báthoryt szolgálta.¹³⁴

Az instrukciók egy csoportja azért is érdekes, mert címetjük Sulyok Ferenc mellett teremi Vetéssy Antal is (aki 1548–1550 között szatmári alispán volt). Ezekből úgy tűnik, hogy együtt irányították az ecsedi, illetve bátori birtokokat. Báthory András felesége, Thurzó Anna 1552. február 16-án „udvarbírájának,” Sulyok Ferencnek, Bátorba küldött levelet, amelyben a címzett és Vetéssy Antal közti ellentét is szóba kerül. 1552. február 24-én, majd április 30-án ecsedi udvarbíróként együtt a címzettjei uruk levelének.¹³⁵ Báthory őrök a címzésben mindkét alkalommal Vetéssyt említi első helyen, ami az ő főségére utal, ugyanakkor mint láttuk, a legtöbb ismert ügyben egyedül Sulyok járt el. Mindkettejüket bíróság elé idézték 1553. december 8-án, amiért uruk javára erőszakosan elfoglalták Valkay Miklós több Szabolcs megyei birtokát. Az udvarbíróként szereplő Sulyokot csaholyi házában, míg Vetéssyt Mezőteremen idézik meg (rajtuk kívül az oklevél Valkay zemplémi birtokainak elfoglalása miatt a Nagytárkányiakat nevezi meg név szerint).¹³⁶ E sajátos kapcsolathoz köthető még Vetéssy Antal 1554. január 20-án Ecseden kelt levele is, amelynek Sulyok a címzettje.¹³⁷

1554. január 24-án szőrényi Bán Mihály, Báthory hadnagya Kállóból kért pénzt (50 forintot) Sulyok Ferencről, mint udvarbíró, aki azt a levelet felmutató Kiss István familiárisnak ki is fizette.¹³⁸ Október 4-én Jakchy Mihály Sulyoknak mint atyafiának és barátjának írt vigasztaló levelet.¹³⁹ Ez az utolsó alkalom, amikor Sulyok udvarbírói tisztségéről esik említés.

Sulyoknak a Báthory András alatti szolgálatához kötődik végül az a Szirmay Lajos kapcsán már említett, Szabó által téves dátummal rögzített, az ecsedi várban kelt oklevél, amely szerint Báthory megparancsolta összes várnagyának és más tisztjének, hogy engedelmességeskedjenek a hozzájuk teljhatalommal küldött Sulyoknak és Szirmaynak.¹⁴⁰ A Sulyokot és Szirmayt tisztségük nélkül, Báthory familiárisaiként említő levél keltezése egyébként 1555. november 14.¹⁴¹

1559-ben, hűtlensége miatt I. Ferdinánd másnak adományozta Sulyok öt településen lévő (szalkai, csengeri stb.)

birtokait.¹⁴² Később azonban ezek visszakérültek hozzá, ami a király hűségére térést követhette. Több olyan megbízatásáról is tudunk, amelyben a király parancsára járt el. Így, például 1567. március 25-én Hosszútóthy György kamarai tanácsos mellett őt küldte ki Miksa király az egri jövedelmek megvizsgálására és a Forgách Simonnal, mint új egri kapitánnyal (*novus capitaneus agriensis*)¹⁴³ való tárgyalásra.¹⁴⁴ Néhány nappal később Hosszútóthy és Szerdahelyi Máté társaságában szintén a király biztosa, ezúttal az egri parancsnokságról éppen leváltott Mágocsy Gáspárhoz küldték tárgyalni.¹⁴⁵ 1579–1580 fordulóján hunyt el; végrendeletét halálos ágyán, saját sáros-pataki házában tette, 1579. december 5-én.¹⁴⁶

Helyzetének egyik sajátossága, hogy meglehetősen előkelő rokonsággal rendelkezett.¹⁴⁷ A török előrenyomulása miatt menekülni kényszerült a Délvidékről, vagyona javát ezért biztosan elveszítette.¹⁴⁸ Az anyai őseiről maradt délvidéki birtokok egy része (Hódvásárhelyen 27, Ráróstelken 8 jobbágy) felett azonban a hódoltság elején (1561) még rendelkezett.¹⁴⁹

Családja története körül rengeteg az ellentmondás a szakirodalomban, azok közül itt csak néhányat tudok tisztázni. Apja Sulyok István (aki, mint közismert, Balázs nevű fivérével Török Bálint gyámja volt Nándorfehérvár elestekor, s akinek a vár elestét is felrótták), édesanyja pedig csulai Kende Klára, Kende Miklós szabácsi bán (1594–1509)¹⁵⁰ és Dóczy Judit lánya.¹⁵¹ Még gyermek volt, amikor apja megállapodott tóti Len-

142 HU-MNL-MNL-OL-A 57-3.-565.

143 A capitaneus magyar megfelelőjére (kapitány/hadnagy) lásd Szatllóczy G.: Vár a várban i. m. 57.

144 HU-MNL-OL E 21-1567.03.20.

145 HU-MNL-OL E 21-1567.04.09/3. Mágocsyval minden bizonnyal az elszámolás volt a tárgyalások tárgya. Vö. Szabó András: Mágocsy Gáspár és András udvara. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 271.

146 RO ANR BH-F-00033-2-26(26-27) [Colecția de documente Seria 2]; CJ-F-00351-I-305.

147 Apja, István, és annak testvére, Balázs (szabácsi bán, később János király főkamara) enyingi Török Bálint gyámjai, unokabátyjai voltak, a bántágot s vele a nándorfehérvári várat együtt irányították annak elfoglalásakor. C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp. 2017. 147. Közeli rokonai voltak a Dobó, Balassi, Bocskai, gersei Pethő, Geszthy stb. családok tagjai. Nagy Iván: Magyarország családai X. Pest 1863. 403.

148 Nagy Iván azt állítja, hogy az alsószopori Sulyok család ugyanezen családdal erdélyi ága volt, s feltételes módon az említett Istvánt és Kende Klárát nevezi az ő őseiknek is. – Nagy I.: Magyarország családai X. i. m. 407. E feltételezésnek azonban semmilyen alapja nincsen. Egyedül Ferenc és István fia vitte tovább a családot.

149 A Körös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban. (Dél-Alföldi Évszázadok 9.) Szerk. Blazovich László. Szeged 1996. 137., 244.

150 C. Tóth N. – Horváth R. – Neumann T. – Pálosfalvi T.: Magyarország világi archontológiája I. i. m. 148.

151 Anélkül, hogy hivatkoznám a téves szakirodalmi adatok sorát, meg kell jegyeznem, hogy Kende Klára családja körül sok az ellentmondás. A kölcsei Kendékkel való rokonságának ellentmond, hogy a Sulyokok kezén később nem tűnnek fel szatmári Kende-birtokok. Délvidéki Kende birtokok annál inkább, azonban azok mind a csulai Kendékhez köthetők. Ráadásul ismerjük Sulyok Zsófia (Geszthy Jánosné) sírkövének a feliratát, amelyből az derül ki, hogy Kende Klára apja „Kende bán” volt. Lásd: Kisebb közlések Nagy Ivántól. Magyar Történelmi Tár 11. (1862) 240. A Romániai Nemzeti Levéltárban két fontos oklevél találtam a kérdés tisztázásához. 1525. dec. 18-án csebi Sulyok István megosztotta a néhai Kende Miklós és Dóczy

134 „...míg embert bocsáthatok az árán váltság dolgai[ra?] oda Világos várba kinél ez fele pénz álljon Csakor Ferenc Pocsajra menjen és Palatics Jánossal szembe legyen bátor vele legyen Garay Márton is bátrabban járhatnak az úton.” RO-ANR- CJ-F-00351-I-184.

135 RO-ANR- CJ-F-00351-I-182; RO-ANR- CJ-F-00351-I-194; CJ-F-00351-I-186.

136 Az 1554. jan. 11-i jelentés szerint az idézésre sor került. RO-ANR-CJ-F-00415-3-4-11a-1. [Fond familial Sennyey]

137 RO-ANR- CJ-F-00351-I-180. A levél keltezéséből, bizalmas természetéből úgy látszik, hogy Vetéssy ekkor is az Ecsedi várban szolgált. Az egri vár ostromakor (1552. okt. 5.) együtt említették Vetéssyt a porkolábként már ismert Bessenyei Mihállyal. Ők ketten egyébként egy-egy Spáczay-lányt véve feleségül sógorágban álltak egymással. Vö. KO III. 276.; Széll F.: A nagybesenyői Bessenyei-család i. m. 51. Az ő fia lehetett a már említett Vetéssy László prefektus. Nagy Iván: Magyarország családai XII. Pest. 1865. 168.

138 RO-ANR- CJ-F-00351-I-200.

139 RO-ANR CJ-F-00351-I-201.

140 EMO i. m. 93.

141 RO-ANR- CJ-F-00351-I-204.

gyel Jánossal (János király asztalnokmesterével) gyermekeik majdani házasságkötéséről, ami azonban meghiúsult.¹⁵² 1540. augusztus 24-én még diák, a pécsi iskolából írt levelet – ékes magyar nyelven – édesanyjának.¹⁵³ Az iskolaválasztás nem lehetett véletlen, hiszen Sulyok Ferenc nagybátyja, György (1538-ig) pécsi püspök volt.¹⁵⁴

Szatmárba költözésének pontos idejét nem ismerjük. Csaholyi Anna személyében, aki először hivatali elődjének, Tardy Máté diáknak volt a felesége, fiatal özvegyet választott magának házastársul, valamikor 1551. februárja és augusztusa között. A házasság révén az özvegy és családja befolyásos védelmezőre találhatott (a szatmári és közép-szolnoki Csaholyi-birtokok egy részére, például a Bornemisszák is szemet vetettek, amiről Németh is beszámol).¹⁵⁵ Másfelől a kiterjedt Csaholyi-birtokok, amelyekre később Sulyok Ferenc fiának, Istvánnak királyi adományt is sikerült kieszközölnie, fontos szerepet töltek be a család társadalmi státuszának stabilizálásában.

5. Zárógondolatok

Munkám haszna elsősorban az lehet, hogy a legfontosabb, ecsedi várbeli tisztségviselők névsorát számos névvel tudtam kiegészíteni. Két esetben ugyanakkor épp kihúztam valakit a sorból, ami szintén a további kutatások szükségességére mutat rá. Az eddig esetenként teljesen ismeretlen személyek portréjához főleg a családi és birtokviszonyaikra vonatkozó adatokkal igyekeztem hozzájárulni. Legalábbis a 17. század elejéig terjedő időszakot illetően hipotézisemet igazolja, hogy a vár parancsnokai és udvarbírái között számos közeli rokoni kapcsolatot sikerült azonosítani. Több esetben az is látható, hogy a nevezettek a szatmári és szabolcsi alispánokkal azonos társadalmi körben szerepeltek (többen maguk is betöltötték mindkét tisztséget), amikor a Báthoryak voltak e két megye főispánjai.

Azt is érdemes volna kutatni, mikor milyen viszonyban álltak egymással az említett, várbeli tisztségek, azaz, hogyan alakult a várszervezet. Ennek a – részben függelmi, részben mellérendelt – kapcsolatnak ugyanis láthatóan voltak bizonyos sajátosságai, amelyek más várakra nem jellemzőek.

Judit fiaival, Péterrel és Imrével, valamint Csáky Lászlóval (nagyságos) és Hagymássy Jánossal, többek közt Vásárhely mezőváros (a mai Hódmezővásárhely) birtokán. RO-ANR- CJ-F-00351-1-57. Egy másik oklevél 1526. jún. 1-én Kende Pétert és Imrét Kende Bán (sic!) fiaiként említi („filos qondam Bani Kende dicti de eadem Chwla”). RO-ANR- CJ-F-00452-1-313.
152 Sulyok Ferencnek Lengyel Magdolnát kellett volna feleségül vennie (aki azonban Batthyány Mihályné lett), míg Sulyok Balázs Anna nevű lányát (aki gyarmati Balassi János báró felesége lett) Lengyel Miklósnak szánták. RO-ANR- CJ-F-00351-1-67; CJ-F-00351-1-69.

153 A levelet vagy kivonatát többen is közölték, eredetije: RO-ANR- CJ-F-00351-1-103.

154 A pécsi püspökre lásd, pl.: Sulyok György végrendelete. Közli: Pettkő Béla, Magyar Történelmi Tár 10. (1887) 787–789. (RO-ANR- CJ-F-00351-1-83.) A püspök fivéreiként említi Sulyok Balázst és Istvánt, Ferenc apját 1537. nov. 19-én. Birtoktörténeti adatok sora is igazolja, hogy ők hárman testvérek voltak.

155 Németh P. – Zoltán-Borsován E.: Ecsed vára i. m. 23.

Elgondolkodtató, például az, hogy 1545-ig csak porkolábokról szólnak a megtalált források, s egyetlen adat sem vonatkozik a vár(tartomány) udvarbírói tisztségére. Korábban is létezett udvarbírói tisztség (lásd Komoróczy Pétert és utódait), amelyet azonban az oklevelek nem a várhoz, hanem a Báthory család fejének a személyéhez, vagyis annak birtokaihoz kötnek. Székhelye sem az ecsedi várban, hanem Bátorban volt. Feltételezhető, hogy az első udvarbírák a vártartományt is igazgatták, miközben jogkörük a várhoz nem tartozó birtokokra kiterjedt. Tardy Máté diák esetében (1545–1550) viszont már több olyan adatot sikerült találni, amelyek kifejezetten a tisztségek elkülönüléséről, ugyanakkor egy személyre ruházásáról szólnak (az ecsedi vár prefektusa, illetve udvarbírája és a Báthoryak – batori – udvarbírája egy személyben).¹⁵⁶ Sulyok Ferenc idejéből (1551–1554) több adat áll rendelkezésre, amelyek szintén a kétközpontúságra utalnak. Az érintett időszakban két ecsedi udvarbíró is volt, akik közül Sulyok Ferencet többször is Bátorban találjuk.

Egy olyan hatalmas birtok esetén, mint a Báthoryak szabolcsi, szatmári, illetve több szomszédos megyére is kiterjedő birodalma, mindez talán nem meglepő. A katonai igazgatást illetően is aligha tévedünk, ha a többes porkolábi megbízatásokat a vár és helyőrsége méretével, komolyabb jelentőségével hozzuk összefüggésbe.

Sajátosságnak tűnik az egyidejűleg betöltött magyar és német kapitányi beosztás, a 17. század utolsó harmadában (amikor a várban magyar és német katonák is állomásoznak), és valószínű, hogy kialakultak egyéb helyi hagyományok, illetve eseti megoldások is érvényesülhettek, figyelemmel a konkrét tisztségviselők személyes kvalitásaira és társadalmi helyzetére.

Ezeket túl, az egykori vártartományhoz tartozó birtokok „apasztásának” céljára vonatkozóan, a szakirodalomból kirajzolódó kép¹⁵⁷ árnyalására is ki kell térnem. A birtokok beírásának és elajándékozásának, illetve adományozásának céljai közt – a pénzteremtés és esetenként a fejedelmi hatalom megszilárdítása mellett – prózai módon a vár tisztségviselői által végzett, hűség szolgálatoznak a kifizetését, illetve jutalmazását is számon kell tartanunk.

156 A távolabbi várbirtokaik irányításával Ecsed mindenkorai urai természetesen más szervitorait bízta meg. Érdekes Világosvár példája, ott 1553/54-ben Horváth Boldizsár az udvarbíró és a porkoláb egy személyben. RO-ANR- CJ-F-00415-3-4-34a(31).

157 Vö. Ulrich A.: Az ecsedi uradalom i. m. Megjegyzem, a szakirodalom a vonatkozó megállapodások szövegének ismeretében megemlékezik a különféle javadalmazási formákról (pl. pénzbeli, természetbeli juttatások), de a birtokok ajándékozása, illetve adományozása kevesebb figyelmet kapott. Vö.: Szatlóczki G.: Vár a várban i. m.

BORÓKAY ZSÓFIA
Frankföldről a pesti polgárságig: Pecz Samu családi gyökerei

From Franconia to the bourgeoisie of Pest: the family roots of Samu Pecz

Tracing the family roots of architect Samu Pecz, a family tree can be traced back over two centuries. The journey of the Lutheran family, who came from Franconia in the mid-17th century, led through the free royal towns from Szakolca to Sopron and then via Kassia to Pest. From the 1800s onwards, leaving the post-millers' trade, the steady rise of both branches of the family brought the family into the upper middle classes and the narrow circles of the knowledge elite.

2022-ben Pecz Samu halálának, valamint 2023-ban a Magyar Országos Levéltár Bécsi kapu téri épületének százéves évfordulója alkalmából most nagyobb figyelem irányul az építész munkásságára, amelyre nyilvánvalóan jelentős mértékben hatott a kor, amelyben élt, mesterei, akik hatására alakította ki építész formanyelvét, valamint családi gyökerei és neveltetése. Jelen tanulmány ez utóbbi bemutatására vállalkozik.

A Pecz, illetve Petz család számos jeles személyisége, valamint igen kiterjedt családfája miatt, az egyes családtagok életútjának ismertetése nem teljes körű, elsősorban a család kapcsolati hálója és társadalmi szerepe szempontjából térek ki arra, az életutak könnyen hozzáférhető adatait nem is hivatkozom le. A kutatásban a szakirodalmon kívül támaszkodtam a *Family Search* szolgáltatásban, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház Óskereső adatbázisában elérhető anyakönyvekre, az Országos Széchényi Könyvtár gyászjelentés-gyűjteményére, valamint az Erdélyi és Budapesti Unitárius Egyház levéltári és anyakönyvi irataira.

A Petz család származása

A Petz család története egészen a 17. század végétől források alapján jól dokumentált. A legkorábbi anyakönyvi bejegyzés a családról Leopold Petz keresztelője 1696. június 11-én a nagyszombati járásbeli Szakolcán (ma Skalica, Szlovákia).¹ Az édesapa id. Leopold Petz, foglalkozása posztónyíró.

A család ennél korábbi őseivel kapcsolatban, németországi származásukra vonatkozóan régi családi feljegyzések igazítanak el. A feljegyzések alapján egy bizonyos Petz

Miklós fia, Mauritius a frankföldi Kasendorfról érkezett magyar földre 1648-ban.² A 30 éves háborúban ez a mai Bajország északi részén, Felső-Frankföldön elterülő település leégett, a gyülekezet legkorábbi anyakönyvei elpusztultak. Kasendorf és környéke elnéptelenedett – az 1636–1638-as években évente mindössze két gyermeket kereszteltek³ –, talán ez is oka lehetett, hogy Mauritius elhagyta szülőföldjét. Szakolca vonzó helynek tűnhetett, hiszen szabad királyi városként meghatározó gazdasági központ volt, jelentős evangélikus gyülekezettel. Számos kézműves céhe közül a posztóipara vált különösen jelentőssé, a posztónyíró céh 1659-ben I. Lipót császártól kapott címet.⁴ Mauritius fiáról id. Leopoldról már biztosan tudjuk, hogy posztónyíróként dolgozott, s ezt a mesterséget követte az 1696-ban született Leopold fia, illetve követték a család tagjai több generáción át egészen a 19. század közepéig.⁵

Érdemes megjegyezni, hogy Szelényi Ödön az általa közölt rövid családtörténetben tudott egy korai soproni krónika létezéséről, amely 1584–1664 közötti eseményeket rögzít.⁶ A krónikát szerinte vélhetően egy 1699-ben született és 1748-ban Sopronban elhalálozott Petz János György jegyezte le, aki tanítóként működött a városban. Sopron város történeti forrásai sorozatban nemrég megjelent ez a krónika, amely a kötet elején található tollpróba alapján a soproni evangélikus polgár

1 FS: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-YNXL-T?from=ly-nx1UIV8&treeref=GZND-7PX&i=384>, letöltés 2022. aug. 11.

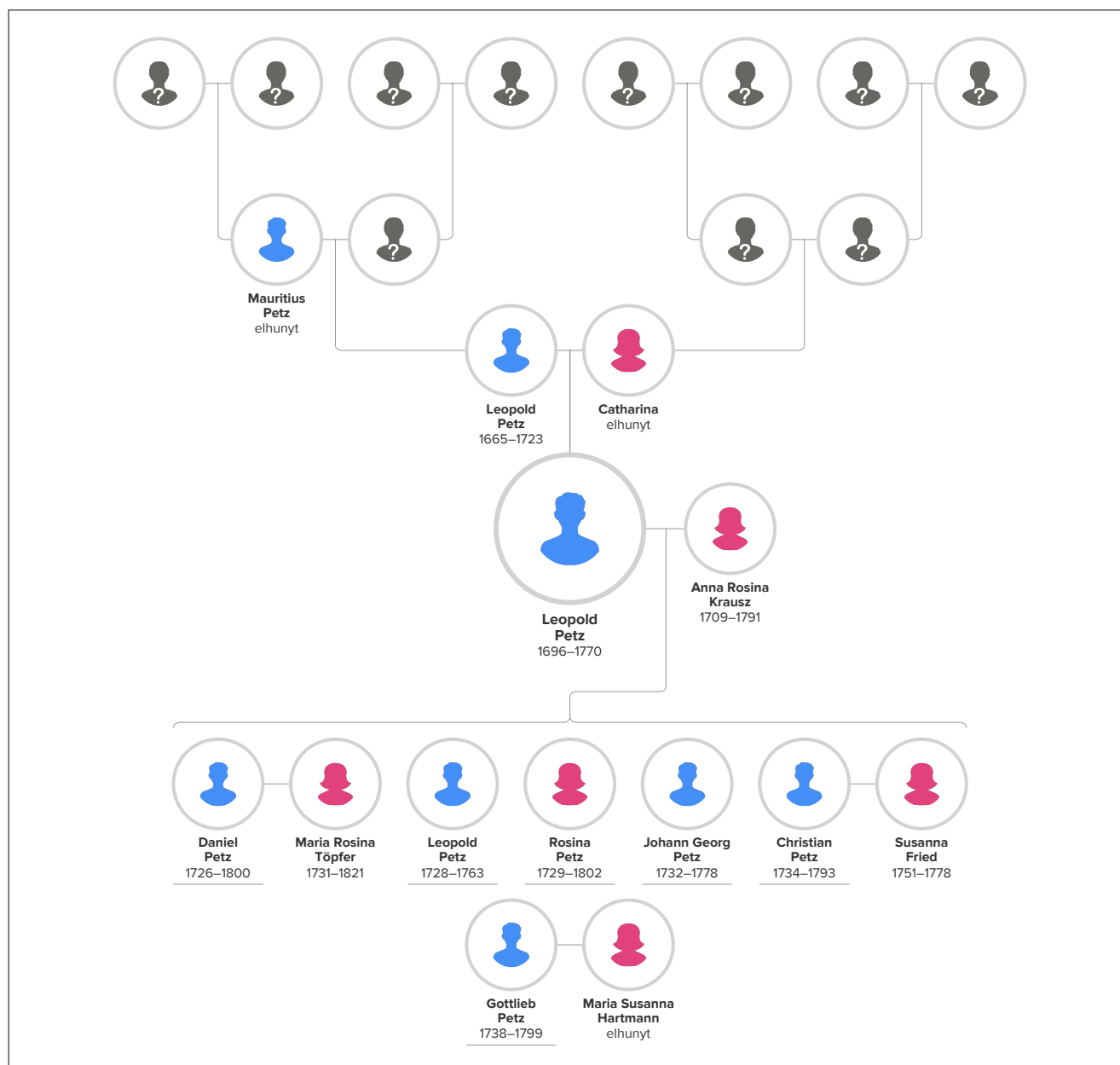
2 Szelényi Ödön: A Luther-i szellem kincsházából. A Petz-család. In: 1928. évi képes Luther-naptár. Az evangélium híveinek évkönyve. XVI. évfolyam. Szerk. Németh Sámuel. Sopron 1928. 74.; Petz Gedeon válasza: Magyar Pedagogia. 42. (1933) 195.

3 Stefan Lipfert kasendorfi lelkész közlése.

4 Rainer Pál: Egy ollós címeres pecsétnyomó a veszprémi várból. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20 (1993–1994) 47.

5 Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp. 1982. 106–107.

6 Szelényi Ö.: A Petz-család i. m. 74.

1. kép – Leopold Petz ősei és leszármazottai

és posztónyíró Petz János Gottliebnek tulajdonítható.⁷ A soproni evangélikus anyakönyvek egyelőre nem igazolták János Györgynek a halálozási adatát, illetve a jegyzetek írója, úgy tűnik már felnőtt volt 1638 körül,⁸ mégsem zárható ki, hogy a krónikáiról valóban ugyanezen Petz család egyik őse.

7 Dominkovitsné Szakács Anita: Petz János Gottlieb krónikája (1584–1683) In: A Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika – Die Johann Gottlieb Petz zugeschriebene Ödenburger Chronik aus dem 17. Jahrhundert. Ediert von / Közreadja Dominkovitsné Szakács Anita. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg / Sopron város történetének forrásai Reihe C, Band 6. - C) sorozat 6. kötet.) Sopron 2016. 6.

8 Dominkovitsné Szakács A.: Petz János i. m. 7.

A soproni ág

A fiatal Leopold Szokolcáról elköltözve Sopronban telepedett le, ahol 1723-ban, 27 évesen nyerte el a polgárjogot. Feleséget szintén posztónyíró családból, illetve családokból választott, első feleségének Hahn Anna Borbálának korai halála után 1725 körül vette el Kraus Anna Rosinát, akitől hat gyermeke született.⁹

Legidősebb és legifjabb fiai, Daniel és Gottlieb, illetve leszármazottaik – Daniel esetében dédunokáig – apjuk

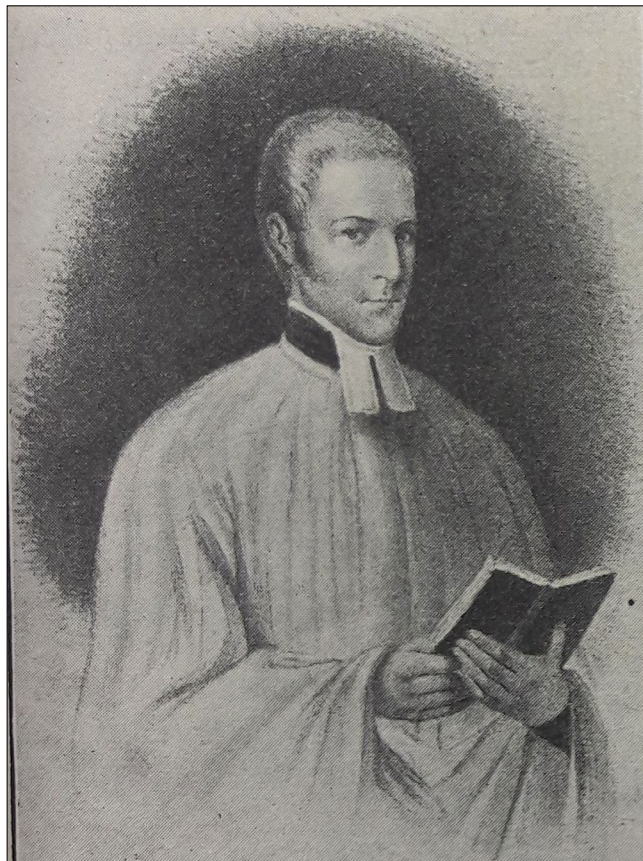
9 Házi J.: Soproni polgárcsaládok i. m. 106–107.; Soproni evangélikus egyház, keresztlői anyakönyvek 1708–1760.

mesterségét folytatva, mind soproni polgárok voltak.¹⁰ Fennmaradt Daniel Petz – majd halála után fia, az ifjabb Daniel által – 1778-tól vezetett családi krónika, amelyben a soproni polgárok élete mellett kirajzolódnak a türelmi rendelet utáni evangélikus gyülekezetek formálódásának és erősödésének mozzanatai is.¹¹ Id. Daniel Petz ugyanis halottvivői szolgálatot vállalt gyülekezetében, így elsőkézből tudósított egyházat érintő fontos eseményekről. A Petz család szerepe az egyházban mégis Daniel unokája révén vált igazán meghatározóvá.

Petz Lipót, lelkész és irodalmár

Id. Daniel Petz szintén posztónyíró Matthias Samuel fiának második feleségétől, Catharina Kreuchltól 1794-ben született Lipót fia. Lipót (Leopold, 1794. február 15. – 1840. április 16.)¹² tehetségét a soproni evangélikus gimnáziumban ismerte fel tanára Seybold Pál s beszélte rá édesapját a fiú további taníttatására. A líceum elvégzése után három éven keresztül Jénában fizikát és teológiát tanult, mellette irodalmi tanulmányokat is folytatott. Lelkesedése és tehetsége az irodalom iránt már a soproni tanulóévek magyar és német önképzőkörében is megmutatkozott, amelyet tovább erősített Németországban a romantika hatása. Jénában Goethével való személyes találkozását egy emléklap is megörökíti.¹³ Lipót 1816-ban hazatérve először nevelőként helyezkedett el a Csallóközben, majd a győri gimnáziumban syntaxist tanított. 1819-ben szentelte lelkésszé Kis János és bízta meg a burgenlandi szalónaki evangélikus gyülekezet vezetésével. 1821-ben már családjával ismét Győrbe költözött, hogy az ottani evangélikus líceum tanári és a gyülekezet harmadik lelkései állását betöltse. 1829-ben hívták vissza szülővárosába Sopronba a líceum retorika tanárának, ahol hamar szintén megbízták a harmadik lelkései szolgálattal is.

Életrajzírói mind kiemelik kivételes nyelvtudását, német anyanyelvén kívül jól beszélt magyarul, szlovákul, latinul, görögül, franciául, olaszul, angolul, spanyolul, portugálul és héberül; azonkívül jártas volt az arab, a török, a perzsa, sőt a szanszkrit nyelvekben is. Irodalom és nyelvtudományok terén írt értékezései mellett műfordítói munkássága is jelentős. Németre átültetett klasszikus drámái több kiadást is megértek. Az 1824-ben Kassán megjelent Aiszkülösz-, Szophoklész-, Calderon- és Shakespeare-művek fordítását tartalmazó *Tetralogie tragischer Meister der alten und neueren Zeit* legsikeresebb munkája. Németül írt saját költeményei csak halála után, posztumusz jelentek meg. Petz Lipót irodalmi és tudományos munkássága német nyelven bontakozott ki, magyar fordításai „bizonyos körülmények”, Demmel József értelmezése

2. kép - Petz Lipót, soproni lelkész és tanár
(Szelényi Ö.: A Petz-család i. m. 74.)

szerint talán a fordítás színvonala miatt nem találtak kiadóra. Német költőként és fordítóként a magyar nyelv megújulásának árnyékában országos ismertségre és elismertségre nem tudott szert tenni.¹⁴

Szintén Demmel József mutatott rá arra, miként vált a 20. század eleji szlovák történetírásban a német anyanyelvű és Magyarországon a német nyelv hanyatlása feletti bánatát versben megörökítő Petz Lipót a szlovák irodalmi nyelv megszületésének gyújtópontjává.¹⁵ A szlovák történészek számára szakolcai gyökerei szlovák származását igazolták, aki visszatanulta ősei nyelvét. A győri gimnáziumban két évig tanítványa volt Ludo-vit Štúr, akiben a történetírás szerint Petz óráinak hatására ébredt fel a szlovák nemzeti öntudat, s így vált később a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjévé. Štúr valóban Petz óráin találkozhatott először szláv irodalommal, de bizonyára nem olyan strukturált és nemzeti érzellel átfűtött formában, mint ahogy azt a későbbi történetírás kiszínezte. Petz Lipót szlovák nyelvvel és irodalommal való foglalkozása egyrészt származhatott az irodalom iránt tanúsított átfogó érdeklődéséből, másrészt evangélikus identitásából. Az evangélikus lelkészekről elvárt volt, hogy mind németül, szlovákul és magyarul tudják a

10 Házi J.: Soproni polgárcsaládok i. m. 106–107.

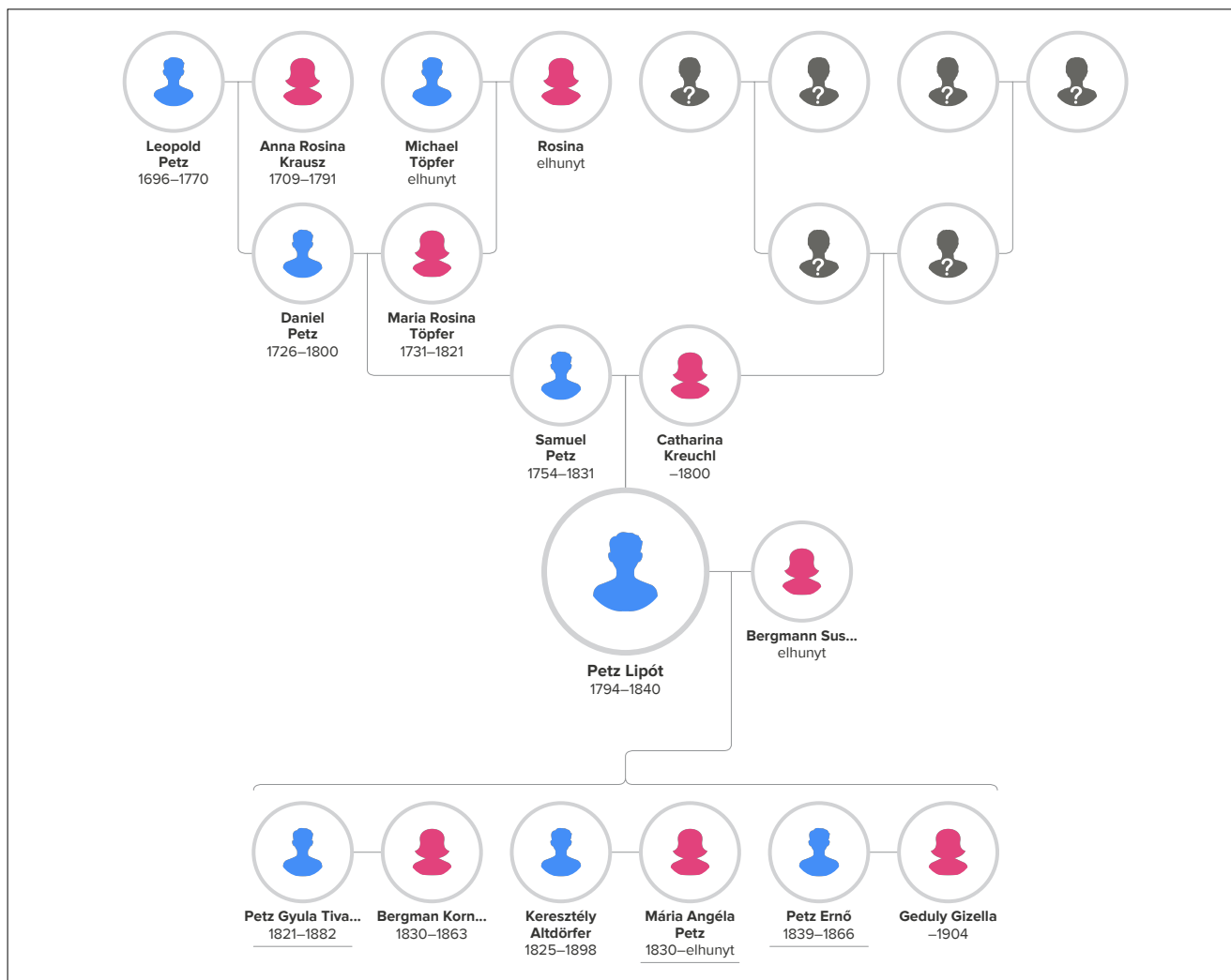
11 Csatkai Endre: Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája 1778–1839. (A Soproni Szemle kiadványai 82.) Sopron 1940. 3–5.

12 A német nyelvű Petz család esetében a Leopold név lenne hitelesebb, a szakirodalomban elterjedt magyar elnevezések miatt innentől a magyar személyneveket használom. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1890–1909. XII.; HU-EOL-AK-161f(32) [Evangélikus Országos Levéltár, A Dunántúli evangélikus egyházkerület lelkészavatási jegyzőkönyve] (a továbbiakban: Dunántúli jegyzőkönyv).

13 Hildegard, Marth: A Goethe-gyűjtemény. (Az MTA Kézirattárának katalógusai 7.) Bp. 1974. 119.

14 Demmel József: Szlovákból szlovákok. L'udovit Štúr és a szlovák nemzeti mozgalom születése a 19. századi Magyarországon. ELTE-BTK, doktori disszertáció. Bp. 2011. 55–56.

15 Demmel J.: Szlovákból szlovákok i. m., 51–58.

3. kép – Petz Lipót ősei és leszármazottai

liturgiát celebrálni. A közösséghez tartozást pedig a felekezeti hovatartozás erősebben határozta meg, mint az anyanyelv. Petz Lipót házasságát és szolgálati helyeit ugyan befolyásolta német identitása, fia Ernő házasság révén azonban egy szlovák gyökerű, evangélikus lelkészcsalád tagja lesz.¹⁶

Petz Lipót 1820-ban kötött házasságot Bergmann Zsuzsannával, a szintén németországi gyökerű és Sopronban felnőtt, szárazdi evangélikus lelkész lányával.¹⁷ Lipót 1840. április 16-án 46 évesen „érülés” okán bekövetkezett korai halálát a kortársak túlhajtottságának tulajdonították. Tizenegy, köztük kilenc kiskorú gyermeket hagyott maga után,¹⁸ akik közül legidősebb és legifjabb fiai, Gyula és Ernő választották a lelkészi hivatást. Egyik lánya Mária Angelika az orgonista Altdörfer Keresztély feleségeként Sopronban élt. Az ő fiúk Altdörfer Viktor, apja nyomdokaiba lépve szintén a

soproni gyülekezet kántora volt egészen 1940-ben bekövetkezett haláláig.¹⁹

A család lelkész tagjai: Petz Gyula, Gusztáv és Ernő

Petz Gyula (1821. december 2. – 1882. február 11.)²⁰ 1821-ben született Győrben, 8 éves korában költözött a család Sopronba, ahol gimnáziumi és teológiai tanulmányait végezte. A tanulmányok iránti szeretetet elsősorban édesapjától kapta, aki-ről azt írta: „legelső ifjúságomtól fogva mindig adott oktatást egész holtáig.”²¹ A család szegénysége miatt ifjúkorától kezdve magánórákat adott, Petz Lipót korai halála után egy évvel Kis János püspök unokái mellé került nevelőnek. Házitanítói állása tette lehetővé, hogy külföldi tanulmányútra induljon, így Halléban töltött két évet. Hazatérve a Lónyay családhoz szegődött, akikkel 1844–1845 telét Pesten töltötte. Michael Lang

16 Kovács I. Gábor – Takács Árpád: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai a két világháború közötti magyar tudáselitben I. A protestáns felekezeti-művelődési alakzatokhoz tartozók ősfái. [Bp.] 2018. 397.

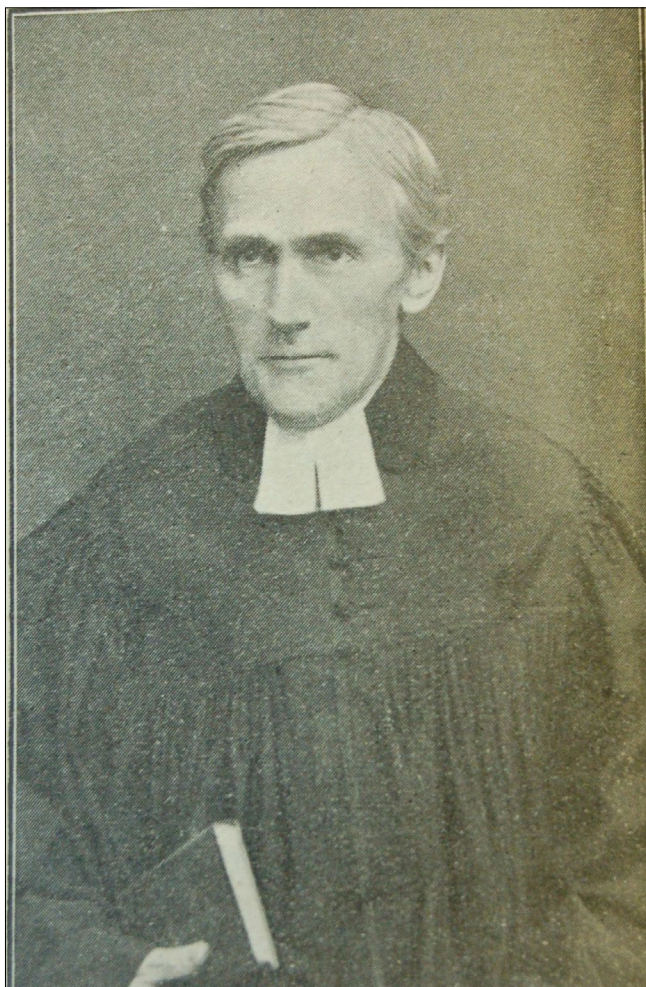
17 Kovács I. G. – Takács Á.: A MTA tagjai i. m. 257.

18 Dunántúli jegyzőkönyv i. m. Necrolog. Petz Gyula, Protestáns Egyház és Iskolai Lap 25. (1882) 345–352. itt 346.

19 Csatkai E.: Idősebb és ifjabb Petz Dániel i. m. 5.

20 Necrolog. Petz Gyula i. m. Szinnyei J.: Magyar írók i. m.

21 Necrolog. Petz Gyula i. m. 346.; Dunántúli jegyzőkönyv i. m.

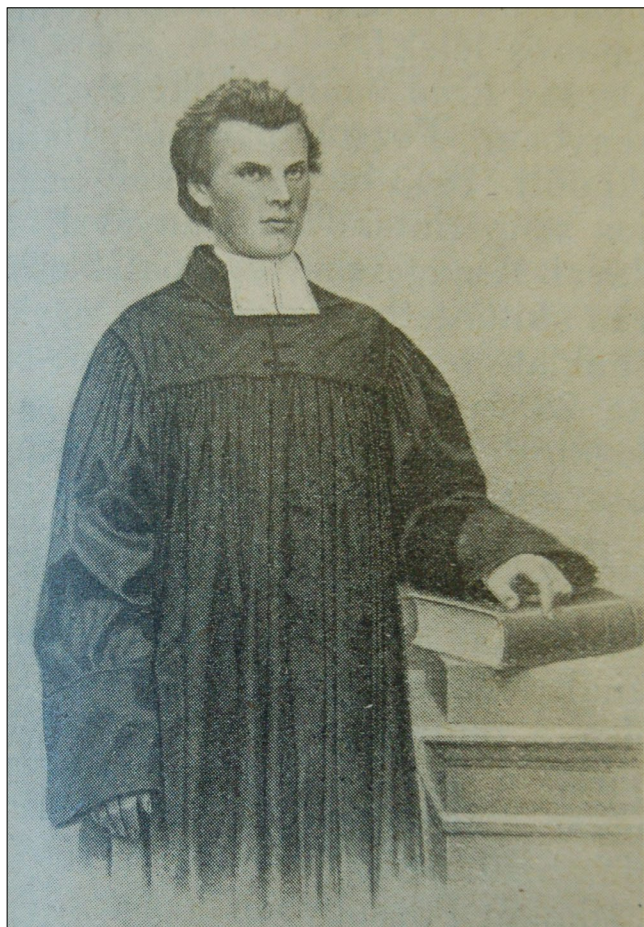

4. kép – Petz Gyula, szarvasi lelkész
(Szelényi Ö.: A Petz-család i. m. 74.)

akkori német lelkész betegeskedése miatt számos alkalommal prédikált a Deák téri templomban. 1845-ben Szarvasra hívták középiskolai tanári és a magyar lelkészi állás betöltésére. 1854-ben egyszerre kapott meghívást a soproni gimnáziumba és a mezőberényi gyülekezet német lelkészi állására. Ez utóbbi szolgálati helyet választotta, ott maradván 1882. február 11-én bekövetkezett haláláig.

Lelkészsége kezdetén a gyülekezet egy évtizedes álmát valószínűsítette meg azzal, hogy egykori szarvasi tanítványától Orlai Petrich Somától új oltárképet rendelt. A festmény tematikája – az „Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket” jézusi mondat ábrázolása – egyedülálló a magyar evangélikus anyagban. A témaválasztásban egyértelműen megmutatkozik Petz Gyula nevelői attitűdje. Petz Gyula tanítói munkássága mellett az oktatásügy terén aktív tevékenységet fejtett ki. Számos tanmenet, pedagógia cikk szerzője volt, feldolgozta a mezőberényi és békéscsabai gimnázium történetét, valamint szorgalmazta a mezőberényi kisdédóvó intézet felállítását.²²

²² Lázárné Skorka Katalin: Petz Gyula élete, szolgálata és művei. Hírnök. Mezőberény I. Kerületi Evangélikus Egyházközség lapja 21. (2017) XXI. évf. 1. sz. 4–5.

5. kép – Petz Ernő, harkai lelkész
(Szelényi Ö.: A Petz-család i. m. 75.)

1847-ben kötött Szarvason házasságot Bergmann Kornéliával,²³ akitől négy gyermeke született, Malvina, Ilka, Emma, Gusztáv.²⁴ Feleségének korai halála után, második házastársa Vass Valéria nevelte fel a négy kiskorú árvát.

Petz Gusztáv (1857. szeptember 8. – 1889.) apja, illetve nagyapja nyomdokaiba lépve szintén lelkészként szolgált egyházát. Mezőberényben született, majd tanulmányaiban az első lépéseket ő is a családi házból kapta meg, hatévesen otthon kezdte el az elemi iskolát. Algimnáziumba Szarvasra járt, a gimnáziumot Sopronban végezte. Konfirmációi elménye, valamint édesapja példájának a hatására választotta a teológiai tanulmányokat Pozsonyban. 1881-ben, a hitjelölti vizsga letétele után, Németországba ment tanulmányútra, egy évig látogatta a hallei egyetemet. 1882 júliusában fogadta el a pest megyei kishartaiak meghívását segédlelkészi állásra, Békéscsabán Szeberényi Gusztáv püspök 1882. augusztus 28-án ordinálta.²⁵ A rákövetkező évben a Tolna megyei Izmányba hívatott segédlelkésznek, majd ugyanezen év júliusában a Sopron megyei Medgyes városában rendes lelkésznek

²³ A házassági engedély: HU-MNL-OL-A 57- 67-1023. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Királyi könyvek]

²⁴ FS: <https://www.familysearch.org/tree/person/sources/GX1S-BCS>, letöltés 2022. aug. 11.

²⁵ HU-EOL Bányakerületi ordinációs anyakönyv 1801–1885. 787. 84.

választották meg.²⁶ Ez utóbbi szolgálati helyén, egészen fiatalon 28 évesen hunyt el.²⁷

Petz Lipót legkisebb gyermeke, Ernő (1839. április 13. – 1866. november 12.) Sopronban született, egy évesen veszítve el édesapját. Tanulmányait Szarvason, Sopronban, Jénában és Hallében végezte. A Sopronhoz közeli német anyanyelvű harkai gyülekezet hívta meg lelkésznek, de hallei tanulmányait követően még ki kellett töltse segédlelkészi idejét. Így került Mezőberénybe testvérbátyja, majd Pozsonyba Geduly Lajos püspök mellé segédlelkésznek. 1862 októberében ordinálták Harkán.²⁸ A Pozsonyban töltött hónapok hozták el számára a családalapítás lehetőségét, 1863-ban kötött házasságot a püspök leányával Geduly Gizellával. Mindössze négy évig szolgálhatta a gyülekezetet, 1866. november 12-én hunyt el, sírja a harkai temetőben található. Működésének első évében megalapította a Concordia Dalárdát, az Olvasókört, saját vagyonából pedig könyvtárat hozott létre. Édesapjuk korai halála miatt gyermekei, Irén és Gedeon neveltetéséről apósa, Geduly Lajos gondoskodott. Összegyűjtött prédikációit is ő rendezte sajtó alá *Nachgelassene Predigten* címmel.

6. kép – Petz Gedeon, egyetemi tanár
(Szelényi Ö.: A Petz-család i. m. 75.)

26 Evangélikus Egyház és Iskola. 1. évf. 5. sz. 1883. április 28. 40.; Uo. 1. évf. 16. sz. 1883. július 14. 131.

27 A Dunántúli ág. h. ev. egyházkerület 1889-ik évi augusztus hó 21 és 22-ik napjain Sopronban tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Sopron 1889. 39.

28 Wagner Szilárd: Harkai Evangélikus Egyházközség. <http://www.szombathely-lutheran.hu/egyhaztortenet/egyhazkozseg0ce8-53.html?page=0.0>

A nyelvész Petz Gedeon

Petz Gedeon (1863. november 24 – 1943. december 21.)²⁹ 1863-ban született Harkán. Édesapját fiatalon elveszítve a nagyapai házba került Pozsonyba. Saját visszaemlékezése alapján itt tanult meg jól németül, későbbi pályaválasztására pedig erősen hatottak az evangélikus líceumi tanárai.³⁰ Egyetemi tanulmányait Budapesten, illetve a freiburgi, a lipcsei és a berlini egyetemen végezte. Hazatérve a budapesti egyetemen doktori, a német nyelvészet tárgykörében pedig magántanári képesítést szerzett. 1888–1896 között a budapesti evangélikus gimnázium tanára, amely állásáról egyetemi rendes tanárrá való kinevezése miatt mondott le.³¹ A budapesti tudományegyetemen a Német Nyelvtudományi Intézet és Irodalomtörténeti Intézetet 30 éven át igazgatta, közben egy évig a Bölcsészettudományi Kar dékáni, majd az egyetem rektori posztját is betöltötte. Német nyelvészeti és irodalomtörténeti kérdésekkel foglalkozott, a korszerű német nyelvjáráskutatás magyarországi megteremtője. 1895-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja. 1927–1933 között az egyetem képviselőjében a Felsőház tagja. Tudományos munkássága mellett nagy tisztelet övezte pedagógiai tevékenységét is. 1906–1934 között elnöke volt a Középiskolai Tanárképző Intézetnek, a Magyar Pedagógiai Társaságnak, az Országos Evangélikus Tanár Egyesületnek pedig tiszteletbeli tagja volt. Petz Gedeon egyedülállóként hunyt el 80 éves korában.

Az egyetemi tanár és MTA-tag Petz Gedeonnal a soproni, iparos polgárcsalád három generáció alatt a szűk tudáselit körébe emelkedett. Érdekes, hogy ugyanez a felemelkedés mutatkozik a család Pestre költözött ágánál is.

A kassai-pesti ág

A Kassán letelepült Christian Petz

Pecz Samu családfájának bemutatáshoz vissza kell mennünk a 18. század elején Sopronba települt Leopold Petz idejébe. Leopold fiai közül Christian (1734. december 25. – 1793. március 19.) elhagyva Sopront Kassára költözött. Családjára vonatkozó anyakönyvi bejegyzéseket a háromnyelvű kassai evangélikus egyházon belül a német gyülekezet anyakönyveiben találjuk. 1767-ben már biztosan a felvidéki városban él, a kereskedelmi társulat tagja, kassai polgár.³² Christian Petz úgy tűnik, megalapozta a család anyagi jólétét, és a lehetőséget, hogy gyermekei tanult, polgári társadalmi közegben mozogjanak.

A Pestre költözött Pecz Samuel

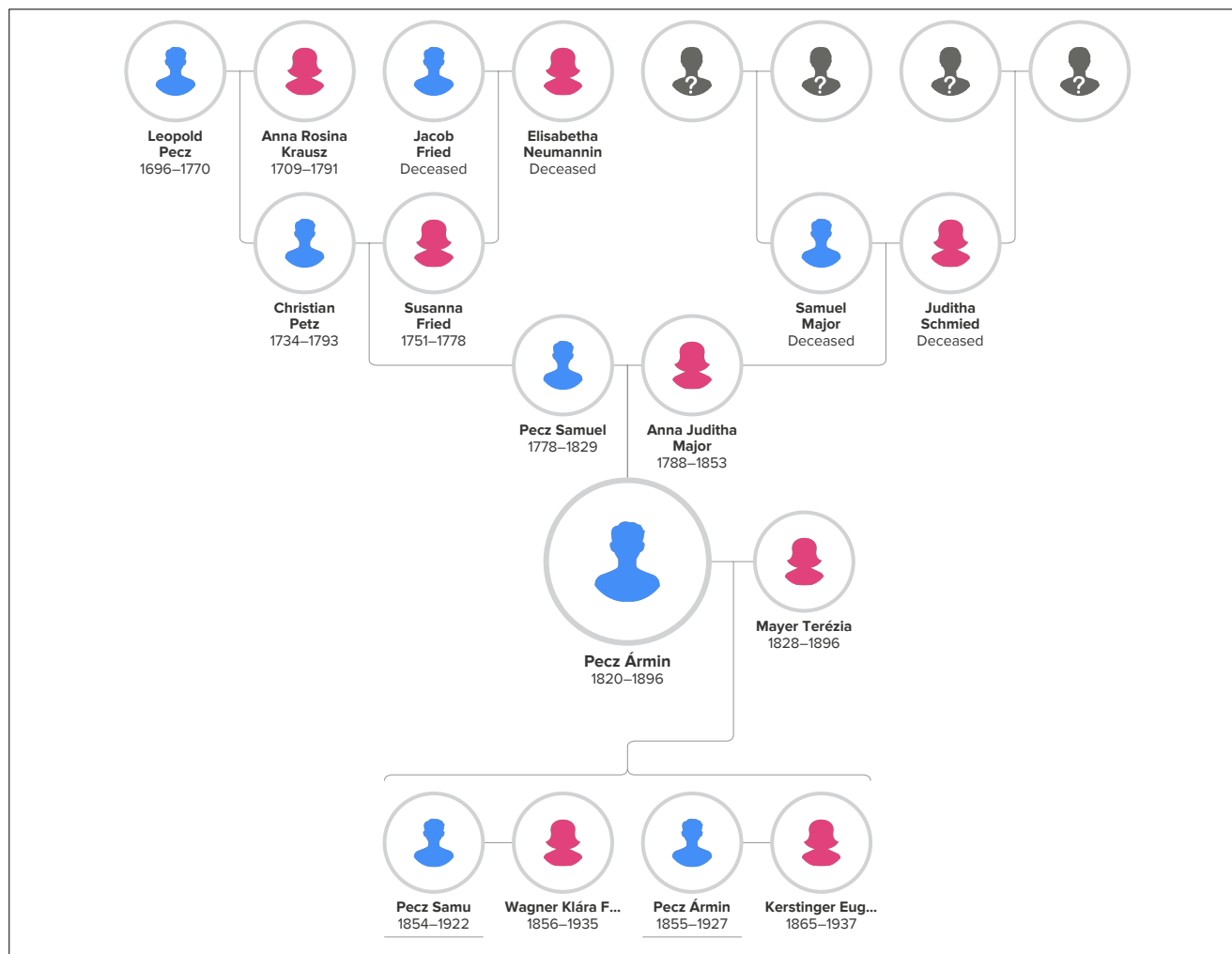
Christian Kassán született fia, Samuel (1778. július 23. – 1829. december 18.) korai éveiről nincsenek adataink, felsőbb

29 Magyar életrajzi lexikon. 2. k. L-Z. Bp. 1967. Szinnyei J.: Magyar írók i. m. 1980–1980,

30 Petz Gedeon válasza i. m. 196.

31 HU-EOL Pesti egyház, Jegyzőkönyvek, 1896 – 1897, II. c. 1–2., 39. doboz, 1896. október 17, 92. b) pont.

32 Kovács I. G. – Takács Á.: i. m. 392.

7. kép – Pecz Ármin ősei és leszármazottai

tanulmányait 1800-tól a bécsi egyetemen végezte, gyógyszerészetet és kémiát hallgatott.³³ 1806-ban telepedett le Pesten, és vette át az akkor Kálvin téren álló „Arany Oroszlán” patika működtetését, majd két évre rá 1808-ban nyerte el a pesti polgárjogot.³⁴ A patikát a gyorsan fejlődő Pesten még 1794-ben nyitotta meg a Pozsonyból áttelepült Landerer József. Rövid időn belül, mindössze két év elteltével adta el az üzletet Fuchs Józsefnek, s tőle vette át Pecz Samuel és költöztette el 1810-ben a mai Papnövelde és Veres Pálné utca sarkára.³⁵

A Pesten való meggyökerezés mellett úgy tűnik, Sámuelhez kötődik a családnév magyarosabb írásmódjának használata is. Bár a korabeli és későbbi források is gyakran *Petz*-ként hivatkoznak a családnak erre a pesti ágára is, Sámuel és

leszármazottai már következetesen a *cz*-vel való írásmódot használták.³⁶

Pecz Samuel 1809-ben Rozsnyón lépett házasságra a gömöri származású Major Annával,³⁷ Pesten letelepedve gyermekeik keresztelői bejegyzését a háromnyelvű pesti egyházon belül természetesen a német gyülekezet anyakönyveiben leljük fel. Házasságukból született hét gyermek mindegyike kiskorú volt még, amikor Samuel 1828-ban meghalt.

Id. Pecz Ármin, az építész apja

Sámuel hatodikként, 1820-ban született Ármin (Hermann) nevű fia (1820. október 18. – 1896. április 6.)³⁸ – az építész édes-

33 Kovács I – Takács Á.: i. m. 251.

34 Buda és Pest polgárai 1686 – 1848. Budapest Főváros Levéltára adatbázisa <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/11633/?list=eyJxd-WVYeSI6ICJwZXR6IHNBhXVlbCJ9>, letöltés 2022. aug. 13.

35 Samuel halála után özvegye bérbe adta az üzletet, majd több tulajdonosváltás után a patika egészen második világháború végéig működött. A patika 1830 körüli berendezése ma a Kiscelli Múzeum állandó kiállításán látható. Borsos Béla: Régi pest-budai patikák üvegedényei. Orvostörténeti Közlemények 1971–1972 (1974) 71–72.

36 A *cz*-vel való írásmód, mint a magyar közösséghez való tartozás kifejeződése mutatkozik meg Petz Gyula névhasználatában is. Ordinációja alkalmából, amikor a szarvasi magyar gyülekezetbe hívták meg, saját maga által írt önéletrajzában Pecz-ként írja le nevét (Dunántúli jegyzőkönyv i. m.), akár csak 1848-ban kiadott Gyakorlati magyar nyelvtan című könyvében (Pest, 1848, Heckenast nyomda).

37 FS: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9R77-JH1?from=lynx1UIV8&treeref=G9F9-KHC&i=353>, letöltés 2022. aug. 14.

38 Magyar agrártörténeti életrajzok. Szerk. Für Lajos – Pintér János. II. Bp. 1988. 692–695.

apja – ekkor mindössze nyolcéves volt. A gyógyszerészet ugyan jó jövedelmező szakmának számított, korai árvaságra jutása miatt mégsem anyagai jólét jellemezte gyermekkorát. Kereskedelmi iskolai tanulmányait követően, 16 évesen szegődött el a pesti Fűvészkertbe és tanulta ki a kertész szakmát. Több évig tartó európai tanulmányút alatt felkereste a híres kertészete- ket Bécsben, Prágában, Drezdában és Lipcsében. Potsdamban a királyi kertészetben töltött 15 hónap alatt nem csak változa- tos feladatokkal bízták meg, hanem kerttervező képesítést is szerzett. Hazatérése után megpályázta és megkapta a Ludovi- ceum főkertészi állását. Korának egyik legjelentősebb kertter- vezője lett, hazánkban elsőként létesített faiskolát és nyitott ke- reskedelmi kertészetet.³⁹ Általa tervezett magán- és közkertek száma is meghaladja a százat, leghíresebb munkája a Nemzeti Múzeum kertjének kialakítása. Jelentős tevékenységet fejtett ki a közügyek terén is, a Magyar Országos Ipartestület Kerté- szeti Szakosztályának elnöke, az Országos Kertészeti Egylet egyik alapítótagja, 1891–1895 között pedig elnöke volt. A pesti evangélikus német gyülekezetnek 1862-től volt a presbitere.⁴⁰

Ármin 1848 novemberében kötött házasságot a szintén pesti születésű Meyer Teréziával. Az eskető lelkész Michael Lang, egyik esküvői tanújuk a nyomdász Heckenast Gusztáv volt.

A Heckenast és a Petz család kapcsolatára a legkorábbi be- jegyzést 1787-ből találjuk. Id. Daniel Petz krónikájában ugyanis azt olvashatjuk, hogy a krónikáíró, mint keresztszülő volt je- len Johannes Michael Heckenast fiának keresztlőjén.⁴¹ A két család útja ezután is több ponton találkozott. A 18. században Sopronba érkezett kalapos Heckenast család tagjait a következő generációkban a soproni ötvösök között is megtaláljuk, Pecz Samuel kortársa, Mihály pedig evangélikus lelkészként ke- rült szintén Kassára.⁴² Heckenast Mihály fia a híres nyomdász Heckenast Gusztáv, akit rokoni szálak is fűztek a Pecz család- hoz. Christian Petz unokája, Rosina Elisabeth ugyanis a kas- sai nyomdász Otto Friedrich Wigand házastársa lett. E ház- ságból született 12 gyermek egyike, Ottilie Karolina Wigand, aki 1846–1850 között Heckenast Gusztáv első felesége volt.⁴³

Id. Pecz Ármin és Meyer Terézia házasságából két fiú szü- letett, az építész Samu és a családi vállalkozást tovább vivő ifj. Ármin.

Pecz Samu és ifjabb Pecz Ármin

Samu az elsőszülött 1854. március 19-én látta meg a napvilágot. Gyermekkorá és neveltetése a családban megszokott módon a pesti német evangélikus közösséghez kötötte. A terézvárosi

8. kép – Pecz Samu építész. Balló Ede 1913-as festményéről készült műtermi fotó, Magyar Nemzeti Galéria Fotótára, Bp. ltsz. ADF_10729, Kiszer Nándor fotója.

evangélikus elemi iskola után a gimnáziumot az 1864-ben a Deák téren újonnan felépült új iskolaépületben kezdte, majd a belvárosi Főreáliskolában fejezte be. Egyetemi tanulmánya- it élete vége felé írt önéletrajzából ismerjük. Két évig volt hall- gatója a Műegyetemnek, majd szintén két évig tanult a stutt- garti egyetemen. A bécsi Képzőművészeti Akadémián Teophil Hansen tanítványként elsősorban a neoreneszánsz formavi- lágot sajátította el. Hazatérve Schulek Frigyes vezetése alatt dolgozott a Mátyás-templom felújításán és kötelezte el magát a neogótikus formanyelv mellett. 1880-ban a Műegyetem ak- kor életbe lépett új szabályzata alapján szigorlati vizsgát tett s egyike lett az első okleveles építészeknek Magyarországon.⁴⁴

Esküvőjét első feleségével, a katolikus Wagner Klárával 1884-ben már a magyar egyház keretein belül tartották, amely a jól tükrözi a kor tendenciáját. A 19. század utolsó harmadában a Pesti Evangélikus Egyházban folyamatosan nő a magyar es- ketések száma, míg a század végén ugyanez a szám jelentősen csökken a német gyülekezetben.⁴⁵ Míg a felekezetek közötti ve- gyes házasságok a türelemi rendelet után egyre elfogadottabbá váltak,⁴⁶ Pecz Samu családjában elsőként az ő generációjában fi-

39 Sisa József: Parkok, kertek. In: A magyar művészet a 19. században. A magyarországi művészet története 5/1. Szerk. Beke László – Sisa József. Bp. 2013. 296–297.

40 HU-EOL A Pesti Evangélikus Egyház jegyzőkönyvei 1793–1895.

41 Csatkai E.: Idősebb és ifjabb Petz Dániel i. m. 29.

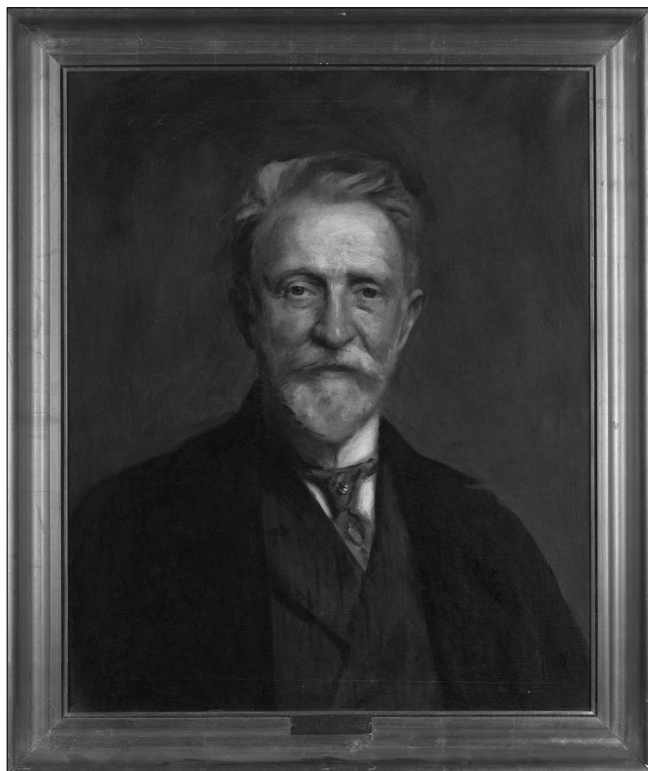
42 Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp. 1977.

43 FS: <https://www.familysearch.org/tree/person/sources/LDWN-D88>, letöltés 2022. aug. 14. – A Petz, Wigand és Heckenast összefonódásában Petz Lipót műveinek kiadóra találása a kassai a Wigand nyomdában, ugyan- így Petz Gyula könyveinek kiadása a pesti Heckenast nyomdában jól mutatja az evangélikus kapcsolati háló összetartását.

44 Pecz Samu műépítész, műegyetemi tanár életrajzi adatai és munkálko- dása saját leírása szerint. Kézírás. Műegyetemi Digitális Archivum. <https://repozitorium.omikk.bme.hu/handle/10890/13384>, letöltés 2022. aug. 14.

45 Súlyom Jenő: Amiről az anyakönyvek és a számok tanúskodnak. In: Oltalom a zivatarban. II. A pesti evangélikus egyház a 20. században. Szerk. Zászkaliczky Péter. Bp. 2019. 346.

46 Kovács I. G. – Takács Á. i. m. 319–320.

9. kép – Pecz Samu építész

A fasori gimnázium dísztermében lévő Sárkány Gyula festmény Balló Ede után: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/Evangelikus/1452132/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwZWV6IHNhbXUifQ>

gyelhetők meg. Építészként szakmai körből választott feleséget Wagner Klára személyében, akinek édesapja Wagner János építőmester volt. Ő szoros barátságban állt Ybl Miklóssal és Pecz Samu mesterével, Teophil Hansennel. Wagner János egy építész dinasztia alapítója, fiai közül Gyula, Ödön és ifj. János is az építész, építőmesteri szakmát választották.⁴⁷

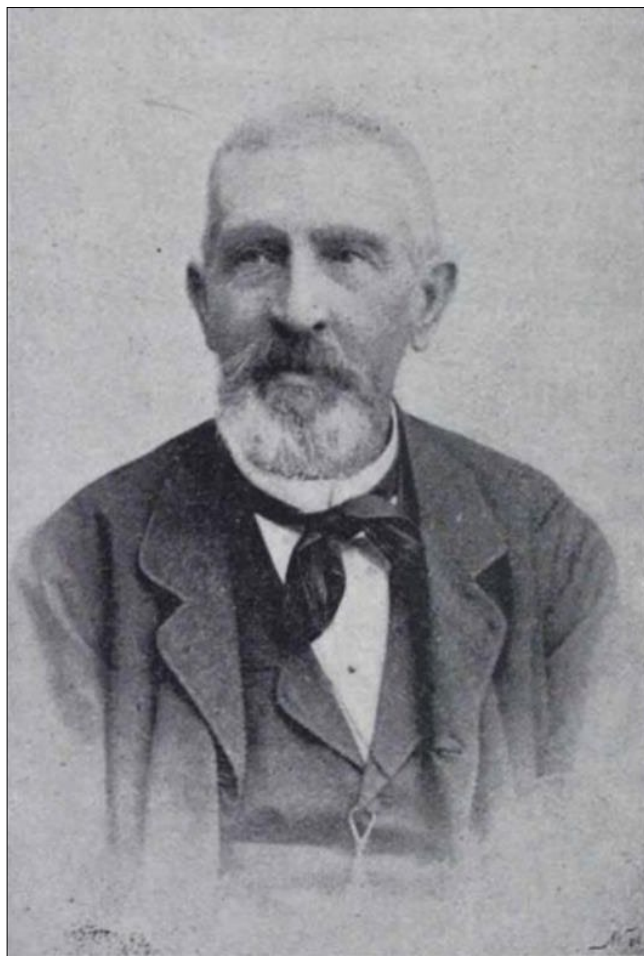
Pecz Samu első házassága 1892 januárjában válással végződött. A Budapesti Törvényszék hosszadalmas procedúráját kikerülve a válást a Kolozsváron székelő unitárius törvényszék egyszerűbb s ezáltal gyorsabb ügymenetének keretei között folytatták le.⁴⁸ Az eljárást „kolozsvári házasságként” emlegették a korban, hisz gyors újra házasodást tett lehetővé.⁴⁹ A válás lebonyolításáért unitárius egyháztagságot felvett Pecz Samu is hamar, már 1892 telén újránősült. Sógornőjének testvérét, a katolikus, de szintén unitáriussá lett Kersinger Lujzát, a fűszerkereskedő Kerstinger György lányát vette el. Esküvői tanúja kortársa és már a főreáliskolában iskolatársa, Alpár Ignác volt. Az esküvőt Budapesten az építész által 1885-ben tervezett Alkotmány utcai unitárius templomban tartották.⁵⁰ A temp-

47 Magyar életrajzi lexikon i. m. Wagner János gyermekei neve és foglalkozása fel van tüntetve egy 1897-es ajándékozási szerződésen. HU-BFL-VII. 175-1879-0242. [Budapest Főváros Levéltára]

48 Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára Főpapi Törvényszék iratai, 13/1892.

49 Nagy Sándor: Budapesti válások Kolozsváron (1896–1895). Fons. Forráskutatás és Történeti Segédtudományok 17. (2010) 165.

50 Budapesti Unitárius Egyházközség anyakönyvei.

10. kép – Pecz Ármán kertész (Hk: Idősb. Pecz Ármán. Kertészeti Lapok 10. (1895) 1. sz. 26.)

lommal egy időben felépült bérház egyik lakásában rendezték be új otthonukat.⁵¹ Nem tudni, Pecz Samu milyen mértékben vett részt az unitárius gyülekezet életében. Felesége haláláig unitárius maradt, ő azonban második házasságból született két fiával, Jánossal és Samuval együtt 1900-ban hagyta el az egyházat és tért vissza az evangélikus gyülekezetbe.⁵²

A közéletben, illetve a szűkebb közössége életében aktív szerepet vállaló polgári lét mélyen gyökerezik Pecz Samu családjában. Az építész – bár került a közszerepelést – hű maradt ehhez a családi örökséghez és mind szakmájában, mind egyházában számos tisztséget viselt. Még tanulmányai alatt 1878-ban Bécsben az ott szerveződött *Verein der Architekten an der Akademie Bildende Künste* elnökének választották. Bő két évtizeddel később a nálunk megalakult Magyar Építőművészek Szövetségének a kezdetektől tagja, majd 1906–1909 között elnöke volt. 1905-től haláláig, majdnem két évtizeden keresztül a pesti magyar evangélikus egyház presbitere

51 Sándy Gyula: Hogyan lettem és hogyan voltam én templom-építő, -tervező és művezető építész? In: Lapis Angularis VI. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből. Szerk. Fehérvári Zoltán – Hadik Andrik – Prákválvi Endre – Zászkaliczky Zsuzsanna. Bp. 2005. 36.

52 Kerstinger Lujza gyászjelentése. Budapesti Unitárius Egyházközség anyakönyvei.

és a német-magyar közös képviselőtestületének tagja. Építési ügyekben való szakmai segítsége mellett neve az oktatási ügyeket érintő bizottságokban bukkan fel.⁵³

Pályája elejétől részt vett az egyetemi oktatásban, 1882-től haláláig az M. Kir. József Műegyetem Középítéstani oktatója, majd vezetője volt. 1898-tól két éven keresztül a mérnök és építész szakosztály dékáni tisztségét is betöltötte. Az ókori görög, valamint ókeresztény építészetéről írt tanulmányait a legkorábbi, építész hallgatóknak írt jegyzetek között tartják számon.⁵⁴

A fasori templom 1905-ös felszentelését követően feltételezhetően Pecz Samu a saját maga által tervezett templomban talált lelki otthonra. Temetésén 1922 szeptemberében a fasori lelkész Kaczián János kísérte utolsó útjára.⁵⁵ A 68 éves korában elhunyt építésznek úgy tűnik, nincs egyenes ági leszármazottja. Legidősebb fia, Gyula építész lett, édesapja halála után egy évvel, 37 éves korában Amerikába vándorolt, s ott nősült meg.⁵⁶ Lánya, Irén és második házasságából született, végrendeletében béna fiúként emlegetett Samu nevű fia

11. kép – Pecz Vilmos, egyetemi tanár
(Szélnyi Ö.: A Petz-család i. m. 77.)

53 Pecz Samu egyházán belüli szerepéről részletesebben lásd: *Boróka Zsófia*: Fundamentum és felépítmény. Pecz Samu családi és evangélikus gyökerei. In: *Evangélikus Budapest*. Szerk. Kertész Botond – Zászkaliczky Zsuzsanna. Megjelenés alatt.

54 *Sisa József*: A József Műegyetem és az Állami Felsőipariskola. In: *A magyar művészet a 19. században* i. m. 340.

55 Fasori Evangélikus Egyház halotti anyakönyvek. 1922. szeptember 1.
56 FS: <https://www.familysearch.org/tree/person/sources/GFK1-P6M>, letöltés 2022. aug. 14.

nem házasodtak meg. Legkisebb, János nevű fia igen későn 54 évesen nősült, házassága válással végződött.⁵⁷

Pecz Samu öccse, Ármin (1855. augusztus 16. – 1927. május 16.)⁵⁸ 1855-ben született, testvéréhez hasonlóan a kertészeti szakma alapjait édesapjától tanulta, elméleti tudását pedig Reutlingenben sajátította el. 1882-ben vette át a családi vállalkozás irányítását, Kerepesre telepítve a faiskolát. Az 1896-os milleniumi kiállítás, a budai vár századfordulós kertészeti rendezése, valamint a Műegyetem parkosítása fűződik nevéhez. Feleségével Kerstinger Eugéniával öt leánygyermeket neveltek.⁵⁹

Pecz Ágost és fiai

Samuel Pecz 1822-ben született kisebbik fia, Ágost (1882. július 18. – 1880. augusztus 19.)⁶⁰ a selmecbányai bányászati és erdészeti akadémia bányászati tagozatát végezte el. 1851-ben vette el a generációk óta a bányászatban tevékenykedő és nemesi címet szerzett, olasz gyökerű, elnémetesedett katolikus De Adda család lányát, Máriát. Ágost a királyi vaskohók és vasgyárak felügyelője, 1870-től a pénzügyminisztérium tisztviselője volt. Két fiút neveltek: Vilmost és Kornélt.

A fiatalabb Pecz Kornél (1857. június 9. – 1880. augusztus 19.)⁶¹ 1857-ben a Szolnok-Doboka megyei Horgospatakán (ma: Strâmbu, Románia) látta meg a napvilágot. Középiskolai tanulmányait a budai reáliskolában végezte, majd a budapesti József műegyetemen szerzett gépészmérnöki oklevelet. 1880-tól a magyar királyi állami vasutak gépészeti főosztályának munkatársa volt.

Pecz Vilmos (1854. március 20. – 1923. november 9.)⁶² mindössze egy nappal az építész születése után, 1854. március 20-án látta meg a napvilágot Horgospatakán. Algimnáziumi tanulmányait Nagybányán és Máramarosszigeten végezte, a gimnázium hatodik osztályától tanult Budapesten. Középiskolai tanári diplomát szerzett, majd görög, latin és német filológiából írta doktori disszertációját. 1877–1891 között volt az evangélikus gimnázium helyettes, majd rendes tanára. Ez idő alatt a budapesti egyetem classica philologia tanszékén tanított. 1891-ben hívták meg a kolozsvári egyetem rendes tanárának, ahol négy évig tanított. 1895-ben tért vissza a Budapestre, ahol egyetemi rendes tanárként egészen 1923-ban bekövetkezett haláláig oktatott. 1887-től a MTA levelező, öt évvel később rendes tagja volt. Számos nyelvészeti cikk és tudományos értekezés írója, az Ókori lexikon szerkesztője.

57 FS: <https://www.familysearch.org/tree/person/sources/G4SC-NSJ>, letöltés 2022. aug. 14. Pecz Samu kihirdetett végrendelete: HU-BFL-VI-I.12.e-1922-03401

58 FS: <https://www.familysearch.org/tree/person/sources/G4SC-NSJ>, letöltés 2022. aug. 14.

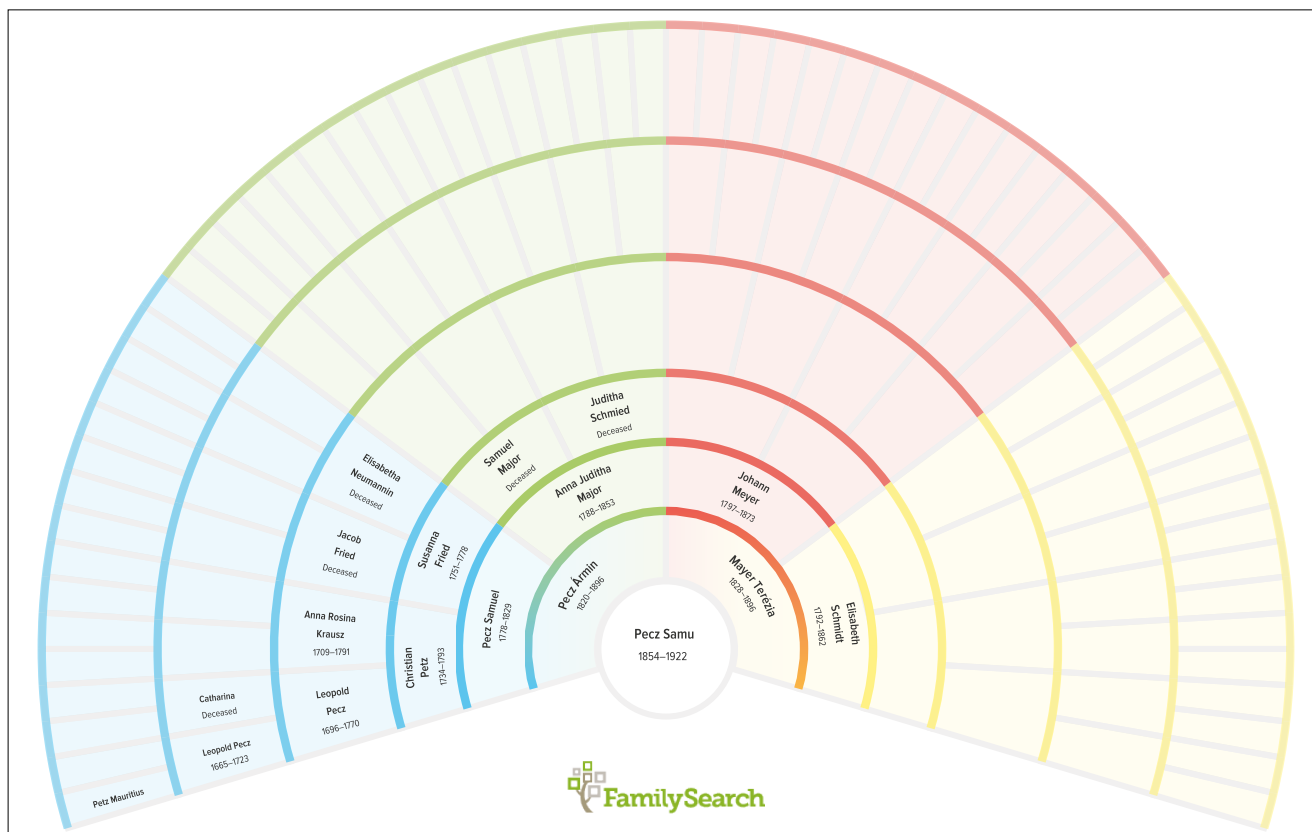
58 Magyar életrajzi lexikon i.m.

59 FS: <https://www.familysearch.org/tree/pedigree/portrait/GZND-CMJ>, letöltés 2022. aug. 14.

60 Kovács I. – Takács Á., i. m., 392.

61 Pecz Ágost gyászjelentése. *Szinnyei J.*: Magyar írók i. m.

62 *Szinnyei J.*: Magyar írók i. m.

12. kép – Pecz Samu „legyező”

Összegzés

Pecz Samu tágabb családfája a 17. század végétől a 20. század első feléig egy német, városi, iparos család felemelkedését mutatja. A 17. században német földről Szakolcára vándorolt Petz család a posztónyíró iparban talált megélhetési lehetőséget, posztónyíróként Sopronban a család egyes tagjai egészen a 19. század közepéig tevékenykedtek. A család szabad királyi városokban telepedett le, Sopronból Kassán keresztül vezetett Pestre az út, amely irány más a német polgári családnál is megfigyelhető.

Mind a soproni, mind a kassai-pesti ágon a 19. század elején élt családtagoknak adatik meg elsőként, hogy a gimnázium elvégzése után felsőbb tanulmányokat folytassanak. Az elemi, majd gimnáziumi tanulmányokat rendszerint evangélikus iskolákban végezték, az egyetemi évek alatt elengedhetetlennek bizonyult a külföldi, elsősorban németországi tanulmányút. Figyelemre méltó, hogy szintén mindkét ágon az értelmiségi pályára lépéstől három generáció alatt a család egyes tagjai bekerültek a tudáselit szűk körébe. A 19. század legvégén egy időben hárman is – a kinevezésük sorrendjében – Pecz Samu, Pecz Vilmos és Petz Gedeon is betöltött egyetemi tanári állást, az utóbbi kettőt a MTA tagjává választották.

A kezdetben más posztónyíró családokkal házasság útján rokoni kapcsolatokra lépő Petz család tagjai között az új végzettséggel rendelkezők – nem meglepő módon – még a saját társadalmi körükből választottak feleséget. Petz Lipót például

a szárazdi evangélikus lelkész lányával vagy Pecz Samu az építőmester Wagner Jánosnak a lányával lépett házasságra.

Petz Lipót és a szintén lelkészi pályára lépő fiai és unokája életpályája az evangélikus német közösségek keretein belül bontakozott ki. Jellemzően nehéz anyagi körülmények között nőtték fel, a felsőbb tanulmányokhoz az anyagi forrásokat elsősorban nevelői, házitanítói állásokból kellett előteremteniük. A kassai-pesti ágon a posztónyíró szakmát kereskedőként Christian hagyta el, fia Samuel gyógyszerészként már a városi értelmiségihez tartozott. Bár mindkettő jól jövedelmező szakma, anyagi jólétet a magát szorgalmával és tehetségével felküzdő id. Pecz Ármán hozott a családnak.

A 19. század közepéig egyértelműen a német az anyanyelv a családban, mindamellett fontosnak tartották a magyar, és a lelkészek esetében a szlovák nyelv elsajátítását is. Az anyanyelv mellett a felekezeti hovatartozás erősebb köteléknek bizonyult a korban, amint azt jól példázza Petz Ernő és a szlovák gyökerű Geduly Gizella házassága. A német nyelv dominanciája a családon belül Pecz Samu generációjánál váltott át magyarra.⁶³ Szintén a 19. század második felében látjuk az endogám házasságok elhagyását, egyre több a felekezetek közötti vegyes házasság.

⁶³ Jellemző, hogy ifj. Petz Dánielt a 18. században Nemeskerre küldték egy időre, hogy magyarul tanuljon, Petz Gusztávot 1875-ben Sopronba küldték német nyelv gyakorlása céljából. *Csatkai E.*: Idősebb és ifjabb Petz Dániel i. m. 4.; Dunántúli jegyzőkönyv, i. m.

A Pecz családra jellemző a közéletben való aktív szerepvállalás, saját szakmájuk összefogása, minél magasabb rangra emelése. Egyesületek irányításában rendszeresen vállaltak vezetői tisztségeket. A közéleti szerepvállalás a lutheránus egyházhoz való mély elköteleződésben is megmutatkozott. Már a 17. században krónikát vezetett id. Petz Dánielről is tudjuk, hogy halottvivői szolgálatokat vállalt gyülekezetében. A pesti egyházban id. Petz Ármin több mint három évtizedig vállalt presbiteri szolgálatot a német gyülekezetben, majd Petz Gedeon és Pecz Samu egyidőben szolgált szaktudásával egyházát.

A család életében a tanulás és az oktatás fontosságának kiemelt szerepét minkét ágon megfigyelhetjük: egyrészt kiváló

pedagógusokat köszönhetünk nekik, másrészt sokat áldoztak az oktatás színvonalának emelésére. Nemcsak tanítottak, hanem az oktatásügy megújításán, tanmenetének megreformálásán is dolgoztak.

A frank honból magyar földre vándorolt Pecz család egyes tagjai a 19. században hagyták el az iparos szakmát és kerültek be az értelmiségi réteg körébe, majd három generáció alatt a felső polgári rétegbe küzdötték fel magukat. Pecz Samu ennek a német, polgári, lutheránus értékeket valló család tagjaként alkotta meg a historizmus formavilágát használó, mégis letisztult és a funkcionalitást szem előtt tartó épületeit.

GAÁLNÉ BARCS ESZTER Zászlószentelések a két világháború között

Flag dedications between the two world wars

An integral part of the use of flags was the ceremonial consecration of flags, i.e. the consecration of flags. Reports of these events were often published in the press, regardless of the period. In addition to press reports, the paper draws attention to another group of sources: the invitations to the flag-raising. These invitations, dating between 1921 and 1938 and preserved in various family archives, detail not only the organisers, date and location of the event, but also the programme of the ceremony, and often include a depiction of the coat of arms.

A zászló megkülönböztetést és összetartozást egyaránt kifejező szimbólum, amelynek kialakulása egészen az ókorig nyúlik vissza.¹ A kezdeti katonai használat a civil életben is fokozatosan teret nyert; a zászlóhasználók köre is idővel szélesedett, a társadalmi ranglétra felső fokáról indulva az egyre alacsonyabb szinten elhelyezkedő csoportok is elkezdtek alkalmazni.² A zászlóhasználathoz szervesen hozzátartozott a zászló ünnepélyes keretek közötti felszentelése, azaz a zászlószentelések.

Az eseményről szóló tudósítások korszaktól függetlenül a sajtótermékek közleményeinek tárgyát képezték. 1925-ben a Mohácsi Hírlap szerint „egy zászlószentelés mindennapi esemény, mely mellett közömbösen megy el az újságolvasó ember.”³ A különféle országos és helyi lapokban azonban ennek ellenére viszonylag gyakran, rövidebb-hosszabb leírásban jelentek meg az eseményekről szóló cikkek, tudósítások. A téma népszerűségét egyrészt az ünnepségek színes, jól elmesélhető tartalma indokolhatja, amelyet ráadásul a program során készült képek megjelentetésével is kiegészíthettek. Másrészt a szélesebb közönség érintettsége sem elhanyagolható tényező, mivel ezek az ünnepségek akár országos jelentőségűek is lehettek. Utóbbiakról a Magyar Távirati Iroda hasábjain is részletes beszámolók jelentek meg.

Jelen írásomhoz a sajtóközlemények mellett a Horthy-korszakból fennmaradt zászlószentelési meghívókat használtam forrásként. Az 1921 és 1938 közötti időszakban keletkezett és családi levéltárakban fennmaradt meghívók az esemény

szervezőin, időpontján és helyszínén túl az ünnepély programját is részletesen bemutatják. Díszes és egyszerűbb kivitelezésűek is megtalálhatóak közöttük. Adataikat tanulmányozva a korszak nyelvezetére, sajátos szófordulataira is figyelmet fordíthat a kutató. A keretbe foglalt különböző méretű meghívókon gyakran megjelent a zászlószentelésre invitáló egyesület címere, a magyar trikolor, illetve a magyar állami címer is. A dokumentumokon jellegük is olvashatóak. A kisalagi „Szebb Jövő” Dalkör zászlószentelési meghívóján például a következő áll: „Egy célért élünk: szebb jövőt érjünk! Dal szárnyán szálljon igazságunk szebb jövőért!”⁴ A Rákoskeresztúri Általános Ipartestület meghívóján az „Isten áldja a tisztességes ipart!” felirat olvasható.⁵ E rövid jelmondatok többnyire azon túl, hogy utaltak a zászlótulajdonosok tevékenységére valamilyen pozitív, jövőbe mutató tartalmat is megjelénítettek.

Zászlószentelésre vonatkozó iratok különböző helyeken találhatók a levéltári anyagban, például gyűjteményes fondokban, mint az Országos Levéltár 1526 utáni gyűjteményében az 1849-i honvédszászlóaljakra vonatkozó zászlószentelésre vonatkozó iratok,⁶ illetve egyesületek iratanyagában, családi fondokban vagy szervezetek iratanyagában, s a meghívók mellett gyakran még képi anyag is elérhető az eseményekről.⁷

A zászlóhasználat, a zászló jelentősége közismert volt az egészen fiatal generáció, a gyerekek körében is. Ennek ismert

1 Zászlótanról bővebben ld. *Draskóczy István*: Egyéb történeti segéd tudományok. (Vexillológia). In: Bertényi Iván: A történelem segéd tudományai. Bp. 1998. 368–369.

2 *Décsey Sándor*: Katonai és félkatonai zászlók címer- és jelképhasználata a XX. századi Magyarországon. Bölcsészdoktori disszertáció, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Történelem Segéd tudományai Program, 2014. 4.

3 Mohácsi Hírlap, 1925. június 21. 2.

4 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1937.07.08.) [Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Endre László iratai]

5 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. 1921–1938. 45. d. 1928.08.19.

6 HU-MNL-OL-R 32-1824. [Az 1848/49-i forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok (1848-1945)]

7 HU-MNL-OL-P 1475 [Hadirokkantak és Hadiözvegyek és Hadiárvaik Országos Nemzeti Szövetsége] Kalocsa zászlószentelés eseményfotója, HU-MNL-OL P 14. [Bánffy család] A bonchidai önkéntes munkaszolgálatosok zászlószentelésének eseményfotója, MNL OL Z [Hangya Termelő Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet] Vasadi Hangya Fogyasztási- és Értékesítő Szövetkezet 1942. május 3-iki zászlószentelése.

szépirodalmi lenyomata megtalálható Molnár Ferenc Pál utcai fiúk című művében. Zászlóval rendelkeztek a Pál utcaiak, a vörösesek, sőt a Gittegyűlet is, a grundért való küzdelem során fehér zászlót vittek a fiúk követségbe. Az összetartozás gondolata, a szülőföld szeretete és az egyesületi élet megannyi, a való életben megjelenő jellemzője szűrődik be a regénybe és mutatkozik meg a gyerekek szintjén.

A zászlószentelés aktusa ihletője volt több művészeti ágnak is. Vastagh György festő, aki részt vett az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban, 1903-ban Zászlószentelés a Ludovikán címmel készített festményt. Reményik Sándor 1927-ben az Erdélyi dalárda ünnepére írta Zászlószentelés című versét. A vers az elszakított területeken létrejövő dalos-mozgalom egy állomását eleveníti meg. A zászló harci jelvény helyett, egy olyan új jellé vált, amely alatt dolgoznak, imádkoznak és dalolnak az emberek. A költemény utolsó sorában hangsúlyosan megjelenik a zászlóhoz kapcsolódó tartalmi változás, ami értelemszerűen a háborút követően jelent meg.

A zászlószentelés a civil szervezetek, a különféle egyesületek működésének is elengedhetetlen kelléke volt. 1940-ben a kunszentmártoni polgári fiú- és leányiskola 30 éves jubileumán, az új zászló szentelésekor ezt így fogalmazták meg: „A mai életben az egyesületek zászlószenteléssel kezdik meg működésüket.”⁸

Az ünnepélyes zászlószentelési események a két világháború között a revizionizmus eszméjének egyik kifejező területévé is váltak, ami elsősorban a tartalmi elemekben jelent meg. Emellett természetesen tovább éltek a 19. századi zászlószentelések alapgondolatai is, vagyis az ünnepségeken a zászlóhoz kötődő közösség közös ünneplése, az összetartozás szentesítése. A veszprémi tűzoltóság 1886-ban tartott zászlószentelési ünnepségén fogalmazódott meg a következő gondolat: „Tűzoltóságunk is érzi ezt s a pünkösdi ünnepeken lezajlott zászlószentelési ünnep rendezése által kívánt odaadni, hogy a közönségben oly mélyen szunnyadó érdeklődést maga iránt fölkeltse. Ez ünnepségek nem csupán mulatságból rendeztetettek, a rendezők előtt komoly célok lebegtek... A cél nemes és hasznos a közügynek szolgálni igen szép foglalkozás.”⁹

Írásomban a két világháború közötti időszak jellegzetes ünnepi eseményét, a zászlószenteléseket ismertetem. A források alapján a zászlószentelés főbb szereplőit és az ünnepségek felépítését mutatom be (néhány konkrét példával illusztrálva), s kitérek a vizsgált korszak jellegzetességeire is.

A zászlószentelés résztvevői

A zászlószentelési ünnepségek általában nagy létszámú résztvevővel zajlottak. Egyrészt jelen voltak a ceremónia aktív szereplői, a meghívottak, illetve a nyilvános rendezvényeken akár az ad hoc eseményhez csatlakozók, az adott település lakói is.

Az esemény kihirdetésében a meghívóknak és részben a sajtónak is szerepe volt. A sajtóközleményekben azonban legtöbbször az események utólagos leírásait olvashatjuk. A kiemelt eseményeknél figyelhető meg a rendezvény előzetes meghirdetése. A Magyar Országos Tudósító (MOT) 1935. augusztus 21-én közzétette, hogy szeptember 8-án zászlószentelési ünnepélyt rendeznek a Keleti Pályaudvar ötvenéves fennállása alkalmából.¹⁰ Valószínűsíthetően meghívókat csak korlátozott számban állíthattak elő a költségek miatt, elsősorban a magasabb rangú meghívottak számára.

A zászlószentelés állandó szereplője volt a zászlóanya, aki valójában a zászló keresztanyja.¹¹ A Habsburg Birodalomhoz köthető zászlóanyai rendszer a katonai terület után a civil szférában is meghonosodott. Egy zászlószentelési ünnepségre egy vagy akár több zászlóanyát is felkérhettek. Idővel szélesebb társadalmi körből kerülhettek ki erre a fontos és kiemelt jelentőségű poszttra. A két világháború közötti időszakban inkább már az a jellemző, hogy egyszerre több zászlóanyát kérnek fel. A több zászlóanya nem feltétlenül jelent rangosabb eseményt. Megfigyelhető, hogy magasabb rangú zászlóanya mellé nem választanak további zászlóanyákat. A kormányzó felesége, Horthy Miklósné is több alkalommal jelent meg e szerepkörben egymaga. A zászlóanyák általában állami vagy helyi tisztségviselők feleségei, gyárigazgatók, iparosok nejei voltak. Feladatuk a zászló szalagjának felkötése, illetve a zászlószög beverése volt.

A zászlóanya kivételes szerepéről Lónyay Jánosné Lónyay Florentina emlékiratában olvashatunk. 1870. június 1-jén kérték fel zászlóanyai szerepre a munkácsi zászlóalj zászlószentelésénél. Nagy megtiszteltetésnek vette a felkérést, mivel tudomása szerint csak gróf Batthyány Lajosné kérték fel előtte erre a feladatra. Az 1870. október 15-16-án fényes ünnepségek közepette megtartott zászlószentelési ünnepséget élete legszebb napjai között említette, s értékelte írásában.¹²

A zászlóanyák mellett a meghívókon az ünnepségek fővédnökei és védnökei, díszvédnökei, illetve díszelnökei, valamint a rendezőbizottság tagjai is szerepeltek. Fővédnökök lehettek országgyűlési képviselők, az adott járás főszolgabírái, a katonai tisztségviselők, a rendőrkapitányságok vezetői, a főjegyzők és az előjáróság tagjai. Védnökként a helyi egyházi előjárók, gyógyszerészek, községi bírák, gyárosok, iskolaigazgatók orvosok, állatorvosok kaptak helyet. Bonyodalmak is származhattak abból, ha arra érdemes személyt kifejejtettek a védnöki listából. 1936. június 7-én Pestszenterzsébeten rendőrségi fedezet mellett tartották meg a Rákóczi Szövetség helyi zászlószentelését.¹³ A pestszenterzsébeti polgármestert elmulasztották felvenni a védnők sorába, és miután ez kiderült akkor sem volt hajlandó senki lemondani a védnökségről. A rendezők attól tartottak, hogy tüntetők akadályozzák meg a zászlószentelést, ezért kérték rendőri felügyeletet. A rendezvény incidens nélkül zajlott le.

10 MOT 1935. augusztus 21.

11 Décsy S.: Katonai és félkatonai zászlók i. m. 15.

12 Törödékek nagyméltóságú Nagylónyay és Vásárosnaményi Lónyay Jánosné, Lónyay Florentina úrnő emlékirataiból. Első kötet: Visszaemlékezések. Bp. 1891. 156.

13 Pesti Napló, 1936. június 9. 2.

8 A Kunszentmártoni M. Kir. Állami és Államilag Segélyezett Társulati Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1939-40-ik tanévről. Az iskola fennállásának 30-ik éve. Államosításának 1. éve. 8.

9 Veszprém, 1886. június 20. 1.

1. kép

A zászlószentelésben érintett szervezetek, egyesületek tisztségviselőiről a meghívók kiváló névjegyzékeket őriztek meg, amennyiben szerepeltek a forráson ezek az információk. Az adattartalom a vizsgált dokumentumok alapján ugyanis nem tűnik állandónak. Arra is találunk azonban példát, hogy még a zászlótartó személyét is feltüntették.

A résztvevők mellett az ünnepség tárgyi kellékei között értelemszerűen a zászló maga a legfontosabb, amely az egy közösséghez, szervezethez való tartozást szimbolizálja. Nem pusztán egy tárgyról, szimbólumról van szó, hanem elsősorban tartalomhordozóról. 1934-ben ezt a következő módon fogalmazták meg: „Minden jelvényt, lobogót, szimbólumot nem az teszi széppé, igazzá, örökéletűvé, hogy miből van verve, miből van szöve, selymét ki hímezte színdús gazdagon, hanem az, hogy mit reprezentál tartalmában, minő érzések avatták, vagy avatják szimbólummá s mi az a gondolat, ami túléli a jelvény anyagát, a lobogó selymét s a ráhímzett színek ékét.”¹⁴

A zászlószegek (zászlószögek) szintén a zászlószentelési ünnepségek elmaradhatatlan kellékei voltak. A zászlószeg a zászló felszentelésekor a zászlórúdba bevert díszes, pajszszerű fejvel ellátott szeg. Ezeket gyakran a meghívóhoz mellékelve kapták meg a meghívottak, akik utána adományaikkal támogatták az ünnepséget, vagy egy a meghívón is feltüntetett célt. Az 1926. augusztus 8-i, a Keresztényszocialista Közütemi (Városi) Alkalmazottak Országos Szövetségének zászlószentelési meghívójának kérelme a következő volt: „Váltsuk meg beküldött szegeinket, mert ezzel a harcoló keresztény munkásságot támogatjuk. Az esetleges jövedelemből temetkezési alapot kívánunk alapítani. Segítsen mindenki!”¹⁵ (1. kép) Nagyobb zászlószentelési ünnepségeknél előfordult, hogy többféle kivitelben készítettek zászlószegeket. Az Országos Hadirokkantzászló szentelési ünnepségén arany, ezüst és réz zászlószegeket készítettek kétféle méretben, így különböző mértékű adományok juttatására nyílt lehetőség.¹⁶ A Boldogi „Hangya” Fogyasztási és Értékesítő Szervezet 1937. október 3-i zászlószentelésén a zászlószögből befolyó

összeget szegény gyermekek felruházására fordították.¹⁷ A Péceli Credo Férfi egyesület zászlószentelésén a zászló beszerzésének költségeire fordították a befolyó jövedelmet.¹⁸

A zászlószenteléseknek a jelenlevő ünneplő közönség, a meghívottak is természetes résztvevői, akiknek azonban nem minden esetben sikerült eljutni az ünnepségekre. Az 1938. július 3-i zebegényi frontharcos zászlószentelésről anyagi okok miatt voltak kénytelenek távol maradni a Beszkárt, HÉV és Autóbuszüzem frontharcosai és családtagjaik. A Magyarság című lap szerkesztőségéhez eljuttatott levelükben a következőket írták: „Legnagyobb sajnálatunkra a Zebegényben július 3-án megtartott frontharcos zászlószentelésen megjelenni nem tudtunk. Tudjuk, hogy felejtethetetlen eseményt mulasztottunk el, de a mai nehéz időkben 2,10 pengő vasúti költség sok még a családfelek részére is. Ezt a zászlóavatást a Beszkárt-sporttelepen kellett volna megtartani, hogy el tudtunk volna menni valamennyien családostúl.”¹⁹

A zászlószentelési ünnepségek koreográfiája és tartalma

Az ünnepségek pontos koreográfiáját megőrizték többek között a fennmaradt meghívók és a sajtóban megjelent közlések is. A leírások alapján megállapítható, hogy voltak úgynevezett kötelező elemek és az időtartamtól, illetve az esemény fontosságától függő elemek.

Általános programpont volt az esemény elején a zászlóanyja fogadása, gyakran külön küldöttség útján. A megnyitóbeszédet egy országos vagy egy helyi vezető tartotta. A zászlószentelés helyszínei általában a helybeli, különböző felekezetekhez tartozó templomépületek voltak. Előfordult az is, hogy egymás után zajlott a zászlószentelés, először a római katolikus templomban, majd az evangélikus templomban.²⁰ A díszközgyűlés és a zászlószögbeverés is hozzátartozott az ünnepi eseményhez. Az étkezés (általában díszebéd) szintén elmaradhatatlan programja volt az ünnepnapnak. A sportesemények és táncmultságok ugyancsak visszatérő elemei az egy napos alkalmaknak.

A zászlószentelési ünnepségeken legalább egy alkalommal elhangzott a magyar Himnusz²¹ és a Szózat. A két világháború között az eseményen általában elszavalták a korszakhoz köthető Magyar Hísekegyet, Papp-Váry Elemérné versét. A trianoni trauma a zászlószenteléseknél is tetten érhető. Eltérő mértékben kapott teret ennek kifejeződése, de szinte mindenütt jelen volt. Az irgalmas nővérek híres Randler Intézetében zajlott zászlószentelésen a pápai nuncius is jelen volt 1923. május 7-én.²² Prohászka Ottokár püspök ünnepi beszédében a zászlót nagy szimbólumként, csodálatos

14 Simon József: Egy zászlószeg. Siketnémák és Vakok Oktatásügye. 1934. 5–6. sz. 107–108. 107.

15 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1926.08.08.) (1. kép)

16 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1932.05.29.)

17 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1926.08.08. 1937.10.03.)

18 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1926.08.08. 1930.11.09.)

19 Magyarság, 1938. július 6. 9.

20 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1928. 08. 19.)

21 A Himnusz először egyházi szertartás keretében éppen egy zászlószentelésen játszották 1844. augusztus 15-én Pesten, Rákos mezején a pesti polgári őrhad zászlószentelésén.

22 Nemzeti Újság, 1923. május 8. 3.

2. kép

jelként méltatta. Kiemelte, hogy „harcot, küzdelmet jelent, de egyszersmind intő-jel, ostromzó-jel, csattogó-jel. A zászlónak nem kell szélcsend, a zászlónak legalább is szél kell, pünkösdi szél, tavaszi szellő, reményeknek, bátorságnak, kitartásnak szellője. Mi a zászló szava? A zászló szava összetartásra, szeretetre, törhetetlen hűségre biztató szó. Fel a harcra Rab-Magyarország szabadlelkű, krisztusi inspirációjú leányai! Fel a harcra, lélekharcra, amely nem vért, hanem verítéket akar, amely bennünket szebb, jobb, boldogabb Magyarországot teremtmő nemzedékké avat.”²³

Az Újkécskei Ipartestület 25 éves jubileumi ünnepségén tartott zászlószentelésre szóló meghívó szövegében a Trianon-ellenes érzelmek hangsúlyos kifejeződését tapasztalhatjuk.²⁴ (2. kép) Az ipartestület zászlóját „a „szegény szétrombolt és megcsönkített magyar hazánk mielőbbi visszaszerzésére, felvirágzására, a magyar ipar és testvéri összetartás érdekében bontjuk ki” – olvasható a felhívásban.

Az elcsatolt területekre szintén jellemző volt, hogy gyakran került sor zászlószentelésre. A trianoni szerződést követően Romániához csatolt Dicsőszentmártonban 1931 őszén két hónap alatt három zászlószentelésről adott hírt az Ellenzék című politikai napilap.²⁵

23 Nemzeti Újság, 1923. május 8. 3.

24 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1926.08.01.) (2. kép)

25 Ellenzék, 1931. október 28. 5.

3. kép

Az 1934. szeptember 10-én az erdélyi Aranyosgyéresen tartott zászlószentelést az egész vidék magyarságának ünnepeként aposztrofálta a Keleti Újság.²⁶ A romániai Dalszövetség elnöke, dr. Inczedy Joksmán Ödön megnyitó beszédében a magyar dal összefogó erejére hívta fel a figyelmet. Kijelentette, hogy „a magyar dal ma közérdek, a magyar dalárdák a magyar nemzeti eszme legkiválóbb munkásai”²⁷.

Alkalmi szindarab bemutatására szintén sor kerülhetett a zászlószentelési ünnepségek keretében. A prózai műsorok mellett a zenés darabok is megtalálhatóak voltak a műsorokban, többnyire ismert hazai és külföldi zeneszerzők munkáiból válogattak a rendezők. Például Liszt Ferenc Magyar Rapszódia című darabját, Diczl Oszkár Lilomszál című új kuruc dalát játszották és Erkel Ferenc Bánk Bán operájából is hangzottak el részletek. A magyar vonatkozású Johann Strauss operett, A cigánybáró is szerepelt a repertoárban. Előfordult, hogy csak egyszerűen azt írták a meghívóra, hogy a honvéd zenekar hazafias dalokat játszik.²⁸

A zászlószentelések időtartama eltérő lehetett, egy vagy akár többnapos programot is ráfűztek a jeles eseményre. A vizsgált dokumentumok szerint túlnyomórészt mégis inkább egynapos rendezvények voltak, nyilvánvalóan így kisebb költséget jelentettek. Átmeneti megoldás volt az Isaszegi Levente Egyesület zászlószentelése, ahol 1927. július 2-án este lampionos felvonulással, valamint a 48-as hősök és az I. világháború hőseinek szobránál tartott beszédekkel kezdődött a másnapi ünnepség.²⁹ (3. kép)

A Salgótarjáni kerület Keresztényszocialista Összmunkássága 1925 októberében megtartott országos zászlószentelési ünnepélye két napig tartott. 1925. október 3-án szombaton délután fogadták Salgótarjában a vendégeket.³⁰ Az elszállásolás intézése mellett ezen a napon is sor került ismerkedési vacsorára, illetve a zászlóanyáknak szerenádokat adtak. Zenés fogadtatást és bevonulást tartottak még aznap este. A zászlószentelésre és a további programokra másnap,

26 Keleti Újság, 1934. szeptember 12. 7.

27 Keleti Újság, 1934. szeptember 12. 7.

28 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1930.05.29.)

29 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1927.07.02.) (3. kép.)

30 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1925.10.04.)

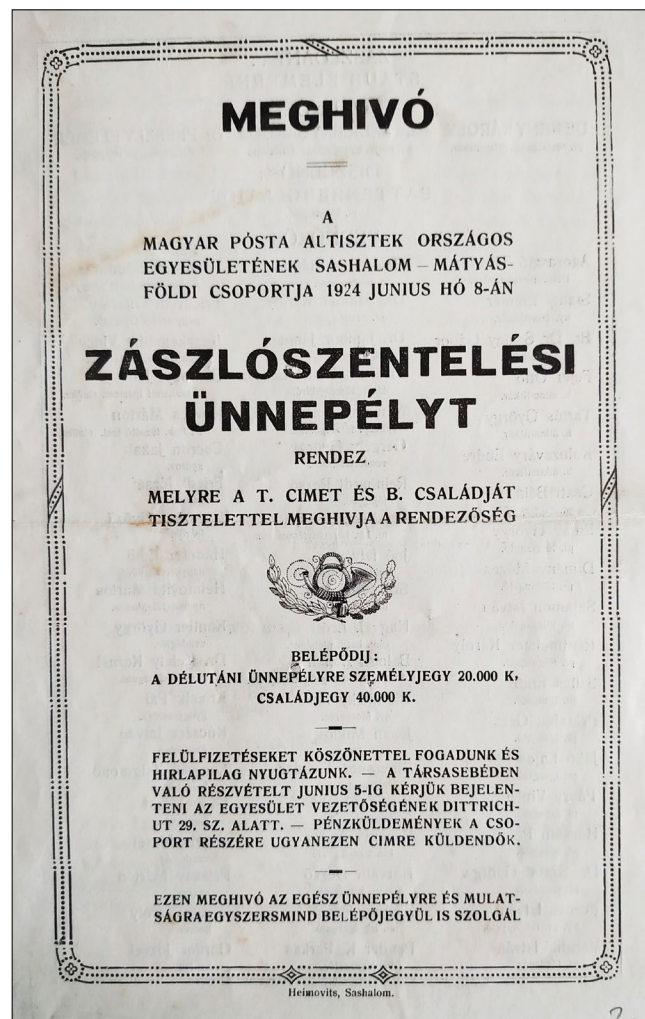
október 4-én vasárnap került sor. Az ünnepséget hangversennyel zárták.

A zászlószentelési ünnepségek nyilvános vagy zártkörű formában zajlottak. Jellemző, hogy a meghirdetett rendezvény bizonyos eseményeit, általában a belső tereken zajló programokat a férőhely korlátozottsága miatt csak szűk körnek hirdették meg, míg a programok java nyitott volt bárki számára. Dány Község Gazdaköre zászlószentelési ünnepségén 1925. november 15-én például a Kovács-féle vendéglőben zártkörű táncmulatsággal fejeződött be a Piac téren nyilvánosan megrendezett zászlószentelési rendezvény.³¹ 1924. június 8-án a Magyar Posta Altisztek Országos Egyesületének Sasshalom–Mátyásföldi csoportja rendezett zászlószentelési ünnepélyt.³² (4. kép) A meghívó programjában jól látható, hogy a meghívottak körén túl több esemény is előzetes meghívás nélkül mindenki számára nyitott, látogatható volt. A reggeli gyülekezés helyszíne a Sasalmi Kantler-féle vendéglő volt. Az akkor önálló településként funkcionáló Sasshalom utcáin indult el az ünnepi menet zenével, bandériummal a templomhoz, ahol római katolikus szertartású szentmise keretében felszentelték a zászlót. Az egyházi szertartást követően a zászlóanya és a fővédnők beütötték a zászlószögeket. Ezután a közeli Sasalmi Atlétikai Sport Club sporttelepén a református, evangélikus, unitárius egyházak lelkészei is megáldották a zászlót. A mise alatt a postás dalkörök egyházi énekeket játszottak. A díszközgyűlésre a sasalmi iparoskör nagytermében került sor, ahol a további zászlószögek beverése történt. Ebéd után labdarúgó mérkőzés következett a budapesti postás zenekar megnyitójával. Egész nap díjteke dobásra volt lehetősége a nagyközönségnek. Az ünnepség reggelig tartó táncmulatsággal zárult.

A zászlószenteléseket az egyházi rendezvények között tartották számon. A zászlószentelések szabályozásáról olvashatunk az 1911-ben megjelent Kincses Kalendárium című kiadványban.³³ Az évfordulónaptár a gyakorlati élet általános útmutatójaként is szolgált. A zászlószentelésekről a katolikus egyház jog ismertetésének fejezetében olvashatunk. A széles olvasóközönség által forgatott népszerűsítő kiadvány szerint a katolikus egyházi szabályozás olyan szigorú, hogy ha pontosan megtartanák, akkor a legtöbb zászlószentelés elmaradna. Az egyház jog szerint ugyanis csak akkor szabad megszentelni a zászlót, ha az egyesület alapszabályait az egyházi hatóság is jóváhagyta, amennyiben az illető egyesület valamilyen módon függ az egyháztól és ha valamilyen vallásos jelvény is van a zászlón. A kalendárium közlése alapján azonban a gyakorlatban a magyarországi papok nem gördítettek akadályt az egyesületi zászlók szentelése elé.

A zászlószenteléseken jellemző, hogy egyszerre több felekezet képviseltette magát, de egyértelmű a katolikusokhoz köthető a zászlószentelések túlsúlya.

A települések szempontjából az sem közömbös, hogy idegengorgalmi jelentősége is lehetett ezeknek az eseményeknek. A zászlószentelésre érkező vendégeknek lehetősége volt jobban

4. kép

megismerni a rendező helyszínt. A Fóti Katolikus Dalkör zászlószentelésére a meghívottak mellett a magyar dal minden igaz barátját várták.³⁴ Az ünnepség résztvevői ebéd után Fóti nevezetességeit tekinthették meg a dalosok körbevezetésével.

A zászlószenteléseken a sport szintén fontos szerephez jutott. A futballmérkőzések rendezése több meghívón is olvasható. Nem pusztán aktív sportolási lehetőségek várták a résztvevőket, hanem sportbemutatók is lehettek a programpontok között. 1926. június 27-én a Csengeri Levente Egyesület zászlószentelési ünnepségén például az egyetemes diszszakasza zenés gyakorlatokat mutatott be a közönségnek,³⁵ majd svéd torna szabadgyakorlatok, fegyvergyakorlatok, különböző síkfutások, súlydobás, gerelyvetés, diszkoszvetés, magasugrás és távolugrás következett.

Az ünnepségek pontos menetrend szerint zajlottak, a meghívók általában órára lebontva feltüntették a programot. A Rákoskeresztúri Ipartestület zászlójának szentelésekor a meghívón azt is külön kiemelték, hogy a meghirdetett

31 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1925.11.15.)

32 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1924.06.08.) (4. kép)

33 Kincses Kalendárium, 1911. 276.

34 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1934.10.07.)

35 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1926.06.27.)

időbeosztást a rendezők pontosan betartják.³⁶ Több meghívón is olvasható, hogy az eseményen való pontos megjelenésre hívják fel a figyelmet.

A meghívón a felsoroltakon túl további információk is megjelentek. Feltételezhetően leggyakrabban vonattal érkeztek a zászlószentelés résztvevői, mivel több helyen is olvasható a vonatok indulása és érkezése. A nagyszabású ünnepekre különvonatokat is igénybe vettek a szervezők. 1926. június 3-án a Magyarság Dal és Önképző Egyesület Dunakeszin a MÁV főműhelyi telepén zajló ünnepségére az egyesület által külön kibocsátott vasúti jegyekkel lehetett utazni, amelyek a népünnepélyre és a labdarúgó-mérkőzésre is felhasználhatók voltak.³⁷

A belépődíjakat is többnyire feltüntették a meghívókon, külön megjelölve, hogy melyik eseményre milyen összegű díjat kell leróni. Általában az étkezésért és a szórakozásért kellett fizetni, a zászlószentelés és a közösségi tereken zajló események ingyenesek voltak. A differenciált árak szélesebb kör részvételét tették lehetővé, de így is volt, akinek az utazást is beleszámítva nem sikerült eljutni a rendezvényre.³⁸ A zászlószög megváltása a mulatságra történő belépésre is feljogosíthatott.

A meghívókon az öltözetre vonatkozó tájékoztatás is szerepelt. Nagyobb szabású zászlószenteléseknél az elvárt a díszöltözet, az estélyi, illetve az atilla volt.

A gasztronómia szempontjából is érdekesek a zászlószentelési rendezvények, hiszen az étkezés elmaradhatatlan része volt az ünnepségnek. A meghívók mellett kuriózum a díszebéd fogásainak leírása. A pontos menü feltüntetése nem tartozott a meghívóban feltüntetett adatok közé. Az 1927. május 7-én tartott Magyar Királyi 1. Honvéd Gyalogezred zászlószentelésénél a következő ételek és italok kerültek a vendégek elé: erőleves zöldborsos lepénnyel, tojásétel hercegnő módra, bélszín angolosan, vegyes finom körítéssel, fejjessaláta, torta, gyümölcs, sajt, feketekávé, Részvény udvari sör, sashegyi vörös és mérges pusztai rizling.³⁹ 1928. augusztus 19-én a Rákosszentmihályi Általános Ipartestület zászlószentelési ünnepségén pedig közebedre invitálták a meghívottakat.⁴⁰

A színes események krónikásai nem pusztán a sajtóbeszámolók és a meghívók, hanem a technika fejlődésével több

egykorú fénykép is készült a látványos eseményekről. A Rákos Vidéke újságban megjelent közleményben a rákosszentmihályi levente zászlószentelés felejthetetlen ünnepéről készült fényképeket kínálták eladásra.⁴¹ A megtekinthető harmincöt darabos gyűjteményből bárki bármennyi képet rendelhetett, képenként nyolcezer koronaért. A képek, ha a család megőrizte, akár levéltári őrizetbe is kerülhettek.

A zászlószenteléseknél tehát a szakrális elemek dominanciája a jellemző, egyházi jelenlét nélkül ugyanis nincs zászlószentelés. Eltérő arányban ugyan, de szerepet kapnak a művészeti elemek, a sport és a gasztronómia. A különböző területek ötvözte fényes ünnepségek rendezését tette lehetővé a rendezők számára.

A zászlókhoz kapcsolódó rítus, a zászlószentelés meghatározó szerepet játszott egy-egy közösség, település életében. Egyházi szertartással egybekötött ünnepélyek sorát tartották a 19. és 20. században országszerte, ahol a különböző társadalmi rétegek képviselői is jelen voltak. A meghatározott keretek között zajló eseményeken az országos és helyi vezetők mellett a települések lakossága is részt vett, így a közösség életében mintegy népünnepélyként jelentek meg a zászlószentelési ünnepségek. A részletesen kidolgozott forgatókönyv szerint zajlott események színes programot jelentettek a résztvevők számára. A díszes külsőségek mellett az események tartalma is meghatározó volt természetesen. A zászló szentelése köré épített változatos programok a Trianon utáni Magyarországon különösen az összetartozás egyik hangsúlyos megnyilvánulásai voltak. A két világháború közötti időszakban egymást érték az egyesületek zászlóinak és az országzászló mozgalomhoz köthető zászlóknak a szentelési ünnepségei, amelyek szinte mindennapos eseménnyé váltak.

Az 1949 utáni zászlóavatási ünnepségek értelemszerűen szakrális jellegüket veszített formában, átalakult tartalommal éltek tovább. A rendszerváltás után újra reneszánszát élik a zászlószentelések, amelyek közösségformáló és kulturális összetartozást egyesítő erővel rendelkeznek korszaktól függetlenül.

36 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1928.08.19.)

37 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1926.06.03.)

38 A meghívókon 5000–40 000 korona közötti árak szerepeltek, illetve 1927 után 1 pengős belépőjegyek voltak, az ebéd pedig kb. 3 pengőbe került.

39 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1927.05.07.)

40 HU-MNL-PML-XIV.2.f.3. (1921–1938. 45. d. 1928.08.19.)

41 Rákos Vidéke, 1926. június 6. 5.

REISZ T. CSABA
Csáky Rudi szerelmei

The Loves of Rudi Csáky

The windows of the staircase and the upstairs halls of the National Archives of Hungary – formerly the National Archives – on Bécsi Kapu Square display the glass-painted coats of arms of the famous cities of historic Hungary. The ornate stained glass windows were made in the workshop of Miksa Róth, and the coats of arms were based on drawings commissioned by the Director General Dezső Csánki and made by Béla Brett in 1928–1929. Brett/Breth Béla is the son of Ida Brett, born on 22 March 1880, who changed his name to Csáky in 1934. The study presents a very interesting love story of the Csáky–Brett family.

A Magyar Nemzeti – korábban Országos – Levéltár Bécsi kapu téri épületében a lépcsőház és az emeleti csarnokok ablakain a történeti Magyarország nevezetes városainak üvegre festett címerei láthatók. A díszes üvegfestményeket Róth Miksa műhelyében készítették, a címerek alapjául pedig azok a rajzok szolgáltak, amelyeket Csánki Dezső főigazgató megbízásából Brett Béla készített 1928–1929-ben. A sokáig lappangó, majd pontosan nem azonosított címerfestmények és az üveglablakok történetét 2015-ben önálló kötetben foglaltam össze.¹

A címerrajzoló Brett – ott Breth – Béláról az akkor fellelt életrajzi adatait is összegeztem, megemlítve, hogy valószínűleg azonos Brett Ida 1880. március 22-én született fiával, aki 1934-ben Csákyra magyarosította a nevét és erről a levéltárat is értesítette.² Tekintettel arra, hogy a névváltoztatási iratanyagban az 1934 és 1937 közötti időszak csak igen töredékesen van meg, a névváltoztatás okairól, magyarázatáról nem tudtam további adatokat közölni.³ A kutatásaim során még elvarratlan szálakat azonban – ugyanabban a témában kutatva – időnként újra előveszem, és ezúttal tovább jutottam, egészen érdekes szerelmi történetre bukkanva.

Két szerelem, egy anya, tucatnyi gyermek?

Krúdy Gyula Pálmay Ilka (1859–1945) színésznőről szóló életrajzi munkájában a kassai színeszetet támogató főurakról

feljegyezte: „Két Csáky gróf is éldegélt akkor Kassán. Csáky Rudolf gróf, akit közönségesen Rucinak szoktak nevezni, aki még arról is nevezetes volt, hogy tizenkét élő gyereke volt egy feleségétől, egy Brett Jozefa nevű volt drámai színésznőtől. A másik Csáky gróf, az Adorján, költői természetű volt, szende, kékszemű, szőke hajú. Nos, ez a szent életű Adi gróf és főtisztelendő úr roppant furcsául kezdte magát érezni, amikor Ilkánkat a Gerolsteini nagyhercegnőben meglátta.”⁴

Pálmay Ilka színésznői karrierjére és életére vonatkozó kis visszaemlékezéseit az *Esti Kurir* több részletben adta közre 1931-ben. A történetek egyike a „Csáky Rudi gróf két szerelme” címet kapta: „A színház egyik legérdekesebb mecénása gróf Csáky Rudolf volt, gyönyörű szép ember, mindennap ott volt a színházban. Csáky grófnak érdekes szerelmi története van. A színháznak volt egy szép, fekete primadonnája, Brett Jozefa. Nagyon szépen énekelt s igen előkelő megjelenésű volt. Jozefa nevezetessége, hogy volt egy hasonlóan szép nővére, aki világos szőkében ugyanaz a szépség volt, mint ő feketében. Csáky gróf szerelmes lett a két nővérbe s a fekete és a szőke között nem tudott választani. Végül is a feketét, Jozefát vette el feleségül. A legkülönösebb, hogy gyermekei közül az egyik, Adorján gróf, aki fehérpap lett Kassán, szőke és kékszemű, míg a másik, Károly gróf, aki később kivándorolt Amerikába és ott nősült meg, koromfekete volt. Ezek a Csáky fiúk – sokan voltak – gyerekkoromban már mint felnőtt fiúk kurizáltak is nekem, sokat korcsolyáztam velük. Adorján gróffal később különös kalandom is támadt, de ez már későbbi történet.”⁵

A Family Search szolgáltatásban elérhető anyakönyvek és az ugyanott építhető családfák közösségi bővítése a

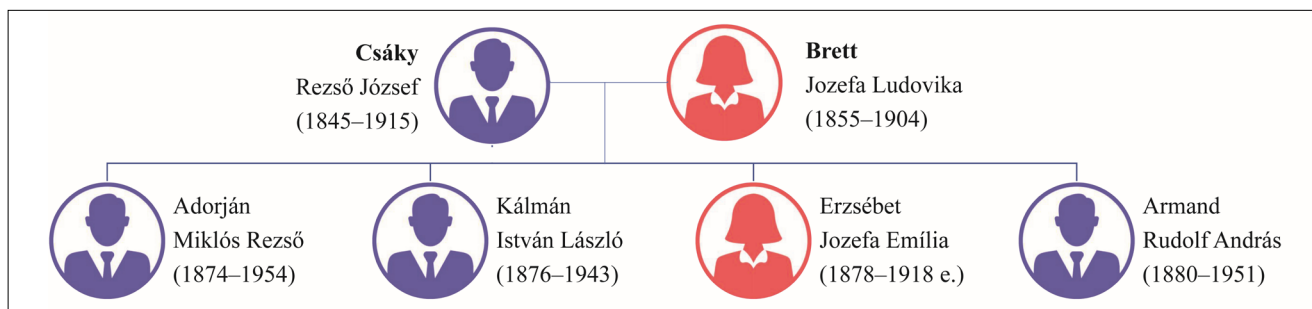
1 Reisz T. Csaba: Róth Miksa címeres üveglablakai a Bécsi kapu téri levéltári palotában. Bp. 2015.

2 Uo. 16-17., HU-MNL-OL-Y 1-a-1934-662. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Országos Levéltár, Általános iratok 1944-ig.]

3 HU-MNL-OL-K 150-II-5. [Belügyminisztériumi Levéltár, Belügyminisztérium, Általános iratok, Névváltoztatási iratok.] 1934 és 1937 között évente kb. egy tucat ügyirat maradt csak fenn. Suslik Ádám főlevéltáros kollégám szíves közlése.

4 Krúdy Gyula: Primadonna. Regényes történet Pálmay Ilkáról, aki meghódította a világot. X. Színházi Élet 16. (1926) 12. sz. 39–40. Ugyanez megjelent „Az utolsó gavallér” című gyűjteményes kötetben.

5 Pálmay Ilka: Élményeim a színpadon és az életben. IV. Esti Kurir 9. (1931) 92. sz. 7. (ápr. 24.).

1. kép – Csáky Rezső törvényes(ített) grófi családja

Csáky–Brett családi kapcsolatok feltárásában is jelentős újdonságokkal szolgálnak. 2022-ben Redly Pál a felmenői családtörténeti kutatásait rögzítette Csáky Rezsőhöz kapcsolódóan, a vele folytatott levelezésem nyomán azt ki is bővítette, illetve magam is újabb adatokkal egészítettem ki a családfát.⁶

Összefoglalva az alább részletesen is kifejtendő történetet, körösszeghi és adorjáni gróf Csáky Rezső (Rudolf) bele szeretett a két kassai színésznőbe, Brett Jozefába és nővérebe, Idába. Először az előbbi szült neki két – akkor még törvénytelen – gyermeket, majd összeházasodtak és törvényesítették őket, azután pedig még két gyermekük született. 1880-tól 1897-ig a nővér, Brett Ida 11 törvénytelen gyermeket szült Csáky grófnak, aki aztán első felesége 1904. évi halálát követően előbb állami (1905), majd egyházi esküvőn (1907) vette feleségül a hozzá oly hűséges nővért. Gyermekük közül csak Béla és Margit érték meg a felnőtt kort, ők 1934-ben felvették természetes apjuk családi nevét.

A főrangú nemzetségek összeállításában a körösszeghi és adorjáni Csáky család tagjai között szerepelt többek között Rezső (*1845) és felesége, Jozefa (*1856), valamint gyermekeik, Adorján (*1874), Kálmán (*1876), Elza (*1878) és Armand (*1880) is.⁷ Részletesebb genealógiát állított össze Sváby Frigyes, a család levéltárosa, amely 1891-ben jelent meg a *Turulban*.⁸ Eszerint Rudolfnak (1808–1887) két felesége volt, Janicsák Emília és Soós Alexandrina, az elsőtől született Alfonz (*1841), Rudolf (*1844) és Ferdinánd (*1843), a másodiktól pedig György (*1868). Ifjabb Rudolf felesége Brett Jozefa volt, a házasságban négy gyermek született, Adorján (*1874. 09. 01.), Kálmán (*1876. 05. 04.), Erzse (*1878. 03. 16.) és Armand (*1880. 03. 12.). Ugyanezeket az adatokat ismételte meg két évtizeddel később Kempelen Béla is, pedig akkor már Rezső megözvegyült és újránősült.⁹ E nemesi lajstromokban tehát nem esik szó második feleségről és esetleges további gyermekekről.

A Csáky családra vonatkozó pontosabb adatokat egyrészt a Family Search oldalán elérhető családfa, másrészt Gudenus János Magyar Főnemességi Adattára tartalmazza a Magyar Családtörténet-kutatók Egyesülete honlapján. Itt az adatok

újra felsorolására nincs mód és akarat, csak azt emelem ki, hogy Csáky Rudolf József maga is igen népes családból származott, szüleinek tíz gyermeke közül ő a kilencedik volt, és 1845. március 4-én született Kassán.

A Brett család

A Brett család történetét kutatva, az ez ideig fellelt legkorábbi adat a mosonszolnoki Brett – az anyakönyvben Preth – Józsefre és feleségére, Zimitsch Erzsébetre vonatkozik, akiknek 1824. január 17-én ikrei születtek, Mátyás és Mária.¹⁰ Brett – az anyakönyv szerint ugyancsak Preth – Mátyás fűszerészsegéd 1851. október 13-án az ország túlsó végén, Debrecenben feleségül vette a 28 éves hajadont, Weixler Ludovikát (1823–1866), a háromszori hirdetés alól felmentették őket. A házasság tanúi Lovassy György nyerges és Hoffmann Ignác fűszerész, mindketten a menyasszony sógorai voltak.¹¹ Hoffmann Ignác (1810–1878) fűszerkereskedő 1837 őszén vette feleségül Stettele Károly özvegyét, Weixler Vilma (1812–1900) Debrecenben. Lovassy György felesége Weixler Amália (1823–1901) volt, talán ikertestvére Ludovikának, bár az utóbbit a halálakor az anyakönyvi bejegyzés 50 évesként említette, ez esetben ő volt a középső lány. A Weixler (Weichsler) családról további adatokat eddig nem találtunk.

A Brett–Weixler házaspárnak öt gyermeke született, Lajos Ignác (1852–1893), Ida Jozefa (1853–1916), Jozefa Ludovika (1855–1904), Gyula Béla (1857–1910) és Emília Julianna (1858–1862). Az apa foglalkozása a gyermekek születésekor előbb questor, mercator (kereskedő), majd a gőzmalom tisztviselője (ad molam vaporaceam adplicitus, officialis), végül ismét kereskedő (mercator). Az első két gyermek keresztszülője a Hoffmann házaspár volt, majd Király József könyvvezető (perceptor) a gőzmalomnál, illetve a kereszanya Weixler Vilma, a két utolsó gyermeknél pedig Spiess György özvegye, Strurz Julianna. Emília torokgyíkbán (angina), édesanya tüdőgyulladásban (inflammatio pulmonum) hunyt el.

Az iskolás kort megérő négy gyerek a debreceni római katolikus elemi népiskolába járt 1858-tól, Ida és Jozefa a felső elemi népiskolához csatolt leányok osztályában előbb kisolvasók, majd nagyolvasók voltak és minden tárgyban

6 Csáky Béla (1880–1940) családfája elérhető a Family Search (= FS) oldalán: <https://www.familysearch.org/tree/pedigree/fanchart/G6W9-3TP>

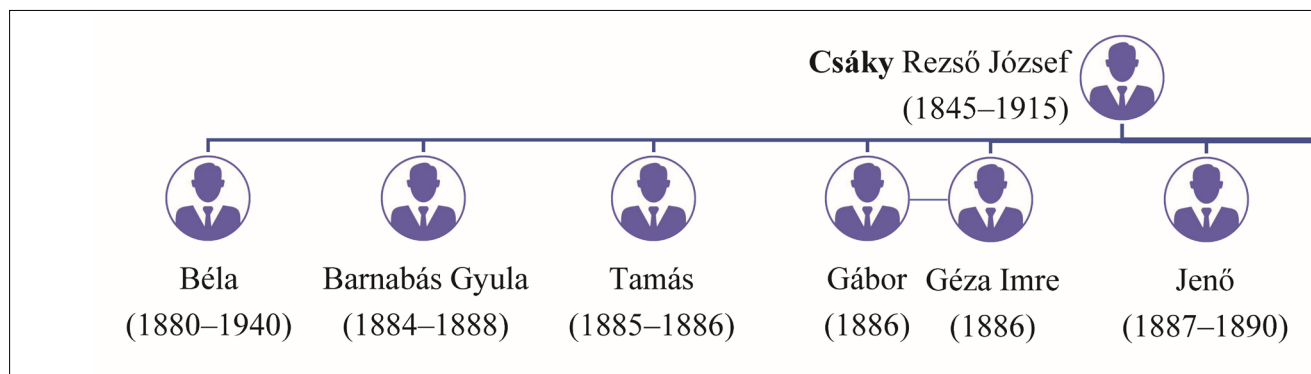
7 Csáky (Keresszegi és adorjáni). Magyar nemzetségi zsebkönyv. I. Főrangú családok Bp. 1888. 72. Az itt pontatlan adatokat a tanulmányban később pontosítom.

8 Sváby Frigyes: A körösszeghi és adorjáni gróf Csáky-család genealógiája. Turul 9. (1891) 35–38., vonatkozó rész: 38.

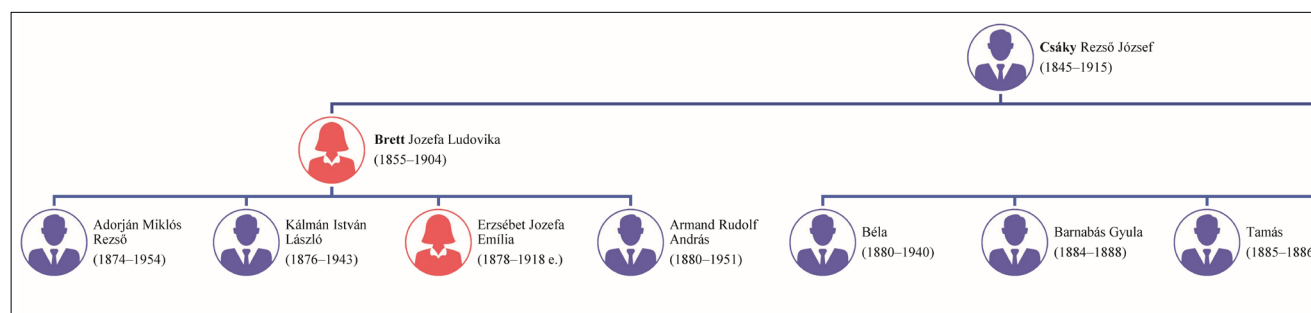
9 Kempelen Béla: Magyar nemes családok. III. Bp. 1912. 46.

10 FS: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSBZ-WXK>

11 FS: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-8XH4-T>

2. kép – Csáky Rezső természetes családja, amelyben Brett Ida, felesége nővére, majd annak halála után második felesége 11 gyermekkel ajándékozta meg őt, akik közül csak kettő érte meg a felnőtt kort. Folytatás a jobb oldalon

3. kép – A teljes család I. Folytatás a jobb oldalon

– hittan, biblia, magyar és német olvasás, számtan – kitérően tanultak.¹²

Ida és Jozefa művészi hajlamai korán megnyilvánultak, 1870-ben a debreceni dalegylet szép számú közönség előtt adott házi hangversenyén nagy tetszést aratott énekkettősük.¹³ A későbbiekben csak a fiatalabb lány, Jozefa színésznői szereplésére van adatunk. Az 1873/74. évad idején a debreceni operában kapott szerepet: „az igazgatóság a »Lindá«-ban a helybeli zenede volt növendékét, Brett Jozefát léptette fel, s ez az »újítás« nemcsak a tehetségkutató szolgálatában állt, hanem egyben a felléptetett művészjelölt rokonságának, ismerőseinek megmozgatását is jelentette”.¹⁴

Fehérváry Antal 1873 tavaszán indította be a budai színház körét, sok színészt a debreceni színházról szerződtette le. A drámai és operett-társulat tagjai között már ott szerepelt Brett Jozefa is.¹⁵ A fiatal lány – tizennyolc éves még csak ekkor! – nem töltött hosszú időt a fővárosban, mert késő ősszel már a kassai színházban, Temesváry Lajos igazgató

társulatában bukkant fel a neve.¹⁶ Ekkor láthatta meg őt a színpadon Csáky Rezső földbirtokos, a művészet helyi mecénása, akinek udvarlását nem hárította el a fiatal leány, sőt hamarosan közös gyermekük fogant.

Színésznőből grófné

Brett Jozefa kisasszony 1874. szeptember 1-jén fiúgyermeknek adott életet.¹⁷ Adorján Miklós Rezső – milyen beszédes keresztnevek! – törvénytelenként került négy nap múlva az anyakönyvbe, Ketzer Miklós és Brett Ida voltak a keresztszülei. Az újdonsült anya a Kovács utca 15. alatt lakott, a szülésznő – mint majd még oly sokszor – Pláveczky Erzsébet volt.

Jozefa „magánzó” 1876. május 4-én ismét törvénytelen gyermeket szült, Kálmán István László húsz nap múlva került az anyakönyvbe. Származásáról azonban sokat elárult az, hogy főnemesek voltak a keresztzülei, gróf Forgách Kálmán (1824–1878) és Pongrácz Eleonóra (1823–1916). Ekkor a Fő utca 20-ban laktak, a bába ismét Pláveczky Erzsébet volt.

1877. május 17-én Csáky Rudolf József nőtlen és Brett Jozefa Ludovika „férjtelen” római katolikus hívek házasságot kötöttek Kassán. Tanúik voltak Zivuska Ferenc debreceni ügyvéd és gróf Csáky Alfonz. Erre tekintettel mindkét anyakönyvi bejegyzést javították, pótolták az apa nevét (kereszt-szeghi és adorjáni ifjabb gróf Csáky Rezső de Kereszt-szeghi), a lap alján pedig megjegyezték, hogy későbbi házasság és a

12 A debreceni róm. kath. elemi főiskola mindkét nembeli növendékek érdemsora az 1861/62-dik év második felében. Debrecen, 1862. A debreceni róm. kath. elemi főiskola mindkét nembeli növendékek érdemsora az 1862/63-dik év második felében. Debrecen, 1863. A debreceni róm. kath. elemi főiskolában járó mindkét nembeli növendékek érdemsorozata az 1864/65-dik tanév második felében. Debrecen, 1865.

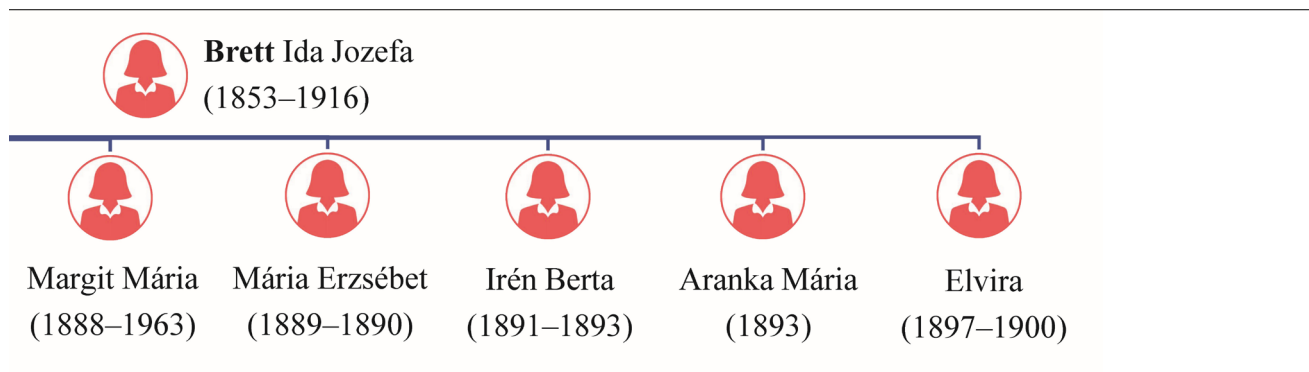
13 A debreceni dalegylet. Fővárosi Lapok 7. (1870) 259. sz. 1156. (nov. 22.).

14 Nyakas László: A debreceni opera vázlatos története. 3. Hajdú-Bihari Napló 30. (1973) 32. sz. 5. (febr. 8.). „A debreceni színpadon Brett Jozefa fiatal énekesnő a »Lindá«-ban jó sikerrel tette első színpadi kísérletét.” Vidéki rövid hírek. Fővárosi Lapok 110. (1873) 45. sz. 195. (febr. 23.).

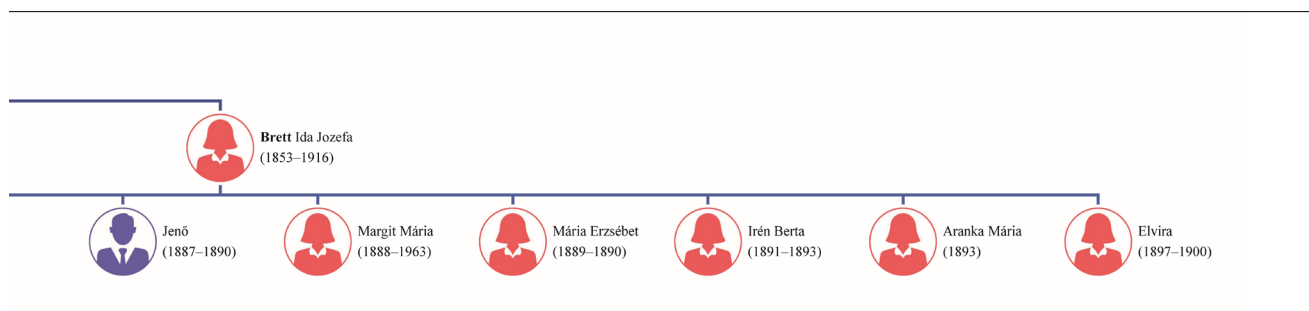
15 Fővárosi hírek. Fővárosi Lapok 10. (1873) 96. sz. 415. (febr. 23.); A budai színházban. A Hon 11. (1873) 96. sz. 2. (ápr. 26.).

16 Kassa. Fővárosi Lapok 10. (1873) 264. sz. 1148. (nov. 16.).

17 FS: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RQY-4W4>

2. kép – Folytatás a bal oldalról

3. kép – Folytatás a bal oldalról

kassai káptalani helynök 1877. május 22-i engedélye alapján a gyermeket törvényesítették.

Ezt követően a házasságban még két gyermek született, ekkor már törvényes grófi csemeteként. Csáky Erzsébet Jozefa Emília 1878. március 16-án született, az anyakönyvi bejegyzés szerint apja főnemes, anyja magánzó, és a Fő u. 1. alatt laktak. A keresztszülők Forgách Kálmán fia, gróf Forgách László (1845–1911) és felesége, Sennyey Erzsébet (1856–1937) lettek, a bába ismét Pláveczky Erzsébet.

Csáky Armand Rudolf András 1880. március 12-én született, a család ekkor a Fő u. 99. alatt lakott. Bárczay András földbirtokos és neje, Soós Natália lettek a keresztszülők, a bába ezúttal Farbaký Emília volt.

A magánzó

Brett Ida a húga első gyermekének volt a keresztanyja, később nem kapott rokon szerepet a Csáky család boldogságában, de ő is Kassán élt. Csak a jó negyedszázaddal későbbi házassága adhat magyarázatot arra, hogy kinek a tucatnyi törvénytelen gyermekét szülte meg 1880–1897 között. Az anyakönyvek szerint zömében „magánzó” volt, vagyis nem volt kereső foglalkozása, megélhetését egyéb jövedelmekből biztosította, nyilvánvalóan Csáky Rezső támogatta őt anyagilag. Ida kilenc gyermekét is igen fiatal korukban vesztette el, a legszörnyűbb év 1886 lehetett számára, amikor három fia is meghalt. Ugyancsak megpróbáltatásokkal teli lehetett a városon belüli gyakori költözés, ez az anyakönyvi bejegyzésekben is jól nyomon követhető. Nincs adatunk arra, hogy a két nőtestvér milyen érzelmi

kapcsolatban volt egymással, de a kialakult családi viszonyok – a korban különösen – legalábbis pikánsnak mondhatók.

Gróf Csáky Rezsóné, Brett Jozefa negyedik gyermekének születését követően nem sokkal, 10 nap múlva, 1880. március 22-én megszületett az anyakönyvi bejegyzés szerint debreceni „Deszkásy” Ida varrónő Béla nevű gyermeke. (A ’Brett’ német szó magyarul deszkát jelent.) A bába ekkor is Farbaký Emília volt, és ő lett a férjével, Farbaký Lőrinc magánzóval a keresztszülő. Mindannyian a Tömlöc utca 3. alatt laktak.¹⁸

1884. május 6-án Deszkásy Ida házi kisasszonynak ismét törvénytelen gyermeke született, Barnabás Gyula. Ekkor is a Tömlöc utca 3-ban lakott, Farbaký Gyula tanuló és anyja, Emília lettek a keresztszülők (és utóbbi volt a szülésznő is).

A két gyermek születési anyakönyvi bejegyzésénél utólagosan bevezették, hogy a „Deszkásy” álnévet az 1885. szeptember 15-én kelt püspöki leirat alapján „Brett” valódi névre írták át, de az is szerepelt itt, hogy a családnév „recte [helyesen]: Breth”.

1885. szeptember 11-én megszületett Tamás, ekkor az anyja már a valódi nevével került az anyakönyvbe. A Sándor u. 7. alatt lakott, a bába Pláveczky Erzsébet volt, a keresztszülők Maszauer Gyula és Pláveczky Erzsébet (Kovács u. 62.). Kilenc hónappal később súlyos veszteség érte az akkor már a Kukurica út 6. alatt lakó Idát, mert 1886. június 18-án „Deszkásy, recte Brett” Tamás gyermekkolerában elhunyt.

Az anyát bizonyára megviselte harmadik gyermekének halála, és talán ez is közrejátszott abban, hogy idő előtt,

¹⁸ Brett Béla (1880–1940) az egyik felnőtt kort megérő gyermek, 1912. december 26-án Székesfehérváron házasságra lépett Novák Lujzával.

koraszülöttként hozta világra ikerfiát, Gábort és Gézát 1886. július 12-én. Előbbi még aznap, utóbbi másnap elhunyt, a halál okaként a „gyenge koraszülött” bejegyzés szerepelt. Lakcímként ekkor már a Hernád sor 1-et jegyezték fel, Jaczko Johanna volt a szülésznő és az egyik keresztszülő, a másik keresztszülő Komárovis János.

A hatodik gyermek, Jenő 1887. június 27-én született (Fő utca 117.) A keresztszülők újak, Sloveszky Jenő tanuló és özv. Lukács Györgyné, a bába Kolbay Ferencné, Mária volt.

1888. április 6-án a második gyermek, Barnabás bélhurutban (enteritis) elhunyt, ekkori lakcímük Tábor Alsó út 9.

Míg addig csak fiai, ezt követően csak lányai születtek Idának. 1888. július 15-én született meg az első, Margit Mária. Béla mellett ő a másik, aki megélte a felnőtt kort (1963-ig élt). A lakcímük ekkor Virág u. 2., a keresztszülők Maszauer Gyula elemi iskolák „felügyelője” és felesége, Mária (Kovács utca, elemi tanoda) voltak. A bába ezúttal is Pláveczky Erzsébet volt.

A második kislány, Mária Erzsébet 1889. november 17-én született, ekkor ugyanazon a lakcímen laktak, mint a keresztszülők, Maszauer Gyula elemi iskolai pedellus és Zelinger Lujza (Kovács utca 37.), a bába ekkor is Pláveczky Mária volt. 1890. május 22-én bélhurutban halt meg ez a gyermek (lakásuk: T. Mizlókai út 12.). Az év végén újabb csapás érte az akkor ismét terhes Idát, mert október 24-én Jenő fia is elhunyt bélhurutban (enteritis), ekkor még ugyanott laktak (Mizlókai út 12.).

Irén Berta 1891. január 20-án született, ekkor a Fő út 79. szerepelt lakcímként az anyakönyvben. Mizser József rendőr és neje, Kapcsák Mária voltak a keresztszülők, a bába pedig ismét Pláveczky. Ez a kislány is igen fiatalon meghalt, 1893. december 21-én, a halál oka gennyes mirigygyulladás (scrofulosis) volt. Ekkor a Kukurica u. 40. alatt laktak.

Aranka Mária 1893. március 28-án született (Fő út 32.), keresztszülője édestestvére, Brett Béla tanuló volt, valamint özv. Mizser Mária (Kukurica út 16.), a bába pedig ezúttal Kolbay Mária volt. Ez a kislány pár hónap múlva, gyomorbélhurutban halt meg július 27-én (Kukurica út 16. alatt laktak).

Brett Ida utolsó gyermeke, Elvira pontos születési adatát eddig nem sikerült megtalálni, mert az 1895 után bevezetett állami anyakönyvek nem elérhetők az interneten. A kislány 1897/1898 körül születhetett, talán már Budapesten, mert a család ez idő tájt a fővárosba költözött, ahol 1900. április 17-én Elvira (Cserhát u. 4.) tüdőgyulladásban elhunyt.

Két szerelem, két feleség

A Csáky család a századfordulón Budapestre költözött (és Ida a gyermekeivel követte őket a fővárosba). 1897 elején Csáky Rezső gróf kassai ingatlanjait árverésre bocsátották, bizonyára ekkor döntöttek úgy, hogy elhagyják majd a várost.¹⁹ 1902-ben Csáky Dezső adathozhatóan a József körút 3. alatt lakott. Csáky Rezső első felesége, Brett Jozefa életének 49. évében, 1904. március 20-án hosszú és fájdalmas szenvedés után

elhunyt. A család ekkor az Izabella utca 70. alatt lakott, innen kísérték őt végső nyughelyére a Kerepesi úti temetőbe.²⁰

A szomorú férjet gyászában is az vigasztalta, aki neki anynyi gyermeket szült, Brett Ida. A gyászév leteltével hamarosan ez a szerelem is beteljesülhetett, mert 1905. november 5-én a VII. kerületben Rezső és Ida összeházasodtak.²¹ A pár 1907. december 19-én az erzsébetvárosi plébániatemplomban a római katolikus szertartás szerint is egybekelt, és boldogan éltek, amíg meg nem haltak.²²

Csáky Rezső 1915. március 9-én, 70 éves korában tüdőgyulladásban hunyt el Budapesten (lakása a Baross u. 20. alatt volt).²³ Alig több mint egy év múlva, 1916. szeptember 13-án az akkor a Fehérvári út 8-ban lakó özvegy feleség tüdővészben elhunyt, halálát lánya, Breth Margit jelentette be.²⁴

Csáky Rezső 1910-ben kelt, majd 1912-ben kiegészített végrendeletében – leszámítva a tékozló fiút, Kálmánt – csak az első házasságából született gyermekeire és második feleségére hagyott vagyont, Ida gyermekeit nem említette meg (és ezzel mintha el sem ismerte volna őket).²⁵

A Csáky (Brett/Breth) gyerekek

Brett Béla életútja csak eléggé felszínesen rekonstruálható. 1899-ben díjnok volt a fővárosi államrendőrségen a rendőri fogház- és toloncügyosztályon.²⁶ 1902-től az 1. honvéd gyalogezred tartalékos zászlósa volt, de 1916-ban többszöri felülvizsgálaton is szolgálatképtelenné nyilvánították.²⁷ 1906 és 1908 között a fővárosi polgármesteri hivatal segédhivatalában volt napidíjas díjnok, 1911-től – egyévi próbaidővel – másodosztályú kezelőtiszt lett.²⁸ 1912-től a tanácsai II. ügyosztályon, majd a VI. kerületi előjáróságon, a következő évtől a

20 Gyász hír. Religio 63. (1904). I. félév, 24. sz. 192. (márc. 23.). Haláláról rövidebben megemlékezett: Gyászrovat. Budapesti Hírlap 24. (1904) 82. sz. (márc. 22.); Halálozás. Magyar Nemzet 23. (1904) 71. sz. 5. (márc. 23.); Gyászrovat. Alkotmány 9. (1904) 71. sz. 6. (márc. 23.); Halálozás. Vasárnapi Ujság 51. (1904) 13. sz. 209. (márc. 27.).

21 Házasulandók névjegyzéke. Az Ujság 3. (1905) 280. sz. 25. (okt. 8.), FS: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33HY-D19Q-L2F>

22 Házaság. Budapesti Hírlap 27. (1907) 302. sz. 9. (dec. 21.); Házaság. Magyarország 14. (1907) 305. sz. 6. (dec. 27.).

23 Gyászrovat. Pesti Napló 66. (1915) 70. sz. 13. (márc. 11.); Halálozás. Pesti Hírlap 37. (1915) 70. sz. 13. (márc. 11.); Elhunyt főúr. Budapesti Hírlap 35. (1915) 70. sz. 10. (márc. 11.); Gyászrovat. Magyarország 22. (1915) 70. sz. 9. (márc. 11.); Halálozások. Az Ujság 13. (1915) 70. sz. 11. (márc. 11.).

24 Halálozás. Pesti Hírlap 38. (1916) 258. sz. 13. (szept. 16.); Halálozások. Vasárnapi Ujság 63. (1916) 39. sz. 622. (szept. 24.). FS: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33HT-DT73-TDX>

25 HU-BFL-VII.-12. e. [Budapest Főváros Levéltára, A jogszolgáltatás területi szervei, Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai, Kihirdetett végrendeletek], 1915-199. Csáky Rezső gróf kihirdetett végrendelete. Elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon.

26 Budapesti Czim- és Lakjegyzék 11. (1899) 296.

27 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, Személyes Ügyek 37. (1910) 45. sz. 480. (dec. 24.); Uo. 43. (1916) 22. sz. 420. (febr. 26.); Uo. 43. (1916) 95. sz. 1894. (júl. 29.).

28 Az Athenaeum nagy képes naptára, 1906–1908. Szerk.: Sárkány János Ferenc. Bp., 1906–1908. 186., 190., 194. Fővárosi ügyek. Négyszázkilencvennégy állás. Budapesti Hírlap 31. (1911) 305. sz. 11. (dec. 24.); Fővárosi Közlöny 22. (1911) 98. sz. 3888. (dec. 26.).

19 Árverések vidéken. Magyarország 4. (1897) 30. sz. 18. (jan. 30.).

4. kép – Csáky Rezső szadai nyaralója, amelyet végrendeletében általános örökösére, második feleségére, Brett Idára hagyott: „különösen pedig a szadai ingatlan birtokom, az ezen birtokon levő összes élő és holt fundus instrumentussal együtt, továbbá a szadai lakásomban levő összes bútoraim és egyéb háztartási berendezéseim...”. A képek igazi jólétről tanúskodnak

IV. (katonai és illetőségi) ügyosztályra beosztva dolgozott.²⁹ 1913-ban „tanulmányainak külföldön leendő kibővítése céljából egy évi fizetés nélküli szabadságot” kért, amit a tanács pártolólág javasolt a törvényhatósági bizottság elé terjesztetni, de fizetését egyidejűleg, június 15-től beszüntetni javasolta, amit el is fogadtak.³⁰ 1914 elején azonban – miután hivatali kötelezettségét hanyagul látta el – a főváros elbocsátotta őt állásából, és a fellebbezését is elutasította.³¹ 1919-ben a Pénzügyminisztériumban dolgozott díjnyokként, majd ideiglenes kezelőként.³² Brett – magánhivatalnokként – 1918 és 1920 között két szabadalmat is bejelentett, az egyiket a hordók emelésére és szállítására alkalmas eszközre, a másikat az önműködően záró cipőkapocsra.³³ Hosszú ideig nem jutott tartós alkalmazáshoz, szerencsétlenségéről még újsághír is született.³⁴ Ebben az elkeseredett Brett többek között azt mondta,

hogy „hasztalan mondanám el, hogy a mostohaapám gróf és huszárszázados volt”. Bizony sokáig nem is tudtuk, kiről beszélt ekkor.

Brett Margitról még kevesebbet tudunk. Valószínűleg ő az, aki a budapesti Felsőerdősor utcai polgári leányiskolában tanult 1899 és 1903 között.³⁵ Béla 1916. szeptember 18-án Hedry Aladár közjegyző előtt lemondott örökrészéről a Fehérvári út 8. alatt lakó húga, Margit javára, amit ő elfogadott.³⁶

Béla és Margit is felvette édesapjuk nevét, ennek okirati vagy sajtóbeli alátámasztására adatot eddig nem találtam, a levéltári anyag pedig hiányos volta miatt nem ad támpontokat. Viszont mindkettőjük halotti anyakönyvi bejegyzésében már a Csáky családnév és biológiai szüleik neve szerepel, így végül ők is „hazaértek”.

29 Fővárosi Közlöny 23. (1912) 10. sz. 417. (febr. 2.), 53. sz. 2567. (júl. 7.), 86. sz. 3832. (dec. 6.).

30 Fővárosi Közlöny 24. (1913) 50. sz. 1824. (jún. 27.), 52. sz. 1929. (júl. 4.).

31 Fővárosi Közlöny 25. (1914) 25. sz. 839. (márc. 27.), 27. sz. 920. (ápr. 3.).

32 Kinevezések. Pénzügyi Közlöny 46. (1919) 1. sz. 67. (jan. 1.).

33 A szabadalmak leírását l. a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala adatbázisában (<http://epub.hpo.hu/e-kutatas/>).

34 Egy B-listás 160 kérvényt írt, de egyre sem kapott feleletet. Ujság 1. (1925) 141. sz. 8. (dec. 30.).

35 A Budapest Székesfővárosi VI. kerületi nyilvános községi polgári leányiskola tizenkettedik értesítője az 1899–1900 iskolaév végével. Szerk.: Oldal János. Bp. 1900. 11., továbbá a következő három évi értesítő.

36 HU-BFL-VII.171.a. [A jogszolgáltatás területi szervei. Hedry Aladár közjegyző iratai. Okiratok], 1916–662. Ezúton köszönöm dr. Haraszti Viktor és dr. Jakab Réka BFL-es kollégáim szíves segítségét a Brett-adatok kutatásában.

BENKE TAMÁS

Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2021. évi tevékenységéről

A 2021. év első felében a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (MHGT) működésére még mindig rányomta bélyegét a 2020. március közepén hazánkba betört COVID-járvány. Ebből adódóan havi felolvasóüléseinket az első félévben nem tarthattuk meg. Az év elején szokásos elnöki nyitóelőadást Pandula Attila *A Szepeskáptalanban található Szent Márton székesegyház funerológiai emlékei* címmel tartotta volna. Elnök úr, fentiek folytán, rendhagyó módon, a Társaság honlapján közölte előadásának szövegét, valamint képanyagát.¹

Az elnökség folyamatosan követte a járványhelyzet alakulását, és 2021. augusztus 31-i ülésén úgy határozott, hogy a 2021. évi második félévi felolvasóületek ismét személyes jelenléttel tartandók meg. Ez a 2020 első félévben elmaradt előadások „bepótlását” jelentette. Így, 2021. szeptember 30-án került sor – jelentős érdeklődés mellett – Cseh Géza nyugalmazott főlevéltáros *Egy elfelejtett reformkori színésznő nyomában: Halasy Józsefné, sz. Gärber Erzsébet, Horthy Miklós rejtélyes nagyanyja* című előadására a Nemzeti Múzeum Dísztermében.² 2021. október 28-án Karika Tímea (az MNL Veszprém Megyei Levéltárának munkatársa) tartott előadást: *A hadigondozási irat mint családtörténeti forrás. Egy kihasználatlan forrástípus bemutatása az MNL Veszprém Megyei Levéltárában őrzött hadigondozási iratok alapján.*³ A Nemzeti Múzeum Széchényi-termében tartotta előadását Szemerei János győri evangélikus püspök 2021. november 25-én, *Egy Fejér megyei evangélikus család évszázadai* címmel, saját családjáról, a Szemeriekről, valamint rokonságukról. A félévet Marosi Eszter művészettörténész *Miért éppen Esterházy?* című előadása zárta 2021. december 16-án. Tagtársunk ez alkalommal munkahelye, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében

található miniatűr portrékon ábrázolt személyek azonosításával foglalkozó, széles körű kutatásait mutatta be.⁴ Az októberi és decemberi felolvasóülésre a Nemzeti Múzeum Lapidáriumban került sor, minthogy a múzeumban zajló átalakítási munkák miatt megszokott helyszínünk, a Pollack-terem, nem állt rendelkezésre.⁵

2021 őszén az egyesületet két konferencia rendezése is foglalkoztatta. Egyfelől, a 2020-ban elmaradt (ill. csak virtuális formában megtartott) 7. Nemzetközi Falerisztikai Konferencia, melyet végül 2021. október 23-án, Trencsén várában, személyes jelenléttel is megtartottak.⁶ Ennek az eseménynek a főszervezője a Szlovák Falerisztikai Társaság (SFS), egyik társszervezője pedig az MHGT volt. A rendezvény programján több MHGT-tag (Pandula Attila elnök, Ogoljuk-Berzsenyi Anett titkár, Demeter Márton és Péri Ákos tagok) előadása szerepelt. A járványhelyzet ismételt kedvezőtlen alakulása folytán azonban mind a négy MHGT-előadó távol maradni kényszerült. Így a négy előadásból csak kettő hangzott el: Pandula Attila *I. Napóleon császár falerisztikai öröksége* című előadását Gyenes László, míg Ogoljuk-Berzsenyi Anett *Orvosok kitüntetései és díjai a dualizmus korában (1867–1918)* című előadását Németh Szilvia MHGT-tagtársaink olvasták fel a konferencia helyszínén.

Az év legnagyobb eseményének a Társaság által szervezendő *Castrum Doloris* funerológiai konferencia ígérkezett. Ennek a temetkezés kultúrtörténetével, emlékezetkultúrával foglalkozó konferenciának az ötletét Pandula Attila már évekkorábban felvetette, szorgalmazva megvalósítását.

1 Szepeskáptalan funerológiája (dr. Pandula Attila virtuális előadása, 2021. január 28.). <http://www.mhgt.org/pandula-szepeshelyrol-2021-0128/> (Letöltés: 2022. január 18.)

2 Az előadás tárgyát képező kutatásról szóló közlemény szerkesztett változata: Turul 92. (2019) 145–150.

3 Nem sokkal korábban mutatták be az előadó Veszprém első világháborús hősi halottairól szóló könyvét, melyre az előadás során is kitért: Karika Tímea: Összetört emlékezet. Veszprém első világháborús veszteségei levéltári források tükrében. Veszprém, 2021.

4 Marosi Eszter első ízben 2019. október 31-én tartott előadást az MHGT felolvasóülésén, melynek címe *Rendjelek és kitüntetések a miniatűrök világában* volt.

5 Információink szerint a Pollack-teremben ideiglenesen irodákat helyeztek el. Ez a körülmény, valamint a múzeum munkaszervezésében bekövetkezett egyéb változások, jelentősen befolyásolták 2022. évi működésünket is, melyre ezen évről szóló beszámolóinkban fogunk majd kitérni.

6 A 2020. évi, virtuális konferencia meghívója (<http://www.mhgt.org/falerisztikai-konferencia-2020-1024/>), valamint a 2021. évi személyes jelenléttel tartott rendezvényé (<http://www.mhgt.org/falerisztikai-konferencia-2021-1023/>), megtalálható Társaságunk honlapján. (Letöltés: 2022. január 18.)

A rendezvényre 2020-ban nem kerülhetett sor. Némileg fel szabadulva a járvány jelentette nyomás alól, az elnökség 2021. őszi igyekezett az eseményt megszervezni, 2021. november 17-i céldátummal. Eredetileg nemzetközi előadói kört kívántunk felvonultatni, de ezt – figyelembe véve a realitásokat – nem sikerült volna megvalósítani; így tehát a konferencia programján 11 belföldi előadó – nagyrészt Tagtársaink – szerepelt volna.⁷ Végül, 2021 november elején, a járvány folytán, az elnökség kénytelen volt a 2022. évre halasztani a konferenciát. (Ugyanekkor született döntés arról, hogy a féléből még hátralévő két felolvasóülést, valamint a decemberre tervezett tisztújító közgyűlést személyes jelenléttel megtartjuk.)

A közállapotok miatt 2021-ben kirándulás, vagy egyéb, az MHGT által szervezett esemény (a fentiekén kívül) nem volt. Így az alábbiakban főként a Társaság „belső életét” jellemző munkáról (testületi ülések, tagok munkája) ejthetünk szót.

Az MHGT elnöksége a tárgyévben négy ülést tartott, valamennyit online formában. A 2021. február 25-i ülésen a 2021-es NEA (Nemzeti Együttműködési Alap) és NKA (Nemzeti Kulturális Alap)⁸ pályázatokról, a 2021. évi költségvetés előkészítéséről, a székhelyet illető kérdésekről, az elnöki körbélyegző ábrájáról és elkészítéséről, szponzorok kereséséről, a könyvelő megbízási díjának módosításáról, és a 2021. évi tagrevízió előkészítéséről volt szó. A 2021. évi NEA pályázaton nyert 500 ezer forintos támogatás felhasználását illetően, az elnökség áttekintette a pénztárnok által előterjesztett költségvetési tervezetet. Ebben két nagy összegű beszerzés szerepelt: az MHGT könyvtárának elhelyezésére szolgáló könyvszekrény, valamint a rendezvény-videók készítésére való kamera. Az elnökség megvitatta annak lehetőségét, hogy a Társaság a későbbiekben székhelyet és/vagy irodát kapjon a Magyar Nemzeti Levéltár megújuló Bécsi kapu téri épületében (a felépítendő új épületszárnyban). Az erre vonatkozó tárgyalások megkezdésére Debreczeni-Droppán Béla főtítkárt és Ogoľjuk-Berzsenyi Anett titkárt kérték fel. Szóba került az ülésen a Társaság levéltári anyagának jogi státusza is. A Társaság tárgyalásokat kezd a Nemzetközi Protokoll Szakemberek Szervezetével kötendő együttműködési megállapodás előkészítésére. Szó volt a funerológiai konferenciáról, valamint megvizsgálta az elnökség a felolvasóülések digitális közvetítésének a lehetőségét is.

A 2021. április 12-i ülésen az elnökség nagyrészt az Alapszabály-módosítás előkészítésével foglalkozott, a legtöbb ponton véglegesítve a 2020. február 25-i elnökségi ülés határozatai alapján (a pénztárnok által) előkészített tervezetet. Az egyesület jelképeinek ügye (melyet az Alapszabály mellékletében kívánunk rendezni) függőben maradt. A pénztárnok – korábbi vállalásának eleget téve – előterjesztette részletes, írásbeli javaslatát, a Társaság által létrehozható Radvánszky-díjra, valamint egyéb kitüntetésekre vonatkozólag. Erről a témáról

azonban az elnökség csak általánosságban vitatkozott, a döntést, a javaslat részletes áttekintése után, egy későbbi ülésre halasztotta. Szó volt a folyamatban lévő tagrevízióról, az ELTE-n lévő székhelyről elnök úr által folytatandó további tárgyalásokról, valamint ez alkalommal vetődött fel először (hivatalos keretek között) a Társaság alapításának 140. és újjáalakulásának 40. évfordulóját ünneplő, jubileumi rendezvények gondolata.

A 2021. augusztus 31-i elnökségi ülésnek szomorú nevezetességet adott alelnökünk, Szirmay Gábor tragikus hirtelenséggel augusztus 9-én bekövetkezett halála. Családjának a Társaság vezetése (már az ülést megelőzően) levélben fejezte ki mély megrendülését és együttérzését, valamint intézkedés történt a gyászszertartáson való részvételünkről is, mely alkalomra – méltó koszorú készíttatése mellett – a pénztárnokot és dr. Török Róbert titkárt küldte ki az elnökség.⁹ Az ülésen ugyancsak megemlékeztünk a közelmúltban elhunyt neves külföldi szakemberről, Igor Grausról (1960–2021). Az elnökség áttekintette a tavasszal végbement tagrevízió végleges eredményét; a néhány fennmaradt hátralékos tagtárs számára még az év végi tisztújító közgyűlés előtt, soron kívüli tagrevíziót rendelt el. A tisztújító közgyűlést az elnökség 2021. december 2-ára hívta össze, egyúttal megnevezve a jelölőbizottság tagjául felkérendő tagtársakat. Szóba került a tiszteletbeli tagság kérdése is. Ezen az ülésen határozott az elnökség a 2021 második félévi felolvasóülések megtartásáról. Kijelölték az ezen ősszel megtartani tervezett funerológiai konferencia céldátumát és a várható előadók körét is. Szóba került az ELTE BTK épületében lévő székhely ügye, melyre vonatkozólag, a megelőző hetekben, az elnök érdemi tárgyalásokat kezdett, mert az Országos Levéltár építkezése és felújítása csak évek múlva lehetséges. A pénztárnok javaslatot tett a Magyar Történelmi Családok Egyesületével (MTCSE) a közeljövőben tartandó közös ismerkedő rendezvény tematikájára – amely főleg amatőr tagtársaink számára nyújtana bemutatkozási lehetőséget –, ezt az elnökség támogatta. Az ülésen a NEA-pályázatok állásáról, könyvademánnyokról, és egy októberre tervezett, turócszentmártoni konferenciájáról esett még szó. (Utóbbi végül elmaradt.)

2021-i utolsó, október 19-én tartott ülésén, az elnökség áttekintette a tisztújítási folyamat (vagyis: a tisztújító közgyűlés előkészítésének) állását, tárgyalta a 2021. évi NEA-pályázat megvalósításának állapotáról, valamint előkészítette a 2022. évre benyújtandó pályázatot. (A 2022. tárgyévi NEA-pályázatunk fő célkitűzése bútorok beszerzése volt, az ELTE BTK épületében kijelölendő új székhely berendezéséhez.) Szóba került ismét az ELTE-székhely ügye, továbbá a november 17-ére tervezett *Castrum Doloris* funerológiai konferencia előkészületeit, további teendőit is áttekintette az elnökség. Felvetődött, hogy a Magyar Családtörténet-kutató Egyesülettel (MACSE), valamint a Szlovák Genealógiai és Heraldikai Társasággal (SGHS) a későbbiekben együtt kívánunk működni Társaságunk; az erre vonatkozó megállapodásokat azonban már

⁷ A Társaság honlapján megtalálható az eredeti programterv, a következő közlemény részeként: Az MHGT funerológiai konferenciáját elhalasztjuk: <http://www.mhgt.org/funerologiai-konferencia-elhalasztva-2021-1112/> (Letöltés: 2022. január 18.)

⁸ A Társaság 2021. év elején regisztrált az NKA pályázatkezelő rendszerébe, de ebben az évben nem került sor ilyen jellegű pályázat benyújtására.

⁹ Elhunyt alelnökünk tisztségének (részleges tisztújítással való) ideiglenes betöltésére, részben az iránta érzett tiszteletünk jeleként, részben pedig a közel eső tisztújító közgyűlésre tekintettel, nem került sor.

a következő elnökség által vélték megkötendőnek. A HM Zrínyi Nonprofit Kft. által az MHGT részére fizetendő szerzői jogdíj ügyében érkezett megkeresést is tárgyalta az elnökség. A Társaság vezetése örömmel konstata, hogy az MHGT.HU domainnevet sikerült egyesületünk részére visszaszerezni (az elnök és pénztárnok közreműködésével). Javaslát érkezett arra is, hogy az MHGT digitalizálási projektekben vegyen részt – ám egyelőre a Társaság saját iratanyagának digitalizálása, rendezése, jogi helyzetének tisztázása volna sürgetőbb feladat.

Minden elnökségi ülésen sor került tagfelvételre, valamint mindenkor jegyzőkönyvileg is megörökítettük köszönetünket a tagtársaink részéről érkezett (egyre gyakoribb és bőke-zőbb) tárgyi- és pénzadományokért is.

Az évben két rendkívüli közgyűlést tartottunk. A 2021. május 27-én, online formában tartott közgyűlés a 2020. évi (elnöki, pénztárnoki és felügyelőbizottsági) beszámolókkal, a 2021. évi költségvetéssel, valamint az Alapszabály-módosítási tervvel foglalkozott. Megemlékeztünk az előző közgyűlés óta elhunyt tagtársainkról (dr. Egey Tibor, dr. Harmath Arisztid Sándor, Maracsó József) is, továbbá a nemrég eltávozott Richard Marsina (1923–2021) szlovák történészprofesszorról is. Az Alapszabály-módosítást a közgyűlés érdemben nem tárgyalta, hanem felkérte a tagokat, hogy azzal kapcsolatban írásban tegyék meg észrevételeiket, hogy a 2022. évi rendes közgyűlés a módosítást elvégezhesse. (A jelenlévők reményüket fejezték ki, hogy a 2021./II. félévben a felolvasóülések folytatódhatnak.)

Az MHGT rendkívüli, tisztújító közgyűlése 2021. december 2-án, 16 óra 30 perckor kezdődött, a Magyar Nemzeti Múzeum Dísztermében. Az ülés elején a jelenlévők néma felállással emlékeztek meg a közelmúltban elhunyt Szirmay Gábor alelnökről és Csákváry Ferenc rendes tagról. A Zászlómúzeum (Balogh Gyűjtemény) korábbi vezetője, Balogh László tagtársunk, napirend előtti felszólalásában mondott köszönetet a Társaságnak, különösen pedig Török Róbert titkárnak és az elnök úrnak, a zászlógyűjtemény megmentése érdekében tett erőfeszítéseikért, melyek révén az a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban nyert biztos elhelyezést.

Ezt követően, dr. Szigeti Krisztina levezető elnökle mellett, a Közgyűlés napirend szerint meghallgatta s jóváhagyta az elnök és pénztárnok beszámolóját, a májusi közgyűlés óta bekövetkezett fejleményekről. Eszerint a 2021. évi költségvetés megvalósítását, technikai okokból (főként a Társaság székelyét érintő kérdések rendezetlensége, s ezáltal a beszerzendő könyvszekrény elhelyezésének nehézségei miatt) – részben a 2022. évre kellett átütemezni. Erre vonatkozóan az új elnökség következő év eleji, sürgős intézkedését helyezték kilátásba. Ezután a jelölőbizottság elnöke, dr. Jánokiné dr. Újváry Zsuzsanna, ismertette a jelölési folyamat eredményét.¹⁰ Miután ez megtörtént, több jelölt jelezte, hogy visszalép: dr. Mészáros Kálmán és dr. Török Róbert az alelnöki, Ogojuk-Berzsenyi Anett pedig a titkári jelöltségtől.

Ennek megfelelően alakult ki a jelöltek végleges névsora (lásd alább), majd a háromtagú Mandátumvizsgáló és Szavazatszámoló Bizottság (Balogh László, Kovács Rudolf Zoltán, Kurecskó Mihály) lebonyolította a mandátum-vizsgálatot és a titkos szavazást, s megállapította annak eredményét.

Ezt követően a szavazatszámoló bizottság elnöke, Kovács Rudolf Zoltán, kihirdette a szavazás eredményét, adatait:

- a) A szavazásban 38 fő erre jogosult (rendes tag) vett részt, ebből 22 fő volt személyesen jelen a tisztújításon, további 16 fő pedig meghatalmazott útján vett részt. Két elrontott szavazólapot a szavazás közben megsemmisítettek, ezek helyett újak kerültek kiadásra. A szavazás során teljes tartózkodás (teljesen kitöltetlen szavazólap) nem volt.
- b) Az egyetlen elnökjelöltre, *dr. Pandula Attilára* leadott érvényes szavazatok száma: 30db.; tartózkodás: 8db.; érvénytelen szavazat nem volt.
- c) Az alelnök-jelöltekre leadott szavazatok száma:
Debreczeni-Droppán Béla: 15 szavazat;
dr. Gyulai Éva: 6 szavazat;
dr. Jánokiné dr. Újváry Zsuzsanna: 26 szavazat;
Kökényessy Szilárd: 22 szavazat;
 tartózkodás: 4db.;
 érvénytelen szavazat: 3db.
- d) Az egyetlen főtitkár-jelöltre, *Ogojuk-Berzsenyi Anettre* leadott szavazatok száma: 30db.; tartózkodás 8db.; érvénytelen szavazat nem volt.
- e) A titkár-jelöltekre leadott szavazatok száma:
Gyenes László: 33 szavazat;
Huberth Kristóf: 9 szavazat;
dr. Török Róbert: 28 szavazat;
 tartózkodás: 4db.;
 érvénytelen: 2db.
- f) Az egyetlen pénztárnok-jelöltre, *Benke Tamásra* leadott szavazatok száma: 32db.; tartózkodás: 6db.; érvénytelen szavazat nem volt.
- g) A felügyelőbizottsági tagjelöltekre leadott szavazatok száma:
Kiss-Kökényessy Zsófia: 36 szavazat;
dr. Szeidlne dr. Németh Mariann: 36 szavazat;
Tasnádi Zolt: 34 szavazat;
 tartózkodás: 6db.;
 érvénytelen: 2db.

A bizottság megállapította, hogy a leadott szavazatok száma alapján, a közgyűlés a Társaság elnökének *dr. Pandula Attilát*, alelnököknek *dr. Jánokiné dr. Újváry Zsuzsannát* és *Kökényessy Szilárdot*, főtitkárnak *Ogojuk-Berzsenyi Anettet*, titkároknak *Gyenes Lászlót* és *dr. Török Róbertet*, pénztárnoknak *Benke Tamást*, felügyelőbizottsági tagoknak pedig *Kiss-Kökényessy Zsófiát*, *dr. Szeidlne dr. Németh Mariann* és *Tasnádi Zoltot* választotta meg.

A szavazás eredményének ismertetését a jelenlévők tetszésel tudomásul vették.

¹⁰ A jelölőbizottság további két tagja Gyenes László és dr. Szeidlne dr. Németh Mariann volt.

A Társaság rendes tagjainak létszáma 2021. január 1-én 156 fő volt, ez az év végére 165-re változott (2021. december 8-i állapot). A tiszteletbeli tagok létszáma mindvégig egy fő volt; pártoló tagunk nincs. Az év folyamán három tagtársunk hunyt el, akikről fentebb már megemlékeztünk (Csákváry Ferenc, Maracskó József és Szirmay Gábor). Figyelembe véve az előző évben bekövetkezett halálozásokat, nagy hálával tartozunk a Társaságba belépett újabb tagoknak (valamint a mellettünk kitartó eddigi tagtársaknak), akik révén taglétszámunk emelkedő tendenciája a 2021. évben sem tört meg.

A Társaság vagyoni helyzete továbbra is stabil. A 2021 februárjában kedvezően elbírált, működési célú NEA-pályázatunk révén 500 ezer forint támogatáshoz jutottunk, melyet elsősorban tárgyi eszköz beszerzésre (könyvszekrény, kamera, könyvek), valamint a Társaság könyvelőjének megbízási díjára szándékoztunk fordítani. A fent írt okoknál fogva azonban, a pályázat végrehajtásának jelentős része 2022-re tolódott át. A beérkezett jelentős támogatási összegnek köszönhetően, a Társaság bankszámla egyenlege, hosszú évek óta, 2021-ben először lépte át az egymillió forintos határt. Ugyanebben az évben 42.996 forintnyi SZJA 1%-felajánlásban részesültünk. Nem feledkezhetünk meg tagtársaink nagylelkű adományaíróiról sem. 2021-ben tíz tagtársunk, összesen 25.481 forintot kivevő adománnyal járult hozzá Társaságunk működéséhez.

Ugyancsak több könyvadomány érkezett, melyek révén könyvtárunk állománya kismértékben, de stabilan gyarapodott. Ezek részben tagtársaink adományai voltak, de kaptunk könyvet Nyitra Város Önkormányzatától,¹¹ valamint a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium Könyvtárától is. A Könyvtárunkba került könyvek és kisnyomtatványok, amelyek gyakran tagjaink saját művei, mutatják publikációs tevékenységüket, és azt a kapcsolatrendszer, tevékenység, tudományos érdeklődés, melyet a Társaság magáénak mondhat. (Valamint anyagi lehetőségeinket is.) El kell érünk, hogy minden jelentősebb segéd tudományi szakkönyv, amely ezután a magyar nyelvterületen megjelenik, meglegyen könyvtárunkban, és ösztönözzük tagtársainkat, hogy – elsősorban dokumentációs jelleggel – helyezték el saját munkáikat, kéziratokat a gyűjteményben. Gondoljanak utódainkra: az MHGT utánunk következő generációira, akik számára a mi gyűjtőmunkánk eredménye kötődést, identitást, kegyeletteljes emléket jelenthet majd – a tudományos haszon mellett. Ez utóbbi tekintetben, a mai korban, a nyomtatott könyvek ugyan valóban hátrébb sorolódtak; ámde az idők ismét megváltozhatnak. (Mindemellett elektronikus könyvtár, vagy legalábbis linkgyűjtemény létesítését is tervezzük.)

Az MHGT Webes Munkacsoportja a 2021. év II. félév összes felolvasóüléséről videófelvételt készített.¹² Ezek feldolgozása,

11 A Magyarországon nehezen hozzáférhető forráskiadványt egyik tagtársunk írta: *Peter Keresteš*: Najstarsia kniha mesta Nitry 1681–1693. Pramená edícia najstaršej zachovanej mestskej knihy so štúdiom k starším dejinám mesta. Nitra 2018.

12 Ezek közül a 2021. november 25-i Szemerei-előadás felvétele sajnos technikai zavar folytán megsemmisült; ezt honlapunkon bővebb írásbeli beszámolóval pótoltuk: Egy Fejér megyei evangélikus család évszázadai (2021. november 25.) <http://www.mhgt.org/bszamolo-eloadasrol-2021-1125/> (Letöltés: 2022. január 18.)

és online felületeinken való közzététele azonban lassú ütemben halad. Honlapunk fejlesztése is folytatódott, de az előadások és beszámolók mellett, a testületi jegyzőkönyvek feltöltése sem történt még meg. Annyit azonban elértünk, hogy minden meghívó időben felkerül a honlapra, ami nyilván növeli eseményeink látogatottságát. Egy régóta húzódó ügyet is sikerült ez évben lezárunk: ismét a Társaság kezelésébe került az *mhgt.hu* domainnév. Így immár ezen is elérhető weboldalunk (az eddigi *mhgt.org* mellett).

2021-ben sikerült a Magyar Történelmi Családok Egyesületével 2020 elején megindult (majd a járvány miatt kissé lelassult) együttműködést rendszeressé tennünk, legalább a kapcsolattartás és egymás programjainak hirdetése tekintetében. Továbbra sem került azonban sor a 2020 tavasza óta halogatott ismerkedő rendezvényre a két egyesület tagjai között. Ugyancsak felvetődött, hogy a MACSE és SFS irányában hasonló köteléket hozunk létre, ám ez a következő évek feladata lesz.

Hivatalos partnereink mellett igyekeztünk (honlapunkon és Facebook oldalunkon) mások rendezvényeit is reklámozni (azonban ezekből is kevesebb volt, mint más, szokványos évekből). Kiemelhetjük közülük a 2021. szeptember 20-án, a Nemzeti Múzeumban tartott Benyovszky Móric Emlékkonferenciát.¹³ Megjegyezzük, hogy bár tagtársaink gyakran előadnak különféle konferenciákon, MHGT-affiliációjukat ritkán tüntetik fel. Ez érthető abból a szempontból, hogy az MHGT egyiküknek sem (szoros értelemben vett) *munkahelye* – azonban leginkább attól várhatnánk az MHGT hírnevének, közismertségének növekedését, hogyha tagtársaink saját szakmai tekintélyükkel, kiállásukkal emelnék azt.

Fenti sorokból kiérezhető, hogy 2021-ben az MHGT szűkre szabott keretek között végezte munkáját. A kijózanító körülmények, a minket ért váratlan nehézségek arra indítanak, hogy a *Társaság távlati terveit, céljait* is csökkentett perspektívából, a közelebbi időre koncentrálna tekintsük át. A tisztújítást követő változás-bejegyzésen túlesve, a 2022-es év elmaradhatatlan feladata lesz az évek óta húzódó Alapszabály-korrekció végbevitel. A megkötendő együttműködési megállapodásokról már szoltunk (ezek közül a MACSE-vel kötendő kétségekívül a legsürgetőbb). Meg kell szerveznünk a funerológiai konferenciát, le kell zárunk a 2021. évi NEA-pályázatot, mely utóbbihoz szükséges a jelenleg az ELTE BTK-n lévő székhely ügyének megnyugtató rendezése is.

Távolabbi céljaink közé tartozik a Társaság 140 (ill. 40) éves jubileumának megünneplése, mely 2023-ban esedékes.¹⁴

13 Ennek meghívója megtalálható a Nemzeti Múzeum honlapján: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/benyovszky_moric_emlekkonferencia (letöltés: 2022. január 18.); valamint Társaságunk honlapján is: <http://www.mhgt.org/benyovszky-konferencia-2021-0920/> (letöltés: 2022. január 18.).

14 Furcsának tűnhet, hogy, ha a Társaság működésének hivatalos felújítását az 1989. május 29-i alakuló közgyűléstől számíthatjuk, miért beszélünk 40. évfordulóról? Mégis indokoltnak találjuk ezt, ha megfontoljuk, hogy az újjáalakulás előtt álló MHGT közvetlen előzménye, a Magyar Történelmi Társulat *Archeográfiai, Heraldikai és Genealógiai Szakosztálya*, az

Részben ehhez is kapcsolódva, egy kisebb ismertető kiadványt is meg kívánunk jelentetni, amely az MHGT történetét és jelenét mutatja majd be. Reméljük, hogy ez segíteni fog a Társaság népszerűsítésében is, mindenekelőtt abban, hogy pártoló tagokat találjunk.

E sorok írójának szilárd meggyőződése, hogy a Társaság legfőbb távlati célja, a TURUL folyóirat státuszának végleges rendezése kell legyen. Ebben a Társaság vezetősége is osztozik. Remélhetjük, hogy ezen ügyben a következő évek érdemi eredményeket hoznak majd.

ELTE BTK Tanácstermében 1983. május 3-án alakult meg dr. Kállay István akkori tanszékvezető irányításával. Minthogy azonban ez az 1983. évi *proto-újjaalakulás* sem történhetett meg egyik napról a másikra, a jelenvolt tagtársak (köztük Pandula Attila mostani elnök) tanúsága szerint kijelenthető, hogy a szervezőmunka már 1982-ben megindult. – Kronológiai szempontból, ehhez igen hasonlóan ment végbe a Társaság eredeti, 1882–1883. évi megalakulása. Ennek kiindulópontjául br. Radvánszky Béla és társai 1882. február 10-én kelt „kiáltványát” tekinthetjük (melynek címe: *Felhívás egy magyar heraldikai és genealogiai társaság ügyében*; megtalálható az OSZK Kisnyomtatvány-tárában, „Kny.D 4.258” jelzet alatt). Ennek eredményeként a M. Kir. Belügyminiszter már 1882. november 5-én jóváhagyta az első Alapszabályt, melyre támaszkodva, a Társaság hivatalosan az 1883. február 25-i alakuló közgyűléssel jött létre, amelyet az MTA székházának Kisfaludy-termében tartottak. (Lásd: Turul 1. [1883] 52.) A két évet átfogó megalakulási folyamat miatt a jubileum évének meghatározása már az 1930-as években is fejtörést okozott a Társaság akkori, az 50. évforduló-ra készülő vezetésének. Az 1930. november 20-án tartott igazgatóválasztmányi ülés az évfordulót 1932-ben kiállítás rendezésével kívánta megünnepelni. (Vagyis az első Alapszabály hivatalos jóváhagyásának idejét – 1882. őszét – vették figyelembe.) Lásd: Turul 45. (1931) 97. A jubileumi évet (és kiállítást) végül is 1933-ra helyezték át, mivel „jöllehet a Társaság megalakulására irányuló szervezkedés 1882-ben ment végbe, alakuló közgyűlését mindamellett csak 1883-ban tartotta s a Turul első számának megjelenésével egy időben, ekkor indult meg működése.” Turul 46. (1932) 72–75. Nem elvitatva tehát az 1882-es (és a pont száz évvel későbbi – tehát az MHGT története szempontjából *szimbolikus* – 1982-es) év jelentőségét, meg kell hajolnunk a Társaság azon *hagyománya* előtt, melynek nyomát pecsétünkön is hordozzuk – hogy a valóságos megalakulást (és a működés kezdőpontját), egykori tagtársaink konszenzuálisan 1883-ra tették. (Ez egybeesik a Turul megindulásával is – aminek jó okkal tanúsítottak kiemelkedő fontosságát, a Társaság életében.) Az 1933-as ünnepi év erősíti ezt a gondolatot – bár a Turul egykorú tárcáit olvasva az a benyomásunk, hogy a kiállítás megszervezésének nehézségei is hozzájárultak, hogy 1932 helyett 1933-ban ünnepelték a Társaság fennállásának 50. évfordulóját.

Nekrológ

In memoriam Szirmay Gábor (1947–2021)

1. A tények

Szirmai és szirmabesenyői Szirmay Gábor 1947. augusztus 13-án született Budapesten, Szirmay Géza magántisztviselő és Fischer Ilona, római katolikus vallású szülők gyermekeként. A keresztség szentségét a Budapest-Krisztinavárosi plébániatemplomban vette fel, 1947. szeptember 14-én, amikor is a *Gábor Mária József Tamás Jób* neveket kapta.¹

„1974-ben vette feleségül Hajdú Sárát, és 1976-ban született első gyermekük, Dávid. Második gyermekük, István, 1979-ben egy hónapos korában sajnos meghalt.”²

Szirmay Gábor 2021. augusztus 9-én, tragikus hirtelenséggel elhunyt. Gyászszertartására 2021. szeptember 9-én, csütörtökön került sor, Budapesten, a Farkasréti temető Makovecz-ravatalozójánál. Az elhunyt hamvait a mondott temetőben lévő Szirmay-kriptában kialakított egyik urnasírhelyben helyezték örök nyugalomra.

Néhány tény ez a kiváló és sokak által szeretett Szirmay Gábor életéből, akiben én főként a genealógust ismerhettem és tiszteltem, de a világ minden táján akadtak barátai, jó ismerősei, akiket szintén megérintett Gábor nagyon kedves és sokoldalú egyénisége.

Tény az is, hogy Szirmay Gábor 2004. január 8-án kelt nyilatkozatával³ kérte felvételét a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságba (MHGT), ezt követően pedig a Társaság sok rendezvényén jelen volt.⁴ A 2013. november 12-i általános tisztújító közgyűlésen, az MHGT felügyelőbizottsági és

választmányi tagjává választották.⁵ A 2015. április 16-án tartott rendkívüli, részleges tisztújító közgyűlésen, a Mandátumvizsgáló Bizottság elnöke, majd a Szavazatszámoló Bizottság elnöke volt,⁶ ami kétségtelenül a Tagtársai részéről iránta érzett bizalom tanújele. Így nem meglepő, hogy a 2017. december 14-i rendkívüli, általános tisztújító közgyűlés alkalmával, a Társaság alelnökévé választották.⁷ Ebbéli teendőit nagy odafigyeléssel látta el, az MHGT ügyei iránt élénken érdeklődött, így szinte minden elnökségi ülésen részt vett. Tiszt-ségében megmaradt élete utolsó pillanatáig; sőt azon túl is, mivel az árván maradt alelnöki posztot – egészen a 2021. december 2-án bekövetkezett, soron következő tisztújításig – nem töltötték be.

Be kell látnunk azonban, akárhogy is halmozzuk az MHGT berkein belül, vagy azon kívül fellelhető tényeket, alig kerültünk közelebb ahhoz, akitől búcsúzunk, akire emlékezünk. Ez pedig arra int, hogy felismerjük, hogy bár a tények, pozitív adatok, minden család-, vagy – általában véve – múltkutatás gerincének, logikai vázának a nyersanyagai, önmagukban nem visznek közelebb a múlt megismeréséhez; mint ahogy a rég kiveszett őssallatok kutatói által tanulmányozott csontvázak is csak sokszoros áttételen keresztül mondhatnak valamit azon állatok létsorsáról, hogy ne mondjam: „lelkivilágáról”.

2. A családtörténet-író

Félretéve az „eszmei csontokat”: a tényeket, azzal szeretnék tisztelni a – *családkutatói lélekközösségből* adódóan még nagyon is köztünk élő – Szirmay Gábor előtt, hogy elmondom azt a keveset, amit én – aki csak futólag ismerhettem – láttam,

1 A bejegyzést lásd a Budapest-Krisztinavárosi plébánia kereszteltek anyakönyvében: 1947. évi XIX. kötet, 31. oldal, 78. folyószám alatt. Az adat forrása: *Szirmay Gábor*: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története. 2. kiadás. Debrecen, 2010². 2. kiadás. 310.

2 Szirmay G.: A szirmai és szirmabesenyői i. m. 95. és 328.

3 Lásd a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság kurrens pénztárnoki iratanyagában, a „Tagsági ügyiratok” sorozatában, 273-as tagsági sorsszám alatt elfekvő iratok között.

4 Szirmay Gábornak, a 2020. január 6-án, a pénztárnoki e-mail címre küldött adatkérése kapcsán, csak a közelmúlt évek jelenléti íveinek felületes átvizsgálása alapján, 15 MHGT rendezvényen volt kétségtelenül igazolható a jelenléte.

5 *Debreczeni-Droppán Béla*: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tisztújító közgyűlése. Turul 86. (2013) 120.

6 Lásd a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság kurrens elnöki iratanyagában lévő, hiteles közgyűlési jegyzőkönyv 1. és 6–7. oldalán.

7 *Ogoljuk-Berzsenyi Anett*: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tisztújító közgyűlése, 2017. december 14. Turul 90. (2017) 161.

tapasztaltam vele kapcsolatban. Bár előítélet-ízű, azért sokat el tud mondani valakiről, hogy egy szinte idegen ember, milyennek látja.

Gáborral először (és azóta is többnyire) művein keresztül találkoztam. A Tiszántúli Történész Társaság sorozatában megjelent két monográfiája (melyből az egyik két kiadást is megért), felkeltette érdeklődésemet. A Honterus Antikvárium polcait böngészve, újra és újra találkoztam 2005-től megjelenő műveivel: családtörténeti összefoglaló monográfiáival, tematikus könyvsorozatával, melyben csodálatra méltó alapossgal dolgozta fel családja történetének részint az egészét, részint egy-egy apró szeletét. Ám utóbbi, aprólékosan kidolgozott, egy-egy nézőpontot, korszakot, személyiséget előtérbe állító „morzsácskák”, az ő elhivatottságának, és a Szirmay család múltjának arányait öltötték magukra; vagyis túlmutattak önmagukon, és egyszerre tűntek egy hatalmas mű túlbujánzó fejezeteinek, rövidre sikerült nagymonográfiáknak, köztörténet-gyarázó kincses ládikóknak, és egy családja iránt igaz szeretettel viseltető, magyar nemes úr tisztelgésének, az azt nagyon is kiérdemelt ősök – vagy tágabban értelmezve saját múltja, sőt a *mi* (magyar nemzeti) múltunk – előtt. Apránként persze megvettem a könyveket, és – tanultam belőlük. Ahogyan mindnyájan tanulhatunk bármely, családkutató szenvedélytől fűtött „sorstársunk” bevégzett munkáiból – nemritkán egy élet erőfeszítéseinek gyümölcseiként – amelyek minden sora, számadata mögött, verejtékes, szemrongáló órák... „na még egy” órák... napok, hetek, hónapok... húzódnak.

Ha objektíven szemléljük Szirmay Gábort, az amatőr történészek egyik legkiválóbbját ismerjük meg benne – ami, természetesen, korszaktól független (azaz: *kortalan*) értékítélet.⁸ Mondhatnánk, hogy szerencséje volt: ősi, jó forrásadottságokkal rendelkező, vagyonos, a kiváltságosok rendjébe tartozó családból eredt; megvolt a személyes indíttatása, szellemi képessége és anyagi lehetősége kutatásaira, könyvkiadásra – és megadattak neki az évtizedek is, ennek beteljesítésére. Ám lebecsülnénk ezzel az ő példaadó kitartását, amellyel folyamatosan tanulva, kézikönyvtárát gyarapítva, és munkájába hivatásos történész szakértőket, lektorokat bevonva, megdöbbentő céltudatossággal és bölcsességgel haladt előre útján. Előbb összefoglaló munkáját írta meg, saját családjáról.⁹ Majd – a Szirmay-Kalós család, általa fellelt, középkori okleveleit felhasználva, és az Országos Levéltárban, a tudomány javára, elhelyezve – a csak névrokonnak tartott ugocsa, *tiszaszirmai* Szirmayak történetét is megírta. Ezután, fejezetenként dolgozta ki, a „borsodi” Szirmay család részletesebb történetét; kultúrtörténeti, gazdaságtörténeti, köztörténeti stb. szempontból. Majd ezeket a fejezetszerű köteteket ismét be- dolgozta, a *szirmai és szirmabesenyői* Szirmay családról szóló monográfia második kiadásába,¹⁰ mely így jelentősen bővült

az elsőhöz képest. Ám még tovább haladt, és Szirmay István grófról (? – 1711), valamint Szirmay Tamás ezredesről (1688–1743) két olyan életrajzot tett le az asztalra, ami nemcsak méltó volt addigi életművéhez, hanem – értve ez alatt a Szirmay Istvánról szólót – betetőzte azt, mégpedig azáltal: hogy *lehetőleg jól történeti életrajzot* alkotott. Műveit tekintve, itt mutatkozik meg Szirmay Gábor családtörténet-írói egyénisége: nem csak „kort” próbált feleleveníteni, nem *történeti helyzeteket* valamilyen mesterkéltséggel történetírói színpadra „szcenírozni”, hanem egyszerűen és hitelesen belebújt *ősrokonai* bőrébe, és átélte, elbeszélte újra, velük-helyettük, amit ők átéltek, ami történt; de olyan magától értetődően, lavinaszerűen, amilyen maga az élet – miközben éljük. Akár a Szirmay Tamás-életrajzot, akár a Szirmay Istvánról szólót nézem, ez a helyzet (bár az előbbin én hevenyészettebb, kevésbé szerves szerkesztést látok): azáltal válik sokkal érthetőbbé egy-egy korszak történelme (a kuruc-kor, vagy épp az osztrák örökösödési háború időszaka), hogy *valaki végre egyszer, egyetlen (múltbeli) ember nézőpontjából, igyekezett koherens egésszé formálni a tényeket*.¹¹ Ezt pedig Szirmay Gábor – nem sznobériából mondom! – egyszerűen azért oldotta meg *hitelesen*: mert Szirmay volt!

Jól látszik ehhez képest, hogy vannak történetírók, sőt történetírói zsánerek, melyekből sugárzik az, hogy az író, narrátor, idegenkedik témájától, és az, amit elbeszél, a *valóságos történelem egyetlen szereplőjének nézőpontjából sem lehetett igaz!* Azért ennél már egy fokkal csak jobb, hogyha egy amatőr olyat képes leírni – ami legalább egy ember (hát igen, leginkább: saját őse) számára, valaha, a tényvalóságnak tűnhetett... (Vagy tűnhetett volna...)

Másként megfogalmazva: mit ér az *általános érvényűség, tudományosság* igénye a történetírásban, ha azt, amit elbeszél a történész, soha senki sem fogja magáénak érezni? (Sőt, a múltban sem érezhette volna magáénak – *saját, személyes igazságának* – senki?) Akkor már inkább ki se nyissa a száját/tintatartóját!

Szirmay Gábor nem csak a meglévő *családtörténet*, s *történeti életrajz*-műfajban alkotott maradandót. Új műfajt is teremtett: „Egy családi címer története” című, első ránézésre egyszerű munkája,¹² az első, teljességre törekvő, monografikus mű, amely *egyetlen család* (egyébként lényegében 600 éve változatlan) *címerének történetét*, ikonográfiáját dolgozta fel, a sírkőtől a boroscímkéig. Műve sok esetben általánosságban mozog, és a család forrásgazdagsága, valamint a terjedelem korlátozottsága miatt, kiragadott példákra szorítkozik; de az át gondoltság, céltudatosság, ami Gábort – írásai alapján – jellemezte, valósággal egy új műfajt vezetett be, és állított példaként más nemes családok kutatói elé. Mindezt pedig teljes természetességgel, egy „magától értetődő” kutatói program részeként; kifejezett újító igény, *reformviszketegség* nélkül.

8 Bár az MHGT elnöksége, a családnak és a nagyközönségnek szóló részvét-üzenetében egyaránt, azzal méltatta, hogy „korszerű” módszereket igyekezett kutatásában alkalmazni.

9 Szirmay Gábor: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története. Debrecen 2005.

10 Szirmay Gábor: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története. (2., javított és bővített kiadás) Debrecen 2010.

11 Hogy a *történeti életrajz* nem megvetendő műfaj (és nézőpont) ma sem, jól tanúsítja az, hogy a Magyar Történelmi Társulat, „Magyar Történeti Életrajzok” című, egykor nagy népszerűségnek örvendett sorozatát, új koncepcióval és a Kronosz Kiadó közreműködésével „Sziluett – Korszerű történeti életrajzok” címen elevenítette fel a legutóbbi években – ezen könyvsorozat bővülése mutatja az olvasóközönség érdeklődését.

12 Szirmay Gábor: Egy családi címer története. Bp. 2016.

3. A találkozás

Legméltóbban úgy tudom folytatni, lezárni Gábor családtörténeti munkásságának méltatását, ha visszaemlékezem arra a pár percre, amit első (és sajnos, utolsó) *baráti* találkozásunkkor átéltem. (Bár a *baráti* szó, akkor is, és most is, csak megelőlegezett bizalom volt Gábor részéről.)

2021. május 19-én, a (Gábor lakásától nem messze lévő) Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium könyvtárában, régi könyvek (antikvák) katalogizálásával foglalkoztam. Munkám végeztével felkerestem Gábort. Korábban megkértem ugyanis, hogy dedikálja számomra azokat a műveit, amelyeket addigra összegyűjtöttem. Ő nemcsak örömmel vállalta ezt, de nekem ajándékozta azokat a munkáit is, amelyek még

hiányoztak. Sőt, megígérte, hogy ugyancsak minden munkáját, dedikálva, az MHGT szakkönyvtárának fogja adományozni. (Erről már egy korábbi elnökségi ülésen is volt szó, s az adományozás előfeltételül Gábor csupán azt szabta, hogy a könyvek elhelyezésére szolgáló új szekrényt beszerezzük.)

A dedikáció alatt körbepillantottam szobájában, melyben a világ minden tájáról származó ritkaságok, vadásztróféák, dísz- és emléktárgyak között, elsősorban a falakon függő családi relikviák, és a dolgozóasztalt közrefogó polcokon sorakozó számos könyv vonta magára figyelmemet. A könyvgerinceket átfutva meggyőződhettem számos genealógiai és történeti szakmunka jelenlétéről – melyeket Gábor nem csak szórakozásból, hanem mintegy kutatói munkaeszközként is forgatott. Nagy örömömre felfedeztem Szirmai

András (1656–1723) naplójegyzeteinek kétkötetes kiadását is.¹³ Kinyitottam, s a névmutatóban rögtön találtam is egy személyt, akiről már rég szerettem volna bővebb adatokhoz jutni.¹⁴ A könyvből feltekintve, a falon, egyszerű vakrámában, Szirmay András arcképe tűnt szemembe. Lelkesülten jegyeztem meg, hogy milyen kiváló hazafi, jeles kuruc hadvezető és szervező tehetség volt Szirmay András, aki Kassa leleményes és bátor szívű elfoglalójaként írta be nevét a magyar hadtörténetbe.¹⁵ – „Az őszám volt.” – mondta Gábor egyszerűen. Már akkor közről szemléltem a képet, s feltűnt egy alatta függő, bekeretezett pergamen oklevél. Mivel ritkán feküdt efféle előttem, megdöbbsentem a hártya épségén, és a kivételesen finom gótikus minuscule íráson. Egy miniatűr írásremek. „Commissio Propria Domini Regis” – olvastam fel a relátori széljegyet. A szirmai Kalós-család egyik XIV. századi oklevele volt. Ez az egy megmaradt Gábornál – a többi már az Országos Levéltárban van. Visszatérve a naplóíró Szirmay Andrásához, Gábor felhívta figyelmemet, hogy nem csak ő, hanem számos családtag hagyott hátra hasonló emlékiratot, kéziratot. A Greifswaldban tanult Szirmay Tamás XVIII. századi, egyetemi tanulmányaival kapcsolatos kéziratát egy könyvgyűjtőtől sikerült megszereznie.¹⁶ Kisvártatva előkereste és átadta a pergamenbe kötött, tényérnél alig nagyobb könyvecskét. A kötésen az 1706-os évszám, s a „T Sz Sz de Sz” monogram olvasható. Bizony megilletődéssel vettem kézbe. Milyen isteni kedvezés a Szirmayak számára ez a századokon átöröklött műveltség, és milyen nagy haszon, hogy a múltnak ez az emléke családtaghoz, méltó kezekbe jutott, akinek Szirmay Tamásról szóló monográfiája nem sokkal később napvilágot is látott. Nem mulasztottam el, hogy ne dicsérjem a gr. Szirmay István-életrajzot. „Letehetetlenül jó!” Gábor szerényen csak annyit jegyzett meg, hogy kiváló lektora volt, dr. Mészáros Kálmán személyében, aki számtalan tanáccsal látta el, több ponton és sokszor átíratva vele a könyvet.

Mindig foglalkoztatott, mi tehet naggyá, történetileg jelentőssé egy családot – hogy melyek azok a fordulópontok, történelmi helyzetek, ahol a családtagok tehetsége, társadalmi

hatóképessége megmutatkozhat, és melyek azok az emberi jellemzők, melyek egy család hírnevét öregbíthetik. Miért van az, hogy egyforma régi családok közül némelyik nevét egész Európa ismeri, olyik nevét pedig még az is igyekszik elfelejteni, aki netán tudná. Erről elmélkedtem akkor is, mikor Gábertól távoztam: milyen a Szirmayak lelki alkata, *családi génusza*, s hol érhető ez tetten történetükben – amelyről Gábor művei tanúskodnak. Sok jót lehet a Szirmay családtagokról elmondani – akár gr. Szirmay István nádori ítélőmestert, de még inkább, ha Szirmay Tamás ezredes, a kuruc Szirmay Andrást, vagy akár a genealógus Szirmay Gábort tekintjük. Széles körű és praktikus hasznát hajtó műveltség, az irodalom és tudományok iránti fogékonyság, leleményesség, nagy munkabírási – mind tulajdonaik; de legmeglepőbb és szembeötlőbb: a *higgadság és okosság*, mely tetteiket vezérli. Sosem várhatunk tőlük heveskedést, hebehurgyaságot; hanem bölcsességet és belátást. Valóban találó a család rák-címere: a maga különös útján, óvatos megfontoltsággal oldalt lépegető rák, okossága révén messzebbre juthat, mint holmi egyenesen előre törő, vad bivaly.

4. A búcsú

Szép nyári időkben vettünk búcsút Gábertól Farkasréten. A család, a lelkiatyja, és egy élet alatt összegyűjtött sok jó barát és jó ismerős kísérté el a családi sírbolthoz. A textus János evangéliumából szolt: „Helyet készíték néktek.” (Ján 14:1–6.)

A búcsúztatóban méltán hallhattuk, hogy Gábor élete teljes és Istenben áldott volt. Hogy szeretetét, önmagát, mintegy szétszította, s osztja most is: lelke és művei által köztünk hatva továbbra is. Műve kész, egész, lezárt – ám, a család történetének számtalan fejezete, munkájának méltó, családtagok általi továbbvitelére szólít. Gábor mint pontos mérnök, és kiváló genealógiai kutató, megírta saját „Utószavát” családtkutatói életművéhez. Felújította és felékesítette a farkasréti Szirmay-kriptát, ahová összegyűjtötte szerettei hamvait. Már egy évvel halála előtt felkérte a búcsúztató lelkész, hogy annak idején, vállalja az isteni szolgálatot. A szép szentbeszéd során hallhattuk az elhunyt által (szintén az előző évben) összeállított „Életképek 73.” kötet sorait, amelyben életét, élményeit összegezve, Szirmay Gábor vallotta: „Ez az élettörténet nem csak rólam szól, hanem azokról is, akik valamilyen módon és időszakban, életem részeivé lettek, életem részeivé váltak, mert életünk különböző korszakait mindig baráti közösségek között éljük meg, a barátság összetett, támogató emberi viszonyában, melyet kölcsönös elfogadás, rokonszenv, szeretet, bizalom, szövetség, együttérző képesség, nyitottság, törődés és tisztelet jellemez.”

A lelkész kiemelte Gábor „őseinek veretes nemességét”. Nem vált hiábavalósággá, hiúsággá ez az ő életében: nem önmagáért, hanem családjáért élt, értük kutatta a múltat, s nemcsak az élő Szirmayak lehetnek hálások érte, hanem a rég elhaltak is. A család történeti érdemeiből, tetteiből pedig a magyarság is meríthet erőt, példát.

Szent Jeromos gondolatát hallhattuk: „Aki szeretteinek szívében él, nem hal meg, csak távol van.”

13 Szirmay András feljegyzései 1680–1713. I–II. kötet. Szerk. Kincses Katalin Mária. (Folia Rákóciana 9/1–9/2. kötet.) Vaja 2004–2007.

14 Tudomásom volt ugyanis arról, hogy a napló bizonyos Benke Jánost is említ az 1684. évnél; ezért reméltem, hogy más éveknél lesznek még róla adatok. Az 1684-es említést lásd: *Karsa Ferenc*: Szirmay András naplója. 6. folytatás. Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez 2. (1896) 6. sz., 184.: „Groff Homonnai Sigmond ur ell pártolással Ungvar, Csicsva és Homonna is ell pártolván, Fejedelmünk eő Nsga Salvagvardáját és az jó szolgámat Katona Istvánt megh ölek az Homonnai Labanczok; Ell hajtván akkor onnan hatt szürke szekeres Lovamat, Nyólcz szép szőke béres Eökrömet is. NB. Voltak azon Labanczokkal Petrovay György, Marusoczky György, Benke János, Pesthy, Mohnétz János, kikrül adandó alkalmatossággal nem kell ell felettkezni!”

15 *Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. XVI. kötet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/16-a-rakoczzyak-zrinyiek-es-thokoly-imre-elso-kuzdelmeinek-korszaka-16301682-377F/ix-thokoly-imre-hadjaratai-a-torok-haboru-kezdetei-1678-tol-1682-ig-3BC7/e-a-torokkel-szovetsegen-viselt-1682-evi-hadjarat-3BF6/> (Hozzáférés: 2022. március 22.)

16 *Szirmay Gábor*: Szirmay Tamás ezredes és a Greifswald-i Egyetem Szirmay Alapítványa. Bp. 2019. 24–25.

Mi, az életben maradt családkutató *tag- és sorstársak*, szeretettel őrizzük meg szívünkben Szirmay Gábor kedves alakját! Nagy tisztelettel adózunk példamutató munkásságának, mely Őt korunk legkiválóbb magyar genealógusainak sorába emelte, és amellyel a Szirmay név századokon át kiérdemelt jó hírét – méltó és hű utódként – öregbítette.

Szirmay Gábor családtörténeti könyvei

1. Szirmay Gábor: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története. Debrecen 2005.¹ 254 p.
2. Szirmay Gábor: Az ugocsai szirmai Szirmay család története. Debrecen 2007. 207 p.
3. Szirmay Gábor: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története. (2., javított és bővített kiadás) Debrecen 2010. 391 p.
4. Szirmay Gábor: Halotti kultusz a 17. századtól napjainkig egy magyar nemesi családban. Debrecen 2010. 79 p.
5. Szirmay Gábor: Szirmayak Tokaj-Hegyalján. Bp. 2014. 162 p.
6. Szirmay Gábor: Vallás és kultúra a 14. századtól napjainkig egy magyar nemesi családban. Bp. 2015. 171 p.
7. Szirmay Gábor: Szirmayak a magyar történelemben. Bp. 2016. 207 p.
8. Szirmay Gábor: Egy családi címer története. Bp. 2016. 164 p.
9. Szirmay Gábor: Gróf Szirmay István. Egy sikertelen békeközvetítő sikeres pályája a Thököly- és Rákóczi-korban. Bp. 2018. 284 p.
10. Szirmay Gábor: Szirmay Tamás ezredes és a Greifswald-i Egyetem Szirmay Alapítványa. Bp. 2019. 288 p.
11. Szirmay Gábor: Utószó. Bp. 2020. 85 p. (Ez a szűk körben hozzáférhető könyv elsősorban a szerző családkutatásának és fenti műveinek recepciójáról, visszhangjáról szól; kutatástörténeti és életrajzi adalékokkal.)

A Szirmay névről és címerről

A Szirmay névvel és címerrel kapcsolatos egyik fejtegetésem, mintegy „utószóként”, szeretném legalább logikai vázlatában jelen megemlékezésemhez csatolni, mivel Gábornak már nem volt alkalmam elmondani – remélve, hogy a későbbi Szirmay-kutatókat esetleg érdekelni fogja.

Szirmay Gábor már első, 2005-ös könyvében Komáromy Andrásnak Szirmay Antalt illető kritikájához csatlakozva, elvetette a Sajó melletti Szirma, és a Tisza melletti Szirma községből való, hasonló nevű nemes családok azonosságának, és „Rák” vitéztől való származásának tézisét.

Átolvasva minden munkáját, feltűnt, hogy a „Szirma” birtoknév eredetét (névtörténetét), etimológiáját, nem vizsgálta. Túlhangsúlyozottnak éreztem azonban a Rák vitéz eleni argumentumokat, mert azok egy *történetileg nyilvánvalóan hiteltelen* (de esetleg nem alaptalan!) *legenda* cáfolatára irányultak, kitérve Szirmay Antalnak a rákos címer impetralására-elbitorlására irányuló miskulanciáira is – miközben

ezek a család valóságos (és részben feltáratlan) őseredetét illetően, teljesen mellékes mozzanatok.

Ismert jelenség, hogy (tágabb) hazánk területén, eltérő vidékeken azonos nevű helységek fordulnak elő. Olykor ezek személynévi eredetűek. Kérdés: honnan ered a két Szirma község neve, és vajon a névazonosság véletlen-e (véletlenszerű párhuzamos névalakulás eredménye-e), vagy sem? Vajon a falu alapítóját, birtokosát hívták Szirmának? Vagy a „szírom” főnévből képződött, valamilyen helyi természeti jellegzetességet megörökítve? (Pl. tisztavirágzás – a *virág* és a *szírom* fogalmilag közel esik.) Megfordítva a kérdést: *vajon a Szirmay családot a birtokról nevezték el Szirmaynak* (ahogy azt joggal vélhetjük), *vagy esetleg magát a birtokot is már a család esetleges alapítójáról, Szirmáról nevezték el* – s azután róla, vagy a birtokról, a családot (is)?¹⁷

Birtoklástörténetileg megközelítve: vajon a szirmai nemes családok őse, *első foglalója/megtelepítője*, vagy csak *adománybirtokosa* volt a községnek? Utóbbi esetben, a királyi várszervezet telepítvényeként, a falu aligha veheti nevét a család alapítójáról – kivéve, ha épp annak őse végezte, a várispánság tisztviselőjeként, a telepítés munkáját.¹⁸

Az előbbi homályos, de nem érdektelen etimológiai kérdésfeltevés és tapogatódzás mellett, szeretném felhívni a figyelmet a *szirmai és szirmabesenyői* Szirmay-címer(ábra) egy szembe ötlőbb vonatkozására. Meglátásom lényege az, hogy ebben az 1417-es címerben a legnagyobb jelentőségű címeralak (központi helyzete ellenére) talán nem is a rák, hanem az általa tartott, virágos koszorú. A fekete pólyás ezüst pajzstalpból, mint jelképes „folyóvízből” kiemelkedő folyami rák, virágos, virágszirmos koszorút tart ollói közt; magyarul megmondva: „szirmai” vannak, szirmokat tart. Így, a virágos koszorú által válik(/válna?) a Szirmay-címer, a család nevére utaló, beszélő címerré. Kérdés, hogy annak idején (Konstanzban) – „hogyan gondolták mindezt”? Vajon csak egy étkezésre feldíszített, *főtt rákról* van itt szó, mint ahogy az 1414-es Eresztvényi-címer „tormával” tűzdelt hala esetében sincs beszélő jellege a halba szúrt „megtört fának”? (Vagy mégis? Hiszen az „eresztvény”, a régi magyarban: „újonnan telepített/kisarjadt erdőt” jelent.)

Kérdés az is, vajon megszemélyesít-e a rák a Szirmay-címerben valakit (címerszerzőt vagy őst)? Utal-e esetleg egy valóságos „Rák” nevű ősré, aki „megkapta volna Szirmát”; amint a címerbeli rák ollói közé kapta a szirmos koszorút? Annyi bizonyos: rák helyett más folyami állat (vagy növény), koszorú helyett pedig bármi más objektum is lehetne a címerben... Az is bizonyos, hogy mindkét Szirma: folyóvíz mellett fekszik.

¹⁷ Pl. a csíkszentkirályi Andrassy, szarvaselki Vaski, gyarmati és kékkői Balassi, stb. családok analóg névalakulására lásd: *Reuter Camillo*: A birtokképzővel ellátott apanév mint családnév. Névtani Értesítő 6. (1984). 9. sz. 69–72.

¹⁸ Így lett (vagy legalább lehetett) Detrekő *névadója* Zólyomi Detre, a Balassa család őse, aki azonban sosem *birtokolta* ezt az (akkor még királyi) várat – ezért bizonytalankodnak is tudósaink afelől, vajon ő volt-e a vár valódi építője, névadója. *Házi Jenő*: Detrekő vára a középkorban. Első közlemény. Hadtörténelmi Közlemények 15. (1914) 192.

Szirmay Antal manipulációit, és az ugodcsai és borsodi Szirmayak közötti, XIII–XIV. századi genealógiai kapcsolat bizonyításához *hiányzó* okleveleket illetően, csak annyit jegezhethetünk meg, hogy az ugodcsai Szirmayak által a XVII–XVIII. században használt (vagy adományba kapott) címerek vajmi kevésbé bizonyítanak az estleges rokonság ellen (ahogy mellette sem); továbbá, hogy a „Rák vitéztől”¹⁹ való származás elvetése mellett, több utalást találunk arra a Szirmay Gábor

által írt könyvekben, és az azokban lévő családfákon, hogy a két család esetleg mégis rokon lehet.

Összességében tehát, e problémát én (a reménybeli kutatók helyében) arról az oldalról közelíteném meg, hogy honnan kapta a két egyező nevű helység, és család, a nevét (etimológia); és hogyan-mikor jutott egyik s másik család, a névadó birtokhoz (birtoklástörténet).

Benke Tamás

19 Érdekesnek és valóban legenda-ízűnek tűnik fel a rák iránti igen erős megszemélyesítő szándék. Ennyi erővel a Nádasdyakat, Darabosokat, gersei Pethókat is „Kacsa vitéztől”, a Medveczkyeket, Ocskayakat, Divék-nembelieket „Mackó vitéztől”, a Batthyányakat, Méreyeket „Pelikán vitéztől” stb. kellene származtatni. Mégis lehet, hogy valódi történelmi személy neve lappang a Szirmay-rákban, éppen, mert különben nem igekeztek volna talán ennyire hangsúlyosan megszemélyesíteni.

E számunk szerzői

BENKE TAMÁS pénztárnok (MHGT) Verőce

BORÓKAY ZSÓFIA múzeumpedagógus (Evangélikus Országos Múzeum, Bp.)

FODOR LÁSZLÓ MTA doktora, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen).

GAÁLNÉ BARCS ESZTER főlevéltáros (Habsburg Ottó Alapítvány, Bp.)

REISZ T. CSABA CSc, dr. habil., c. főigazgató, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

2022-ben is változatlan áron (4 × 750, összesen 3000 Ft) juthat hozzá a Turul évi négy számához.
A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) a *Terjesztés* fülre kattintva olvashat.

Honlapunkon megtalálhatóak az 1883-tól megjelent éves számok és a 2010 utáni füzetek letölthető pdf formátumban. A Turul teljes archívumát az Arcanum Digitális Tudománytár (ADTPLUS)-hoz hozzáféréssel rendelkező intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek) hálózatán keresztül tudja használni, vagy egyéni előfizetéssel.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Magyar Történelmi Társulat által fenntartott másik folyóirat, a Századok közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) *Szerzőinknek* fülre kattintva olvashat.
Ugyanitt található a levéltári hivatkozások új szabályzata is.